

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах
рукопису

ТЕЛЛІС СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК: 340.5-057.341(477:439)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. О. Телліс

Науковий керівник: **Ткач Дмитро Іванович**, доктор політичних наук, професор

Київ 2021

АНОТАЦІЯ

Телліс С. О. Інститут президентства в Україні та в Угорщині: теоретико-правовий порівняльний аналіз. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - «Право» (08 - Право). - Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». - Київ, 2021.

Дисертація є одним з перших в Україні комплексним науковим порівняльно-правовим дослідженням теоретико-правового статусу інституту президентства в Україні та в Угорщині.

У роботі розкрито особливості становлення і функціонування інституту президентства в Україні та в Угорщині у контексті державно-правового розвитку, в межах якого з використанням сучасних методів наукового пізнання, врахуванням здобутків юридичної науки окреслено місце та роль президента у функціонуванні державної влади в обох країнах. На підставі проведеного аналізу теоретико-методологічних засад дослідження інституту президентства висвітлені основні підходи до дослідження теоретико-правового статусу інституту президентства. Проаналізовано досвід та проблематика нормативно-правового визначення регулятивної, контрольної, кадрової і установчої функцій Президента України та Президента Угорщини з виокремленням ролі суб'єктивного чинника як критеріальної ознаки.

У дисертації вперше використано та уведено до наукового обігу в Україні нормативно-правові документи, видані угорською мовою, які регламентують функціонування інституту президентства в Угорщині.

Зроблені висновки щодо правових витоків та парадигм соціально-правового процесу запровадження інституту президентства в обох державах. Висновки базуються на дослідженні правової спадщини у вигляді нормативного забезпечення функціонування вищих органів державної влади в Україні та в Угорщині через призму теоретико-правового дослідження інституту

президентства. Автор виокремлює суб'єкта владних повноважень, повністю або частково наділеного повноваженнями президента, за основними законами у конституційній системі держави того часу.

У дисертації сформульовано авторське визначення поняття «президіального режиму управління» як предтечу президентського правління за соціалістичних часів, що дало можливість узагальнити критерії визначення суб'єктів владних повноважень та сформульовано дефініцію, яка відображає основні положення державно-правового розвитку соціалістичної України, у якій Президія Верховної Ради виконувала низьку функцій, що в умовах демократичного устрою держави стали притаманні президентові.

У дисертації проаналізовано історико-правові аспекти генези інституту глави держави в Україні та в Угорщині й встановлено їх особливий характер з деякими загальними рисами:

- 1) інститут глави держави в Україні формується у руслі подальшого розвитку радянської правової системи та президіального режиму управління;
- 2) інститут глави держави в Угорщині формується у руслі розвитку парламентської форми державного правління та правонаступництва органів державної влади;
- 3) загальне обумовлено радянським правовим спадком в обох країнах, конституційне нормотворення втілювалося змінами до існуючої нормативної бази.

Висвітлено правові аспекти транзиту влади у нові інститути (насамперед інституту президентства) при зміні політико-правової системи в обох країнах. У рамках дослідження інституту президентства як сукупності конституційно-правових норм автор аналізує статус і повноваження президента, закріплені у нормативно-правових актах конституційного значення. Проведено порівняльний аналіз конституційно-правових норм, які регулюють функціонування інституту президентства в Україні та в Угорщині, а саме: регулятивні, контрольні, кадрові і установчі функції президента. За допомогою порівняльно-правового аналізу конституційно-правового статусу інституту президентства в Україні та в Угорщині, виявлено відмінності й паралелі цих важливих національних установ,

що дозволило співвідносити тенденції розвитку інституту в обох державах.

У дисертації було обґрунтовані особливості сучасного інституту президентства в Україні та в Угорщині й встановлено, що:

1) відсутність конкретизації та чіткої визначеності теоретико-правового статусу Президента України в аспекті його ролі в системі державного управління дають можливість наповнювати суб'єктивним змістом інститут президентства взагалі;

2) чітке визначення теоретико-правового статусу Президента Угорщини сприяє ефективному функціонуванню інституту президентства в системі державних органів;

3) обсяг повноважень Президента України перевищує обсяг повноважень Президента Угорщини. Особливо яскраво це проявилось під час здійснення порівняльно-правового аналізу конституційних повноважень президентів у різних сферах їхньої компетенції.

Висновки аналізу щодо статусу й обсягу повноважень президента корелюються з історичним правовим спадком визначення місця та ролі глави держави у системі владного механізму в обох країнах.

Відзначено значний вплив історико-правової спадщини на формування цього інституту в обох країнах, суть якого полягає у тому що:

1) в Україні інститут президентства відбувся як центр державного управління та в певній мірі має ознаки наслідку спадщини президіального режиму управління;

2) в Угорщині конституційно-правові нововведення створили «сильний» парламент і «нейтрального» президента, який не має однозначного зв'язку з виконавчою владою.

Загальною рисою президентської влади в обох країнах в аспекті впливу на формування теоретико-правових засад управління є те, що саме персональні якості президента обумовлюють практичний вплив на законодавчу і виконавчу гілки влади.

Визначено правовий зміст інституту президентства у загальному контексті державно-правової системи держави, що дозволило з'ясувати особливості

взаємодії президента з парламентом і урядом у процесі здійснення державної влади.

За результатами порівняльно-правового аналізу функціонування інституту президентства в обох країнах, а саме механізмів взаємодії президента з парламентом і урядом та впливу президента на формування нормативно - правової бази державного управління, виявлено взаємозв'язок між елементами запобіжних функцій президента як передумови ефективної діяльності системи державного управління. Висвітлено деякі аспекти проблематики механізмів розпуску парламенту, використання вето і функціонування інституту контрасигнації.

На основі аналізу конституційно-правового статусу президента та фактичного стану функціонування інституту встановлено вплив суб'єктивного чинника у практиці реалізації окремих президентських повноважень у сфері законодавчої і виконавчої влади в обох країнах.

Окреслено основні тенденції та перспективи розвитку інституту президентства в обох країнах та сформульовано науково обґрунтовані висновки та науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення інституту президентства в Україні.

Автором запропоновано підхід, відповідно до якого, модель управління державою повинна відповідати сформованим принципам конституційно-правової взаємодії та принципам правової реальності в конкретно взятій країні й забезпечувати стратегію державного розвитку.

Обґрунтовано гіпотезу про те, що змішана парламентсько-президентська форма державного правління для української державності є оптимальною в умовах сьогодення, яка забезпечує баланс між історичним минулим та перспективою розвитку, між президентом та парламентом.

Обґрунтовано доцільність прямих президентських виборів задля забезпечення належної автономності інституту президентства.

З огляду на актуальність проблематики, дисертант дає практичні рекомендації покращення законодавчого регулювання функціонування інституту президентства в Україні.

Обґрунтовано доцільність законодавчого унормування запобіжної ролі Президента України у системі державних органів шляхом доповнення частиною третьої статті 102 Розділу V «Президент України» Конституції України.

Аргументовано доцільність внесення змін до Виборчого кодексу України, з метою забезпечення належних передумов для обрання кандидатів на пост Президента України, зокрема частини першої статті 75 «Право бути кандидатом на пост Президента України».

З метою раціоналізації президентського впливу на органи виконавчої гілки влади, визначено доцільність внесення змін до Конституції України, зокрема до четвертої частини статті 106 Розділу V «Президент України» та частин другої та третьої статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України».

Виокремлення дисертантом основних теоретико-методологічних підходів дослідження проблематики інституту президентства сприяє подальшому розвитку визначення регулятивної, контрольної й установчої функцій інституції. Висновки дослідження будуть корисні для фахівців у галузі юридичної компаративістики та у політико-правовій сфері.

Ключові слова: Президент України, Президент Угорщини, інститут президентства, юридична компаративістика, порівняльне правознавство, історія держави і права.

SUMMARY

Tellis S. O. Institute of presidency in Ukraine and Hungary: theoretical and legal comparative analysis. - Manuscript.

Ph.D. Thesis in Law - Speciality code 081. - KROK University. - Kyiv, 2021.

This thesis is one of the first in Ukraine complex scientific comparative and legal studies of the theoretical and legal status of the presidency in Ukraine and in Hungary.

The thesis reveals the peculiarities of formation and functioning of the institution of presidency in Ukraine and in Hungary in the context of state and legal development,

in which the place and role of the president in the functioning of state power in both countries are outlined using modern methods of scientific cognition and considering the achievements of jurisprudence. Based on the analysis of theoretical and methodological principles of the presidency institution research, the main approaches to the research of theoretical and legal status of the presidency institution are highlighted. We analysed the experience and problems of regulatory and legal definition of the regulative, supervisory, personnel and constituent functions of the President of Ukraine and the President of Hungary, highlight the role of the subjective factor as a criterion attribute.

For the first time in Ukraine, the thesis uses and introduces into scientific circulation legal documents published in Hungarian that regulate the functioning of the institution of the presidency in Hungary.

We draw conclusions about the legal origins and paradigms of the social and legal process of implementation of the presidency in both states. The conclusions are based on the study of the legal heritage the normative provision of the functioning of the highest state authorities in Ukraine and in Hungary through the prism of theoretical and legal research of the institution of presidency. The author distinguishes the subject of power, fully or partially empowered in the president, under the main legislation in the constitutional system of the state of the time.

The thesis formulates the author's definition of the "presidium regime of government" as the forerunner of presidential government in socialist times, allowing us to summarise the criteria for determining the subjects of power and formulate a definition that reflects the main provisions of state and legal development of socialist Ukraine, where the Presidium of the Verkhovna Rada performed a number function, which in a democratic state structure became inherent to the President.

The thesis analyses the historical and legal aspects of the genesis of the institution of head of state in Ukraine and Hungary and establishes their special nature with some common features:

- 1) the institution of head of state in Ukraine is evolving in line with the further development of the Soviet legal system and the presidium regime of government;
- 2) the institution of head of state in Hungary is evolving in line with the

development of a parliamentary form of government and the succession of public authorities;

3) the general is conditioned by the Soviet legal legacy in both countries, constitutional standard-setting has been embodied by changes to the existing regulatory framework.

In this paper, we cover the legal aspects of the transit of power to new institutions (primarily the institution of presidency) when the political and legal system in both countries is changing. As part of a research on the institution of presidency as a set of constitutional and legal regulations, the author analyses the status and powers of the president as set out in legal acts of constitutional importance. We conducted a comparative analysis of constitutional and legal norms regulating the functioning of the presidency institution in Ukraine and Hungary, namely, regulatory, control, personnel, and constituent functions of the president. Using a comparative and legal analysis of the constitutional and legal status of the presidency institute in Ukraine and Hungary, the differences and parallels of these important national institutions were identified, which allowed to correlate the trends of the institute development in both states.

The thesis substantiated the features of the modern institution of the presidency in Ukraine and Hungary and established the following:

1) the lack of specificity and clear definition of the theoretical and legal status of the President of Ukraine in terms of his role in the system of state administration enables the institution of the presidency to be filled with subjective content in general;

2) a clear definition of the theoretical and legal status of the President of Hungary contributes to the effective functioning of the institution of the presidency in the system of state bodies;

3) the scope of powers of the President of Ukraine exceeds the scope of powers of the President of Hungary. This is particularly evident in the comparative legal analysis of the constitutional powers of the presidents in their various spheres of competence.

The conclusions of the analysis of the status and scope of presidential powers correlate with the historical legal heritage determining of the place and role of the head of state in the power system in both countries.

A significant influence of the historical and legal heritage on the formation of this institution in both countries has been noted the point of which is that:

1) In Ukraine, the institution of presidency has established itself as the centre of state administration and has signs the legacy of a presidium regime of government

2) In Hungary, constitutional and legal innovations have created a "strong" parliament and a "neutral" president who has no clear relationship to the executive branch.

A common feature of presidential power in both countries in terms of its influence on shaping the legal and theoretical foundations of governance is that the personal qualities of the president determine the practical influence on the legislative and executive branches of government.

The legal content of the institution of the presidency in the general context of the state and legal system of the state was determined, which made it possible to clarify the specifics of the interaction of the President with Parliament and the Government in the process of state power.

Based on the results of the comparative and legal analysis of the functioning of the institution of presidency in both countries, namely, the mechanisms of interaction of the President with the Parliament and the Government, as well as the influence of the President on the formation of the legal framework of public administration, the relationship between the elements of the presidential function as a precondition for effective public administration system has been revealed. Some aspects of parliamentary dissolution mechanisms, the use of the veto and the functioning of the institution of countersignature were covered.

Based on an analysis of the constitutional and legal status of the president and the actual functioning of the institution, the influence of the subjective factor in the practice of the exercise of certain presidential powers in the legislative and executive powers in both countries was determined.

The main trends and prospects of development of the presidency in both countries were outlined and scientifically substantiated conclusions and scientific and practical recommendations for improving the institution of presidency in Ukraine were formulated.

The author proposed an approach according to which the model of state governance should correspond to the established principles of constitutional and legal interaction, and to the principles of legal reality in a given country and provide a strategy for state development.

The hypothesis that a mixed parliamentary-presidential form of government for Ukrainian statehood is optimal under conditions that ensure a balance between the historical past and the prospects of development, between president and parliament was substantiated.

The expediency of direct presidential elections to ensure the proper autonomy of the institute of presidency is substantiated.

Given the relevance of the issue, the dissertator gives practical recommendations for improving the legislative regulation of the functioning of the presidency in Ukraine.

The expediency of legislative regulation of the preventive role of the President of Ukraine in the system of state bodies by supplementing the third part of Article 102 of Section V "President of Ukraine" of the Constitution of Ukraine is substantiated.

Argued the expediency of amending the Electoral Code of Ukraine to ensure proper prerequisites for the election of candidates for President of Ukraine, in particular the first part of Article 75.

In order to rationalise the presidential influence on the executive branch, it has been determined that it would be expedient to amend the Constitution, in particular the fourth part of Article 106, Section V "President of Ukraine" and the second and third parts of Article 25 of the Law of Ukraine "On the Cabinet of Ministers of Ukraine".

The thesis's emphasis on the main theoretical and methodological approaches to the study of the presidency contributes to the further development of the definition of the institution's regulatory, controlling, and constitutive functions. The conclusions of the study will be useful for specialists in the field of legal comparative studies, and in the political and legal sphere.

Keywords: President of Ukraine, President of Hungary, institution of presidency, legal comparative studies, comparative law, history of state and law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Телліс С. О. Інститут президентства в Угорщині новітньої доби: політико-правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 29. С. 58–65.
2. Телліс С. О. Інститут президентства в Україні 1991-2014 р.: історично-правові аспекти, суб'єктивні чинники та їх наслідки (частина 1). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 30. С. 113–120.
3. Телліс С. О. Інститут президентства в Україні 1991-2014 р.: історично-правові аспекти, суб'єктивні чинники та їх наслідки (частина 2). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 31. С. 99–106.
4. Телліс С. О. Історично-правові особливості формування інституту президентства в Угорщині. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2018. Vol. 04 (20). URL : https://sp-sciences.io.ua/s2641767/tellis_sergii_2018_.historical_and_legal_features_of_foundation_the_presidency_institution_in_hungary_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_04_20_
5. Ткач Д.І., Телліс С. О. Порівняльний аналіз інститутів президентства Угорщини та України: політико-правовий аспект, суб'єктивні чинники та їх наслідки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 33. С. 22–33. (особистий внесок автора - 0,49 ум.друк.арк.)
6. Телліс С. О. Президент Угорщини та органи державної влади: механізми взаємодії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 47–54.
7. Телліс С. О. Особливості конституційного статусу Президента Угорщини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 58–65.
8. Tellis S. Institute of presidency in Hungary and Ukraine: political and legal

aspect. *Public administration and law review*. 2020. № 3. С. 85–94.

9. Телліс С. О. Методологічні основи дослідження інституту президентства Угорщини та України: порівняльно-правовий аналіз. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. Вип. 36-37. С. 17–25.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Телліс С. О. Порівняльний аналіз порядку виборів президента в Угорщині та в Україні: політико-правовий аспект. *Актуальні питання сучасної науки та практики* : матеріали науково-практичної конференції, 15 листопада 2018 р. Київ : Університет «КРОК», 2018. С. 697–699.

11. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління Угорщини наприкінці XIX століття. *Механізм функціонування громадянського суспільства* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти, 20 листопада 2020 р. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 326–329.

12. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління Королівства Угорщина у 1919–1946 роках. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 жовтня 2020 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 43–46.

13. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління Угорщини у 1946-1949 роках. *Децентралізація публічної влади: національний та зарубіжний досвід* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6 листопада 2020 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. С. 112-115.

14. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління в Україні на початку XX століття. *Юридична осінь 2020 року* : збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, 23 листопада 2020 р. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 185-188.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ.....	26
1.1. Методологічні засади дослідження інституту президентства в Україні та в Угорщині	26
1.2. Становлення та розвиток інституту президентства в Україні: ретроспективний теоретико-правовий аспект.....	35
1.3. Генеза теоретико-правового статусу інституту президентства в Угорщині.....	47
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ.....	71
2.1. Принципи формування та функціонування сучасного інституту президентства в Україні.....	71
2.2. Теоретичний аналіз конституційного процесу становлення сучасного інституту президентства в Угорщині.....	91
2.3. Порівняльний аналіз позитивно-правового статусу Президентів України та Угорщини	104
Висновки до розділу 2.....	113
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	117
3.1. Порівняння теоретико-правових механізмів взаємодії Президента України та Президента Угорщини з вищими органами державної влади.....	117
3.2. Компаративний аспект участі Президента України та Президента Угорщини у законотворчому процесі	130

3.3. Сучасні теоретико-правові перспективи розвитку інституту президентства в Україні та в Угорщині: порівняльно-правовий аналіз.....	139
Висновки до розділу 3.....	153
ВИСНОВКИ.....	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	162
ДОДАТКИ.....	183

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Для України інститут президентства є порівняно новою державною інституцією, що, у свою чергу, вимагає детального вивчення досвіду функціонування цього інституту в різних країнах світу. Теоретико-правовий порівняльний аналіз аспектів становлення й розвитку інституту президентства є важливим для пошуку шляхів оптимізації взаємодії владних структур та поліпшення нормотворчої і правозастосовчої практики в Україні.

На сьогодні існуючі системи та моделі президентської влади суттєво відрізняються за обсягом своїх функцій і повноважень, проте вони володіють регіональними, внутрішньо зумовленими, системними характеристиками, що робить можливим проведення порівняльного дослідження цієї юридичної форми інституту президента на інституційному рівні. Звернення до теоретико-правового досвіду Угорщини не випадкове, оскільки на сучасній міжнародній мапі Угорщина, за визнанням більшості науковців-правників, які займаються дослідженням проблематики державного устрою, є найбільш вдалим прикладом реалізації моделі парламентської республіки у країнах Східної Європи. Україна має понад 130 кілометрів державного кордону та тісні економічні відносини з Угорщиною. Посольство України в Угорщині стало першим дипломатичним представництвом України за кордоном, хоча на сьогодні встановити конструктивний діалог між державами не завжди вдається.

За таких обставин, інститут президентства в Угорщині, на нашу думку, вартий уваги та вивчення, а проведення порівняльного аналізу українського і угорського законодавства в частині нормативної регламентації теоретико-правового статусу інституту президентства зумовлено необхідністю вивчення сучасних тенденцій розвитку теоретико-правового статусу інституту президентства в державах-сусідах, з'ясування динаміки й механізмів співпраці цього інституту з іншими органами влади і суспільством, унормування статусу і компетенції президента та гарантій його державно-владної діяльності.

Запровадження інституту президентства та правові засади діяльності Президента Угорщини становлять інтерес також у контексті загальних тенденцій розвитку парламентарних держав у Центральній та Східній Європі.

Фундаментальною основою для побудови і функціонування державного механізму в країнах Центральної та Східної Європи проголошено ідею поділу державної влади на три гілки. Однак, нормативно-правове визначення президентських повноважень не завжди ідентичне в парламентарних державах. Досвід Угорщини в цій сфері представляє безперечний інтерес за умови високого ступеня державної стабільності – найбільш значущі дії Президента Угорщини проявляються як реакція в період кризових явищ. У той же час, система державного управління України ще далека від збалансованого та стабільного становища і лише проходить стадію формування.

Актуальність обраної проблематики продиктовано завданням підвищення ефективності інституту президентства в Україні як гаранта стабільного розвитку правової держави, забезпечення оптимальної взаємодії президента з законодавчою та виконавчою гілками влади, поліпшення правового регулювання участі президента у державному управлінні. Порівняльно-правовий аналіз інституту президентства в Угорщині та в Україні буде корисний для вивчення нормативно-правового регулювання функціонування інституту в рамках існуючих державно-правових режимів.

Відносна новизна інституту президентства для України і відсутність чіткої визначеності місця й ролі президента в системі державної влади України також обумовлюють актуальність досліджуваної проблематики.

У ході теоретичного аналізу наукових праць, присвячених інституту президентства і проблематиці правового регулювання взаємодії вищих органів влади в Угорщині та в Україні, основна увага зверталася на такі аспекти, як: генеза теоретико-правового статусу інституту президентства в Угорщині та в Україні, принципи формування і функціонування сучасного інституту президентства в досліджуваних державах, порівняльний аналіз позитивно-правового статусу та механізмів взаємодії Президента України та Президента Угорщини з вищими органами державної влади, їхньої участі в законотворчому

процесі, а також сучасних теоретико-правових перспектив розвитку інституту президентства в досліджуваних державах-сусідах.

Джерельна база дослідження включає документи і матеріали наступних видів. Перший вид документів становить основу для цього дослідження - Конституція України, Конституція Угорщини, Закони України, Закони Угорщини, інші нормативно-правові акти, які визначають правовий статус і повноваження президента. Регламентація президентських повноважень не завжди досконала, рішення стосовно практики функціонування інституту президентства приймає Конституційний Суд. З огляду на зазначене, тлумачення рішень Конституційного Суду щодо статусу і повноважень президента віднесено у цьому дослідженні до важливих джерел другої групи. Третій вид джерел включає наукові праці, в яких розкривається проблематика обраної теми. Для виявлення реальної ролі й місця президента, розуміння його загального значення велику роль відіграють роботи та виступи самих президентів, тому такі важливі джерела для дослідження, як звернення президентів, їх декларації та заяви, в яких визначалися основні вектори розвитку держави, а також їх мемуари, становлять четверту групу матеріалів. П'ятий вид джерел – публіцистика, в якій опубліковано думки державних і політичних діячів, теоретиків-правознавців про діяльність президентів зазначених країн.

Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних та угорських вчених у галузі теорії держави і теорії права. Висвітлення окремих аспектів теоретико-правового статусу інституту президентства запропоновано у працях: Д. Белова, Ю. Бисаги, А. Кудряченка, А. Медушевського, Р. Пиріга, І. Старківа, Б. Тищик та ін. Порівняльну характеристику повноважень глав держав у різних країнах містить дослідження Г. Задорожної, М. Зелінської, І. Путинцева та ін. Аналіз природи та функціонування інституту президентства України містять дослідження О. Даниляка, В. Литвина, Н. Плахотнюк, В. Речицького, М. Савчина, С. Серьогіної. Проблематику регулювання взаємодії вищих органів влади в Україні досліджували вітчизняні науковці, зокрема: Л. Баликіна-Галанець, С. Ковриженко, Р. Луцький, В. Скоморовський, В. Стешенко, А. Француз та інші. Дослідженню ролі особистості Президентів України у

зовнішній і внутрішній політиці присвячено праці В. Бушанського, А. Вишняка, В. Литвина, М. Михальченко, Ю. Мацієвський, Ф. Рудича та інших.

Дослідженню історії угорської держави і права, зокрема й генези інституту глави держави в Угорщині, присвячені праці угорських науковців Pölöskei Ferenc, Benda Kálmán, Ágnes Várkonyi, Istvan Deak, Bertényi Iván та інших. Теоретичному аналізу конституційного процесу в Угорщині, в контексті збалансування державно-владних повноважень, присвячені праці угорських дослідників Horváth Attila, Rixer Ádám, Stipta István, Tóth Zoltán, Gizella Föglein, Schweitzer Gábor та інших. Наукові розвідки теоретико-правових механізмів взаємодії Президента Угорщини з вищими органами державної влади зробили угорські науковці Csink Lóránt, Attila Vincze, Tóth László, Renáta Uitz та ін. Окреми теоретико-правові аспекти проблематики функціонування інституту президентства в Угорщині висвітлено в роботах Д. Ткача, Д. Стенькіна. Дослідженню ролі особистості глави угорської держави присвячено праці Bencsik Péter, Turbucz Dávid, Dae Soon Kim та ін.

Натомість слід зазначити наявність фрагментарності існуючих порівняльних досліджень інституту президентства в Україні та в Угорщині, а також відсутність комплексного бачення розвитку інституту в обох країнах у порівняльно-правовому аспекті.

Можна стверджувати, що на сьогодні відсутній комплексний порівняльно-правовий аналіз інституту президентства в Україні та в Угорщині. Сукупність вказаних чинників визначила вибір теми й актуальність порівняльного теоретико-правового дослідження інституту президентства в Україні та в Угорщині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» - «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний

реєстраційний номер УкрІНТЕІ: 0118U001384) 05.2018-06.2023. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» (протокол № 6 від 16 березня 2017 р.). Дисертаційне дослідження відноситься до фундаментальних досліджень з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук, що включені до "Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942. Тема дисертації відповідає основним науковим напрямам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є проведення теоретико-правового порівняльного аналізу інституту президентства в Україні та в Угорщині в контексті державно-правових явищ і з'ясування правової специфіки порівнюваних інститутів. Для досягнення цієї мети у процесі дослідження були поставлені такі завдання:

з'ясувати теоретико-методологічні засади дослідження інституту президентства, що допоможе проаналізувати правові аспекти утворення та функціонування цього інституту, виходячи виключно з теоретичних основ, які сформувалися на сьогодні;

розкрити генезу теоретико-правового статусу глави держави в Україні та в Угорщині;

дослідити становлення інституту президентства в Україні та в Угорщині у контексті державно-правової дійсності й з'ясувати нормативно-правові основи цього процесу в обох державах;

конкретизувати та чітко визначити теоретико-правовий статус Президента України в аспекті його ролі та значення в системі державного управління;

провести порівняльний аналіз нормативно-правового забезпечення функціонування інституту президентства в Україні та в Угорщині, закріпленого на теоретико-правовому і конституційному рівнях;

з'ясувати основні теоретико-правові механізми взаємодії президента з вищими органами державної влади в Україні та в Угорщині з погляду їх впливу на функціонування державного апарату;

дослідити участь президента у законотворчому процесі в Україні та в Угорщині в аспекті їхнього впливу на формування нормативно-правової бази;

окреслити основні тенденції та перспективи розвитку інституту президентства в Угорщині;

визначити основні тенденції та перспективи розвитку інституту президентства в Україні на сучасному етапі державотворення;

надати практичні рекомендації удосконалення законодавчого регулювання функціонування інституту президентства в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з теоретико-правовим статусом інституту президента.

Предметом дослідження є порівняльний аналіз теоретико-правового статусу інституту президента в Україні та в Угорщині.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що дозволило системно дослідити інститут президентства в Україні та в Угорщині. Мета дослідження обумовила використання компаративістського підходу, який передбачає бінарне порівняння інституту президентства в Україні та в Угорщині. Системно-структурний метод дозволяє виокремити складові правосуб'єктності теоретико-правового статусу інституту президентства (розділ 1). Діалектичний підхід використано для з'ясування передумов виникнення, становлення і розвитку теоретико-правового статусу інституту президентства, визначення місця та ролі інституту президентства в системі органів державної влади (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2). Методи аналізу і синтезу спрямовано на пізнання елементів, пов'язаних з теоретико-правовим статусом інституту президентства, що дало змогу виявити проблеми в нормативній регламентації функціонування

інституту і на цій основі запропонувати шляхи удосконалення теоретико-правового статусу інституту президентства. Вирішення завдань дисертаційного дослідження зумовило необхідність використання системного аналізу для дослідження джерел права та структурно-функціонального аналізу з метою з'ясування структурних зв'язків між елементами досліджуваних державних систем і функціонального призначення інституцій. Для виявлення закономірностей в історичному розвитку інституту президентства в контексті державно-правових явищ та з'ясування специфіки порівнюваних інститутів використовується методика порівняльного історико-правового аналізу (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2). Специфіка дослідження обумовила застосування формально-юридичного методу (підрозділ 3.1, 3.2) для виявлення правових ознак і визначення правового змісту інституту президентства та порівняльно-правового методу (підрозділ 2.3, розділ 3) щодо визначення загальних і особливих властивостей інституту в обох країнах. Для тлумачення правових дефініцій та змісту правових явищ широко використовувався метод доктринального порівняння позицій вчених у зазначених питаннях.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є науково-правові положення, розроблені у працях українських та угорських вчених.

Нормативна база дисертаційного дослідження включає нормативно-правові акти публічного права. Вагому частину джерельної бази вивчення інституту президентства становлять нормативно-правові джерела, в яких визначено правовий статус і повноваження глави держави, правові джерела, що регулюють функціонування вищих органів влади. Роботу з порівняльного аналізу законодавства проведено з використанням автоматизованих інформаційно-пошукових систем щодо законодавства. Для отримання матеріалів та інформації, необхідних у роботі з порівняльного аналізу законодавства, використано: правові бази даних національного законодавства, фонди наукових бібліотек, довідково-інформаційні фонди президентів, парламентів, судових органів, урядів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці комплексним науковим

дослідженням теоретико-правового статусу інституту президентства в Україні та в Угорщині, здійсненим на основі порівняльного аналізу норм українського та угорського законодавства, державотворчої практики і доктринальних досліджень з власними обґрунтованими пропозиціями щодо законодавчого вдосконалення теоретико-правового статусу Президента України в умовах формування правової демократичної держави.

На основі проведеного дослідження сформульовано низку нових для науки теорії держави і права положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

уперше:

обґрунтовано доцільність законодавчого унормування запобіжної ролі Президента України у системі державних органів шляхом доповнення статті 102 Розділу V «Президент України» Конституції України частиною третьою такого змісту: «Президент України є гарантом принципів демократії як основоположних засад здійснення державної влади»;

аргументовано доцільність внесення змін до Виборчого кодексу України, зокрема частини першої статті 75 «Право бути кандидатом на пост Президента України» і викласти її в такій редакції: «Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг п'ятдесяти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років, має на день виборів досвід роботи в державних органах або на виборчих посадах не менше 7 років»;

аргументовано доцільність внесення змін до Конституції України, зокрема частини четвертої статті 106 Розділу V «Президент України» і викласти її в такій редакції: «Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, підлягають контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та його виконання»;

аргументовано доцільність внесення змін до Закону України «Про Кабінет Міністрів України», зокрема частина другої статті 25 «Відносини Кабінету Міністрів України з Президентом України» і викласти її в такій редакції: «Кабінет Міністрів України забезпечує виконання актів Президента України після контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром,

відповідальним за акт та його виконання», і виключити частину третью;

обґрунтовано доцільність прямих президентських виборів задля забезпечення належної автономності інституту президентства;

сформульовано авторське визначення поняття «президіального режиму управління», як предтечу президентського правління за соціалістичних часів, що дало можливість узагальнити критерії визначення суб'єктів владних повноважень та сформульовано дефініцію, яка відображає основні положення державно-правового розвитку соціалістичної України, у якій Президія Верховної Ради виконувала низьку функцій, що в умовах демократичного устрою держави стали притаманні президентові;

використано та уведено до наукового обігу в Україні нормативно-правові документи, видані угорською мовою, які регламентують функціонування інституту президентства в Угорщині;

удосконалено:

узагальнення, що історико-правові аспекти генези інституту президентства в Україні та в Угорщині мають особливий характер. Цей особливий характер визначається такими ознаками: 1) формування інституту глави держави в Україні у руслі розвитку радянської правової системи та президіального режиму управління; 2) формування інституту глави держави в Угорщині у руслі розвитку парламентської форми державного правління та правонаступництва органів державної влади;

обґрунтування про те, що модель управління державою повинна відповідати сформованим принципам конституційно-правової взаємодії та принципам правової реальності в конкретно взятій країні й забезпечувати стратегію державного розвитку. Змішана парламентсько-президентська форма державного правління для української державності є оптимальною в умовах сьогодення, яка забезпечує баланс між історичним минулим та перспективою розвитку, між президентом та парламентом;

дістало подальший розвиток:

науковий підхід про те, що визначення місця і ролі інституту президентства в системі органів державної влади в Україні та в Угорщині

відбувається у рамках історично усталених політико-правових практик;

застосування наукового підходу про те, що обсяг повноважень Президента України перевищує обсяг повноважень Президента Угорщини. Особливо яскраво це проявляється під час здійснення порівняльно-правового аналізу конституційних повноважень президентів у різних сферах їхньої компетенції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості глибокого розуміння національно-правових традицій України та Угорщини, а також можливості порівняти специфіку функціонування інституту президентства в обох державах з використанням угорського досвіду в сучасній вітчизняній практиці державотворення. Сформульовані у дисертації висновки можуть знайти застосування у таких сферах:

правотворчій діяльності - окремі пропозиції мають не лише теоретичне спрямування щодо правотворчої діяльності, а й конкретні положення стосовно вдосконалення чинного законодавства. Практичні рекомендації роботи можуть бути використані органами державної влади України в ході розроблення нормативно-правових актів, а також розв'язання завдань конституційної реформи;

науково-дослідницькій діяльності - сформульовані в роботі висновки та положення можуть бути використані для дослідження теоретичних і прикладних проблем процесів державотворення у пострадянських країнах, а також подальшого розвитку інституту президентства в Україні;

навчально-методичній діяльності - результати дослідження знайшли належне застосування в освітньому процесі ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» при викладанні дисциплін «Історія міжнародних відносин», «Аналіз та прогнозування зовнішньої політики», «Теорія держави і права» «Історія держави і права України» для підготовки здобувачів рівня вищої освіти «бакалавр» та «магістр» (довідка про впровадження №25-1/13 від 09.06.2021 р.).

Наявним є те, що здобуті знання будуть корисні у галузі юридичної компаративістики та у теоретико-правовій сфері.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки й положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та окремі висновки доповідалися автором під час участі в наукових заходах, таких як: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (м. Запоріжжя, 30-31 жовтня 2020 р.; тези опубліковані); Всеукраїнська науково-практична конференція «Децентралізація публічної влади: національний та зарубіжний досвід» (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.; тези опубліковані); Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти «Механізм функціонування громадянського суспільства (осінні читання)» (м. Львів, 20 листопада 2020 р.; тези опубліковані); Міжнародна науково-практична конференція «Юридична осінь 2020» (м. Харків, 23 листопада 2020 р.; тези опубліковані).

Публікації. Основні наукові результати дисертації знайшли відображення в 14 публікаціях, з них 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, а також 5 статей за матеріалами міжнародних наукових конференцій. Одна стаття у співавторстві особистий внесок автора - 0,49 ум.друк.арк.

Структура та обсяг дисертації. Постановка мети та завдання визначають структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділено на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, які містять порівняльний аналіз законодавства України та Угорщини. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінок, з них 147 сторінки – основний текст. Список використаних джерел складається зі 201 найменування, розміщених на 21 сторінках. Дисертація включає 4 додатки, що розміщені на 21 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ

1.1. Методологічні засади дослідження інституту президентства в Україні та в Угорщині

Дослідження інституту президентства, як одного з найважливіших елементів державної системи влади, є одним із центральних напрямків досліджень державно-правових систем, які у всі часи привертали увагу філософів, правознавців, соціологів, державних та громадських діячів.

Даний факт слід визнати цілком закономірним не лише з огляду на те, що досягнення справедливого суспільного порядку завжди було метою людства загалом, його вічною ідеєю та бажанням, основним дороговказом при здійсненні будь-яких реформаторських заходів, а ще й тому, що ґрунтовне дослідження проблематики функціонування інституту президентства припускає необхідність застосування міждисциплінарного підходу, який передбачає здійснення аналізу багатоманітних причинно-наслідкових зв'язків у житті суспільства, а також широкого кола соціально-економічних, політичних, правових, моральних та інших його аспектів.

Конституції країн світу виокремлюють конституційно-правовий статус президента. З затвердженням інституту президентства в Україні конституційно-правовий статус Президента України був закріплений у розділі V «Президент України» Конституції України [1]. З прийняттям Основного Закону Угорщини статус та повноваження Президента Угорщини закріплені у статтях розділу «Держава» [2]. Проведення теоретико-правового порівняльного аналізу інституту президентства в Україні та в Угорщині дозволить з'ясувати правову специфіку порівнюваних інститутів.

Теоретичний аналіз проблематики трансформацій інституту президентства в Україні представлено роботами таких науковців: Г. Задорожня, М. Зелінська, А. Кудряченко, М. Кармазіна, В. Литвин, Р. Мартинюк, Н. Плахотнюк,

В. Погорілко, В. Речицький, І. Старків, С. Серьогіна, Б. Тищик, О. Чернишевич, В. Шатіло, В. Шаповал та інших.

Дослідження інституту президентства в Україні в аспекті його зіставлення з іншими країнами обгрунтовано: Д. Беловим (Україна-Франція), Г. Задорожною (Україна-зарубіжні країни), Г. Клімовою (Україна-Франція), Ю. Стасюка (Україна-Росія), Я. Чистоколяного (Україна-Польща).

Теоретичний аналіз проблематики угорського державотворення, зокрема й інституту глави держави в Угорщині, здійснено угорськими вченими Pölöskei Ferenc, Benda Kálmán, Ágnes Várkonyi, Istvan Deak, Bertényi Iván, Horváth Attila, Rixer Ádám, Stipta István, Tóth Zoltán, Gizella Föglein, Schweitzer Gábor та інших. У своїх працях угорські дослідники використовують дескриптивний (описовий) підхід для розкриття генези та інституційний підхід до аналізу ролі та функцій інституту. За допомогою системного аналізу угорські дослідники Csink Lóránt, Attila Vincze, Tóth László, Renáta Uitz досліджують властивості конституційного процесу утвердження сучасного інституту президентства в Угорщині. Використовуючи історико-правовий метод дослідження інституту президентства в Угорщині, угорський вчений Takács Albert у монографії «Організація держави» у розділі історія інституту президентської республіки в Угорщині аналізує конституційні документи про запровадження і функції глави держави розпочинаючи із Закону 1946. évi I. «Про форму державної влади в Угорщині» і закінчуючи Основним законом 2011 року.

Водночас, слід зазначити відсутність на сьогодні теоретико-правового порівняльного дослідження інституту президентства в Україні та в Угорщині.

Узагальнений аналіз наукових досліджень свідчить про те, що інститут президентства в Угорщині досліджується насамперед у контексті загального політичного аналізу. Дослідження інституту президентства в Україні зазвичай стосуються трансформацій інституту президента в Україні та кроснаціональних порівняльних досліджень.

Методологічну основу досліджень становлять загальнонаукові методи, на окремих етапах дослідження використовуються методи: описовий (розкриття генези), системний (аналіз особливостей), інституціональний (дослідження в

контексті світового досвіду), порівняльний (виявлення відмінностей). У порівняльних дослідженнях інституту президентства теоретико-правового напрямку застосовуються загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, метод узагальнення та низка інших загальнонаукових і спеціальних наукових методів.

Окремо слід визначити праці доктора юридичних наук Г. Задорожної, в яких охарактеризовано генезу застосування вченими методологічного інструментарію у процесі вивчення правового статусу глави держави та розкрито методологію наукового пізнання такого статусу.

Дослідник резюмує, що «генеза методології дослідження конституційно-правового статусу глави держави пройшла шлях від фактичного використання методів (стародавній світ), активного їх продукування і теоретизації нових методів (античний світ), часткового запозичення методів античності та формування власних на основі світоглядних (релігійних, світських) засад (середньовіччя), усвідомленого відходу від методів схоластики, активної теоретизації нових методів (порівняльно-правовий, раціональний, логічний, аналітичний та ін.) з позицій можливого, а не абстрактного розвитку правового статусу глави держави (Новий час), фетишизації діалектичного матеріалізму, «забуття» методологічної множинності (радянський період) і до «методологічного ренесансу», а також фактичного підходу від теоретизації нових методів наукового пошуку (сучасний період)» [3, с. 201].

Г. Задорожня обґрунтовано доводить, що методологічний фундамент дослідження конституційно-правового статусу глави держави становить сукупність філософських, загальнонаукових, а також спеціально-юридичних методів наукового пізнання. За висновками вченої, «комплексне використання філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дозволяє доповнити та розвинути наукові положення про конституційно-правовий статус глави держави, збагатити новими дефініціями понятійно-категоріальний апарат, деталізувати певні теоретичні й нормативні положення, критично проаналізувати конституційно-правові акти і результати наукових досліджень» [3, с. 96].

Г. Задорожня визначає принципи та методи наукового дослідження правового статусу глави держави, зокрема визначальними серед них є: світоглядний і системно-структурний підхід, методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, прогностичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, функціонально-правовий [3, с. 95; 4].

У зарубіжних дослідженнях форм правління досить поширений індексний аналіз президентської влади. На індексний метод починають звертати увагу вітчизняні дослідники, зокрема М. Зелінська, використовуючи методику числової оцінки компетенцій президентів J. McGregor, порівнює обсяг компетенцій Президента України з обсягом компетенцій глав держав Центральної та Східної Європи з напівпрезидентською формою правління [5, 9-12].

Зміст індексних методів аналізу задля вимірювання президентської влади в порівняльних дослідженнях детально розкрито у працях О. Зазнаєва та показано їх переваги і недоліки [6, с. 4-21; 7, с.171-199; 8 ; 9]. Індексний аналіз влади на основі квантифікованих методик сформульовано Shugart M.S. і Carey J.M., McGregor J., Metcalf L.K., Hellman J., Frye T., Siaroff P., Krouwel A. Перший і найавторитетніший використаний метод був сформульований Shugart M.S. і Carey J.M., яким класифікують форму державного правління залежно від чисельної оцінки обсягу повноважень президента. У свою чергу, Metcalf L.K. переглядає кількість показників для оцінки та чисельні значення цих показників (повноважень). Методика індексного аналізу McGregor J. оцінює обсяг президентських повноважень у процентному відношенні до повної президентської влади. Схожу методику застосовують Hellman J. і Frye T. Вони використовують однаковий список повноважень президента, але, на відміну від списку McGregor J., з нього виключили деякі церемоніальні повноваження. Аналіз з урахуванням політичної практики пропонує Siaroff P. у своїй методиці з дихотомічною системою індексування. Методика Krouwel A. спрямована на визначення балансу між президентськими і парламентськими повноваженнями.

Усі автори методик індексного аналізу в якості емпіричної бази використовують чинні Конституції і законодавство. Індексний аналіз

президентської влади застосовують для типологізації форм правління, формування уявлень про повноту влади президентів у різних країнах та оцінки балансу президентської і парламентської влади.

Прикметним буде навести оцінку дослідника щодо корисності індексу ранжирування країн ЦСЄ за обсягом впливу президента: «Як визначити, хто - президент або прем'єр-міністр - має більшу владу? Що важливіше - президентські вибори або парламентські? З ким із політичних лідерів слід вибудовувати основні контакти в найбільш чутливих сферах - наприклад, у зовнішній політиці, у сфері оборони та безпеки? (...) Аналогічні питання виникають у дипломатів, експертів-міжнародників, а також у працівників ЗМІ, що описують результати виборів і інші політичні процеси в закордонних державах» [10, с. 81].

Погодимося, що оцінка президентської влади за допомогою індексного аналізу має важливість в аспекті політико-дипломатичної взаємодії з державами.

Водночас, у зазначеній роботі вказано, що «...дослідження особливостей розподілу влади із застосуванням виключно формально-юридичного підходу переважає в науковій літературі в тому числі тому, що неформальні механізми практично не піддаються формалізації та обліку, а конфлікти між президентами і прем'єр-міністрами мають не суб'єктивні причини, а інституційну природу» [10, с. 81].

Про недоліки методу індексного аналізу говорить у своїй роботі дослідник Jessica Fortin-Rittberger: «Спростування припущення про унімодальність і одномірність, що лежить в основі цих індексів, ставить під сумнів їх корисність в дослідженні особливостей державних форм правління. Подібно вимірам інших макроявищ, таких як оцінка рівня демократії і класифікації форм правління, більшість наявних систем вимірювання мають низький рівень обґрунтованості та надійності, де окремі показники висунуті як гіпотези для охоплення концепції. Здається, що президентська влада не має однакового значення при складанні зведених балів» [11, с. 102].

Методи дослідження і способи вирішення визначених завдань мають обиратися з урахуванням конкретної мети дослідження.

Індексний аналіз є корисним засобом для досліджень форми організації президентської влади та політико-правової оцінки об'єкта в першому наближенні. Однак, на нашу думку, теоретико-правове порівняльне дослідження інституту президентства вимагає більш детального аналізу конституційно-правових норм і правовідносин, що виникають при функціонуванні інституту.

Дослідники зазначають, що «президенти, поміщені в різні інституційні структури, можуть мати однакові бали (відповідно, з індексним виміром – примітка автора), хоча у дійсності має значення, черпають вони свою «силу» у відносинах із законодавчою владою або з урядом» [12, с. 416]. Дослідник наполягає на важливості вивчення «інституційних ролей», «конституційних та фактичних повноважень, які посадові особи можуть використовувати в своїх взаємодіях» й «арен інституційного протистояння».

Погодимося та зауважимо, що вивчення інституту президентства у зазначених аспектах буде коректним і повним за умови дослідження формалізованих норм, що регулюють роботу інституційного середовища, в контексті державно-правового розвитку інституційної структури. З'ясування правових джерел президентської влади та інституційної ролі президента потребує ретроспективного теоретико-правового аналізу відповідної інституційної структури.

За таких висновків, коректний і повний теоретико-правовий аналіз інституту президентства не може бути проведено без ретроспективного аналізу нормативно-правового забезпечення функціонування інституту глави держави.

На нашу думку, ретроспективний аналіз основних правових елементів інституту глави держави, таких як статус і повноваження глави держави, дозволяє найбільш повно визначити покладену функцію на главу держави та з'ясувати історико-правові витоки сучасного інституту президентства.

Зазначимо, що аналіз генези правового інституту потребує розгляду документів, які втратили юридичну силу і є історичним спадком, зокрема конституційні акти різних років та інші нормативно-правові акти, що регулювали діяльність інституційної структури у відповідному періоді.

В основу цього дослідження покладено порівняльний аналіз інституту президентства в Україні та в Угорщині. Існує кілька різновидів порівняльних досліджень, серед яких бінарний підхід використовується у порівняльних дослідженнях для більш глибокого аналізу порівнюваних об'єктів.

Порівняльний аналіз найбільш часто використовується при розгляді загальнотеоретичних питань. Методологія порівняльного правознавства спрямована на виявлення типового й унікального, загального та особливого у правовій дійсності. Порівняльний аналіз містить низку методик, серед яких: макропорівняння і мікропорівняння, внутрішнє і зовнішнє порівняння, доктринальне порівняння, нормативне та функціональне порівняння.

Зовнішнє порівняння відбувається, коли зіставляються об'єкти, що належать до правових систем різних держав. Порівнянню, як правило, піддаються наукові дефініції, зіставляються поняття, а також їх ознаки, які виражають суттєвий зміст правових явищ (процесів). Проведення порівняльного аналізу об'єктів найпродуктивніше на прикладі двох окремо взятих держав, схожих за функціонуванням політико-правових інститутів.

На нашу думку, доцільність порівняльного аналізу інституту президентства в Україні та в Угорщині впливає з різниці політико-правових трансформацій обох держав за рівних початкових соціально-правових умов.

На підтвердження вибору моделей для порівняльного аналізу автор пропонує скористатися результатами індексних аналізів макросистем. Наприклад, Макаренко Б. у своїй роботі зіставляє індекси демократизації і розвитку ринкової економіки (стосовно країни пострадянського блоку) та зазначає Угорщину серед найуспішніших країн. Далі дослідник ранжує демократизацію і розбиває країни на відповідні групи: «Транзит успішно завершено» - до цієї групи включено Угорщину в складі «Вишеградської четвірки» та «Транзит триває» - до даної категорії віднесені країни (в тому числі Україна), в яких результат демократизаційних процесів на сьогодні ще не зрозумілий [13].

На нашу думку, для виконання завдань дослідження інституту президентства найбільш відповідними є спеціальні методи, що складаються в

поєднанні формально-юридичних аспектів президентства з порівняльно-правовим аналізом його функціонування. Даний підхід дозволяє порівняти правове забезпечення функціонування інституту президентства в обох країнах з урахуванням реальних політико-правових практик.

За допомогою зазначеного підходу спрощується з'ясування місця та ролі інституту президентства, виявлення загальних тенденцій розвитку інституції, виокремлення особливостей правового становища інституту президентства в обох країнах.

Комплексне застосування теоретико-методологічних основ дослідження державно-правових явищ виявляє теоретичні та практичні проблеми функціонування інституту президентства як частини загальної системи державного управління. Одержані в результаті порівняльного аналізу висновки можуть лягти в основу подальших розробок концепції президентської влади і переосмислення сутності й особливостей інституціоналізації президентства.

У порівняльно-правовому дослідженні актуально виділити визначальний критерій права, який наповнює змістом правовий аспект порівняльного дослідження. Критерієм права виступає його нормативність, що обумовлює матерію права як систему юридичних норм, формалізованих і офіційно визнаних державою. У цьому аспекті важливий предмет порівняння – це джерела права, які закріплюють правові норми, що формалізують та характеризують правові положення інституту президентства конкретної країни. Для дослідження джерела права застосовується системний аналіз правових норм, актів, судових рішень, що визначають зміст інституту президентства.

Під час аналізу конституційних і законодавчих актів, які окреслюють правовий статус та повноваження президента і вищих органів влади, широко застосовується формально-юридичний метод. Завдання нормативного порівняння - це виявити загальне й особливе у правовому регулюванні функціонування інституту шляхом формального юридичного аналізу об'єкта дослідження. Нормативне порівняння полягає в зіставленні правових норм, нормативних правових актів, законодавчих дефініцій.

Завдання функціонального порівняння полягає у виявленні подібності та відмінності у функціях, які здійснюють об'єкти порівняння. Предметом функціонального порівняння в дослідженні є практика застосування правових норм (і юридичної доктрини загалом) та ефект від правових норм, спрямований на державні механізми влади. Важливість функціонального підходу зумовлена відмінним від нормативістського підходу критерієм оцінки - це функціональна ефективність порівнюваних правових норм. Функціональне порівняння містить аналіз функцій кількісний (перелік здійснюваних функцій) і якісний (особливості здійснення подібних функцій). Параметрами моделі, за якими досліджується інститут президентства як система формальних і неформальних елементів, є функція здійснення державної влади главою держави, проаналізована в нормативно-правових рамках Конституції України та Конституції Угорщини відповідно. Аналіз змістовних відмінностей нормативно-правових основ функціонування інституту президентства, виявлених у рамках формально-юридичного методу, дозволяє вивчити переваги й недоліки порівнюваних законодавств. Водночас, аналіз особливостей функціонування інституту президентства дозволяє з'ясувати проблеми реалізації відповідних правових моделей на практиці. Використання формально-юридичного й функціонального порівняння дозволяє виконати завдання як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях.

За порівняльним аналізом для вірогідного виявлення загального та особливого слід ураховувати історичні, політичні й суб'єктивні чинники, що впливають на формування інституту президентства. Це зумовляє використання порівняльного історико-правового аналізу і факторного аналізу.

Факторний аналіз дозволить виявити особливості суб'єктивного ставлення президента як суб'єкта конституційного механізму до конституційного правопорядку в державі та виявити його вплив на формування політико-правової дійсності.

З'ясування правового змісту статусу президента проводиться з використанням досвіду формування інституту глави держави та сучасною практикою функціонування цієї інституції. Аналіз джерел права, якими

регулюється правовий статус глави держави, здійснюється в контексті історико-правового розвитку держави. Ретроспективний аналіз історико-правових джерел характеризується формальним порівнянням правових норм. Задля дослідження практики реалізації окремих президентських повноважень розглядаються рішення Конституційного Суду в рамках зазначеної проблематики. Результати порівняльного історико-правового аналізу можуть сприяти вибору моделі досліджуваної інституції з урахуванням історичного минулого.

На нашу думку, історико-правовий характер порівняльного дослідження в поєднанні з формально-юридичним і порівняльно-правовим методами є найбільш актуальним у рамках зазначеної проблематики. Використання системного та структурно-функціонального аналізу дозволяє вирішити окреслені завдання дослідження.

1.2. Становлення та розвиток інституту президентства в Україні: ретроспективний теоретико-правовий аспект

У теоретичних розробках інститут президентства розглядається: 1) як організаційно-функціональна структура; 2) як форма і суть політичної організації; 3) як сукупність конституційно-правових норм. При цьому виокремлюють періоди утвердження юридичних форм глави держави в межах національного державотворення.

Найбільш вдало висвітлено етапи генези інституту глави держави на території України в дослідженнях доктора юридичних наук Г. Задорожної, яка виокремлює вісім етапів генези конституційно-правового статусу глави держави на території України: утвердження одноосібної публічної влади в додержавний період (від давніх часів до IX ст.); князівська влада Київської Русі та Галицько-Волинської держави (IX – XIII ст.); монархічна влада Литовської держави і Речі Посполитої (XIV – поч. XVII ст.); гетьманська влада (40-і рр. XVII ст. – 1764 р.); абсолютна монархічна влада (російська та австрійська (з 1867 р. Австро-Угорська) імперії) (II пол. XVIII ст. – 1918 р.); боротьба за утвердження національного інституту глави держави в Україні (1917 – поч. 1920-х рр.); глава

держави радянського періоду (1922 – 1990 рр.); інститут президента в незалежній Україні (1991 р. – донині) [3, с. 97-98].

Вважаємо обґрунтованим, що можна позначити прообрази інституту президента в юридичних формах глави держави на ранніх етапах національного державотворення, але говорити про затвердження інституту президентства як традиції влади, на нашу думку, є передчасним.

У цьому аспекті цілком слушне твердження дослідника І. Старківа, що інститут президентства в Україні набуває розвитку за часів Української Народної Республіки [14, с. 859-864].

Визначаючи теоретико-правові аспекти становлення інституту президентства в Україні, доречно виокремлено такі хронологічні рамки формування та розвитку інституту: боротьба за утвердження національного інституту глави держави в Україні (1917 – поч. 1920-х рр.); глава держави радянського періоду (1922–1991 рр.).

За час перебування у складі Російської імперії українські землі не були виокремлені в одну адміністративно-територіальну складову. Нормативних актів встановлення окремого статусу українських органів влади не ухвалювалося.

Перші розробки ідеї республіканської форми правління українських земель з інститутом глави держави в ній мали місце в середині XIX ст. та відображено у працях М. Драгоманова, В. Липинського, М. Грушевського й ін. Відомі думки щодо організації клерикальної монархії (С. Томашівський), вічевої монархії (С. Шелухіна), але ці державницькі дослідження пов'язували з відповідними перспективами насамперед західноукраїнських земель [15, с. 38–42].

Дослідники вказують на наявність певних ідей стосовно глави держави (або президента) у програмах державного устрою перших українських політичних партій ще наприкінці XIX ст. [16, с. 163-164].

Зміни державного ладу Російської імперії, пов'язані з конституційною реформою 1905 – 1906 років, вплинули і на державно-правове становище українських губерній. У 1905 році Росію проголошено парламентською монархією, запроваджено Державну думу. На підставі указу 1905 року «Про зміни Положення про вибори до Державної думи» здійснено вибори до

Державної думи, в тому числі від українських губерній. З цього приводу В. Мілько зазначає, що «... невідповідність та нездатність Думи вирішувати назрілі проблеми (...) робили малоефективною парламентську діяльність, перетворивши Думу у практично недієздатну державну інституцію ...» [17, с. 172].

Відносна демократизація політичного життя в умовах парламентаризму сприяла появі громадсько-політичних організацій. Як убачається з матеріалів роботи С. Наумова, загалом різноманітні форми політичної організації не становили собою політичних партій у загальноприйнятому розумінні цього терміна, а практична діяльність цього періоду не була реалізована у фактичну побудову національної державності в рамках сучасних земель України [18, с. 62-71].

У період з 1917 по 1920 роки тривають перші спроби формування незалежної національної держави, разом з ними піднімаються питання особливостей утвердження національного глави держави в Україні. Помилковою є думка, що першим Президентом України був М.С. Грушевський. Він очолював Центральну Раду України і на пост президента ніколи не обирався, оскільки Конституція УНР від 29 квітня 1918 р. не встановила такого поста. Повноваження глави держави, відповідно до пункту 35 Конституції УНР, належали Голові Всенародних Зборів [19, с. 355].

Перші політико-правові акти (Універсали) щодо устрою української державності видано у 1917 році. Першим універсалом створено Центральну раду як представницький орган. Законодавчим органом мали стати Всенародні Українські Збори (Сейм) [20]. Адміністративна (виконавча) влада мала здійснюватися через Генеральний секретаріат Центральної ради [21]. Третім Універсалом проголошено автономну Українську Народну Республіку, до Установчих зборів України визначено Центральну раду як законодавчий орган Української Народної Республіки, виконавча влада повинна здійснюватися через Генеральний секретаріат України (Уряд) [22]. 9 січня 1918 року задекларовано державний суверенітет Української Народної Республіки. Законодавча влада здійснювалася Центральною Радою. Виконавчий орган мав назву Рада Народних Міністрів [23]. За зазначеними політико-правовими актами (Універсалами)

передбачалася республіканська форма держави з владою парламентського типу. Законодавча влада здійснювалася Українською Центральною Радою, а виконавча – через Генеральний Секретаріат.

Перший нормативно-правовий акт щодо державного устрою країни запропоновано 29 квітня 1918 р. Правовий акт «Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вільності УНР)» мав найвищу юридичну силу. Здійснення державної влади Української Народної Республіки передбачалося шляхом поділу на законодавчу – Всенародні Збори, виконавчу – Рада Народних Міністрів і судову – Генеральний Суд Української Народної Республіки. Формування органів виконавчої і судової влади покладалося виключно на Всенародні Збори. У контексті визначення центральних органів влади Української Народної Республіки вищою посадовою особою був Голова Всенародних Зборів. Голова Всенародних Зборів обирався Всенародними Зборами. Голова Всенародних Зборів, як їх представник, іменем Республіки виконував усі обов'язки, пов'язані з представництвом Української Народної Республіки, Голова Всеукраїнських Зборів за згодою Ради Старшин Зборів формував Раду Народних Міністрів, яка затверджувалася Всенародними Зборами [24].

У Конституції Української Народної Республіки не передбачено посади глави держави (або президента). Центральна Рада бачила Українську Народну Республіку класичною парламентською республікою без президента. Слід зазначити, що Конституція Української Народної Республіки не реалізувалася як закон у правовому сенсі. Не відбулося публічного оголошення цього нормативно-правового акта та не було набрано правової чинності. Але документ, безперечно, важливий у аспекті дослідження генези Української державності.

Визначальним елементом інституту президентства є виділення повноважень президента, оскільки їх сукупність визначає конституційно-правовий статус глави держави. Таким чином, з формально-юридичного погляду, посади президента Української Народної Республіки не існувало.

Дослідники не визначають жодний нормативно-правовий акт, учинений від імені Президента Української Народної Республіки. З другого боку, зазначається,

що доцільно вважати інститут президентства запровадженим за часів Української Народної Республіки, посилаючись на обраних в екзилі Президентів Української Народної Республіки – А. Лівницький (1926–1948 та 1948–1954 рр.) С. Витвицький (1954–1965 рр.), М. Лівницький (1967–1989 рр.) та М. Плав'юк (1989–1992 рр.) [16, с. 165]. Інститут президентства визначає не тільки функціонування, але й обрання президента. За умови, що президента не було обрано всенародно або всенародними зборами, вказувати на запровадження інституту президентства не варто, бо не відбулося апробування інституту на практиці.

У 1918 році Українську Народну Республіку було скасовано і проголошено Українську державу (гетьманат) на чолі з Гетьманом. Правовою основою цього історичного етапу стала наявність таких двох нормативно-правових документів – «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України». Зокрема Р. Пиріг визначає: «...у своїй сукупності закони були спрямовані на забезпечення максимальної концентрації влади в руках Гетьмана. Він отримував виняткові повноваження: затверджував усі закони, призначав і звільняв Раду Міністрів, інших вищих урядовців, генеральних суддів, був верховним командувачем армії і флоту, здійснював керівництво зовнішньою політикою, йому належало право оголошення надзвичайного стану, амністії, надання громадянства тощо» [25, с. 77]. Цікаве його зауваження і щодо функціонування органів влади: «...законотворчому процесі важливу координуючу роль відігравала Державна канцелярія. Спочатку її задумано як управління статті та повідомлення справами Ради Міністрів, а згодом вона набула статусу самодостатнього урядового органу, оскільки отримала право законодавчої ініціативи і виконувала функції правової експертизи документів» [25, с. 78-79].

Як зазначають відомі закарпатські корифеї Ю. Бисага та Д. Белов, «Попри певну невизначеність щодо порядку зайняття в майбутньому місця глави держави в Україні, у гетьманаті встановлювалася дуалістична монархія, де разом з монархом мав знаходитися парламент, досить обмежений у владних повноваженнях (...) спроби запровадити в Україні форму дуалістичної монархії,

як і взагалі будь-якої монархії, не мали широкої суспільної підтримки» [15, с. 45]. Водночас варто уваги висновки А. Іванової - «Остаточні рішення про прийняття законів у період Гетьманату фактично приймалися одноособово Гетьманом, що не відповідало ані тогочасним, ані сучасним уявленням про демократичну процедуру прийняття нормативно-правових актів.» [26, с. 177].

Загалом, за період існування гетьманату не відбулося закріплення конституційно-правовими нормами функціонування інститутів публічної влади, зокрема й глави держави. З цього приводу ми не поділяємо оптимізму А. Середи, що «простота побудови і широта компетенції» організаційної структури вищих органів державного управління, сприяла побудові нової моделі державного та суспільного устрою [27, с. 34].

Після зречення влади Гетьманом було проголошено Українську Директорію та Декларацією Української Директорії заявлено про відновлення республіканського демократичного устрою України. У часи Директорії (1918–1920 рр.) правовою основою системи був «Закон про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці від 12 листопада 1920 року» [28].

Верховна влада в Українській Народній Республіці здійснювалася шляхом розмежування вищих державних функцій поміж Директорією, Державною Народною Радою і Радою Народних Міністрів. Голова Директорії іменем Української Народної Республіки затверджує ухвалені Державною Народною Радою закони, затверджує ухвалені Радою Народних Міністрів призначення та звільнення, затверджує ухвалені Державною Народною Радою умови з іншими державами, видає на пропозицію Ради Народних Міністрів акти амністії та помилування, репрезентує Українську Народну Республіку перед іншими державами і затверджує постанови Ради Народних Міністрів [28]. Голова Директорії фактично мав право вето.

З огляду на функції Голови Директорії Української Народної Республіки зазначимо, що Директорія була найвищим органом державної влади Української Народної Республіки в особі Голови Директорії. Голова Директорії виконував функції глави держави, а Директорія за повноваженнями та функціями була

схожа до інституту колегіального президентства, з огляду на її нормативне регулювання.

Уже згадувані нами дослідники Ю. Бисага та Д. Белов висловлюють думку, що «...здійснення влади в часи Директорії досить швидко набуло рис авторитаризму. Цьому певною мірою сприяло законодавство (...), зміст відповідних актів якого засвідчував, що Директорія конституювалася як головний осередок державної влади, а всі інші згадувані органи мали відігравати другорядні, супутні ролі (...) жоден з прийнятих або офіційно запропонованих у 1917–1920 роках актів конституційного характеру та відповідних проєктів не передбачав обрання глави держави шляхом загальних виборів» [15, с. 45–47].

На увагу заслуговує той факт, що у проєкті урядової Комісії з вироблення Конституції, який мав назву «Основний державний Закон Української Народної Республіки», був передбачений цілий розділ: «V. Голова Держави» [29]. Зазначимо, що цей аспект концепції реалізації державно-правового розвитку не відбувся як норма права.

Схожа модель системи правління була передбачена у Західноукраїнській Народній Республіці. 13 листопада 1918 року було затверджено Конституційний акт «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії», де були накреслені головні принципи державного ладу Західноукраїнської Народної Республіки [30]. 4 січня 1919 року Тимчасову Конституцію Західноукраїнської Народної Республіки доповнено Законом «Про Виділ Української Національної Ради». Зазначений документ не визначав правовий статус глави держави. У нормативно-правовому акті вказувалося, що десятий член Виділу Української Національної Ради є президентом [31]. З формально-юридичного погляду, посади президента Західноукраїнської Народної Республіки не існувало. На думку дослідника Б. Тищика, у цьому документі мова йшла про інститут колегіального глави держави [32, с. 9].

У листопаді 1920 року головою Директорії було затверджено нормативно-правовий акт «Закон про Державну народну раду Української Народної

Республіки», яким було передано законодавчі функції і контроль над Урядом до Ради (стаття 25, Розділу IV). Право вето набуває суспензивного характеру [33].

Таким чином, можна визначити, що правовою основою політичної системи Української Народної Республіки були «Закон про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» та «Закон про Державну народну раду Української Народної Республіки». Зазначені нормативно-правові акти не визначали правовий статус глави держави (президента). Концептуальна сутність політико-правових пошуків форми та системи українського державного устрою упродовж другої половини XIX до початку XX ст. тяжіла до запровадження республіканського парламентаризму, апробовані моделі системи правління не визначали посаду президента як відокремлений інституту влади. Таким чином, остаточно стверджувати щодо запровадження інституту президентства за часів Української Народної Республіки не можливо.

Протягом 1917–1921 років на території сучасної України відбувався ланцюг політичних і військових конфліктів між різними політичними, етнічними та соціальними групами, саме тому подальший розвиток форм державного правління пов'язаний зі встановленням у 1922 році радянської влади у межах сучасної України.

Враховуючи досвід національного державотворення 1917–1920 рр., виникла потреба створити нову державну систему з новою назвою Українська Радянська Соціалістична Республіка. Перша спроба закріпити означену державну структуру була через прийняття Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки у 1919 році.

Уся повнота влади за документом переходила до відома Центральної Радянської влади. Здійснення владних повноважень Центральною Радянською владою передбачалося через функціонування таких органів: Всеукраїнський з'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад, Рада Народних Комісарів. З'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів оголошено

законодавчим органом, який опікувався всіма питаннями загальнодержавного значення та іншими питаннями, що носили поточний характер [34].

З огляду на функції Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад, можна із впевненістю констатувати, що саме він фактично мав домінуючу роль у керуванні радянською державою. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад на рівні зі З'їздом Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів міг визначати напрямки діяльності Ради Народних Комісарів (який фактично виконував функції уряду) і всіх органів влади у країні. Виключному віданню Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад належали вибори й звільнення Народних Комісарів і Голови Ради Народних Комісарів, розклад державних прибутків та зборів між центральною і місцевою владою, а також порядок та організація виборів місцевих органів влади. Рада Народних Комісарів відповідала перед Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом Рад нарівні зі З'їздом Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. Більш того, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад мав право вирішувати питання про оголошення війни та укладення миру [34].

Кількість членів Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад визначалася З'їздом Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів і не була постійною. Діяльність Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад реалізовувалася через проведення сесій. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад обирав свою Президію, яка і формувала Уряд. Таким чином, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад здійснював визначальний вплив на законодавчу та виконавчу владу в країні. Разом з тим, нормативно-правові акти приймалися і Всеукраїнським революційним комітетом, що перебував на чолі політико-адміністративної влади в Україні [35].

Що ж до Конституції Української РСР 1919 року, то вона не розмежувала повноваження між вищими органами влади, оскільки державна влада здійснювалася за допомогою колегіальної форми правління. Конституція 1919 року скоріш засвідчила про відмову від принципу розподілу влади, що є

логічним у аспекті загальної радянської ідеології злиття управління із законодавством.

У зв'язку з утворенням СРСР у 1922 році та прийняттям першої Конституції СРСР у 1924 році виникла необхідність узгодити з нею Конституцію Української РСР 1919 року. Таким чином, у 1929 році була прийнята друга Конституція Української РСР, яка в статті 3 підтверджувала входження до складу СРСР і закріплювала принцип верховенства загальносоюзних органів і загальносоюзного законодавства [36]. Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад згідно зі статтею 32 визначалася як вищий законодавчий, виконавчий та розпорядчий орган влади. При цьому відбулися зміни статусу Комісаріату, а саме – Рада Народних Комісарів визначалася як розпорядчий та виконавчий орган Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад, що прямо закріплювалося у статті 38. Зокрема, Рада Народних Комісарів уже не належала до центральних органів влади, на відміну від Конституції 1919 року, але мала право видавати законодавчі акти й постанови, обов'язкові до виконання. Цим нормативним актом було закріплено колегіальну форму правління та відмову від розподілу влади на гілки [36].

Загалом, Конституцією 1929 року було підбито підсумок правотворчості й кодифікацій 20-х років та логічно завершено процес становлення тодішнього українського радянського права. У період перебування Української РСР у складі СРСР українське законодавство дублює законодавство СРСР та РРФСР. Наступні Конституції Української РСР 1937 р., 1976 р. - це рецепції Конституції СРСР. За умов необхідності узгодження основних положень із загальносоюзними, більшість статей мала декларативний характер, які не були закріплені відповідними законами.

Зауважимо, що з прийняттям Конституції Української РСР 1937 року відбулося формальне розмежування законодавчої і виконавчої влади. Верховну Раду згідно зі статтею 23 визначено єдиним законодавчим органом Української РСР. А найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади Української РСР відповідно до статті 39 визначено Раду Народних Комісарів. Але за умови застосування принципу верховенства загальносоюзних органів та

загальносоюзного законодавства законотворча діяльність Верховної Ради була формальною, а Уряд виконував постанови і розпорядження Ради Народних Комісарів СРСР, що прямо передбачалося статтею 41 Конституції Української РСР [37].

Найвищий Суд Української Радянської Соціалістичної Республіки є найвищим судовим органом та обирається Верховною Радою. Прокурор Української Радянської Соціалістичної Республіки призначається Прокурором Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Органи прокуратури здійснюють свої функції незалежно від будь-яких місцевих органів, підпорядковуючись тільки Прокуророві СРСР. Вплив Президії Верховної Ради на судочинство обмежено загальносоюзним органом [37].

Закони, ухвалені Верховною Радою, публікуються за підписами голови і секретаря Президії Верховної Ради. Президія Верховної Ради дає тлумачення законів, видає укази; скасовує постанови і розпорядження Ради Народних Комісарів, у разі їх невідповідності законові; надає права громадянства Української Радянської Соціалістичної Республіки, надає почесні звання і удостоює нагород, здійснює права помилування громадян [37]. Таким чином, деякі суто президентські повноваження покладалися на Президію Верховної Ради.

Щодо загального розвитку інституту президентства за радянських часів, відомий правознавець А. Кудряченко зазначає: «... не було наявних спроби запровадження посади президента...» (...), «... оскільки реалізація політичної системи держави була пов'язана з розподілом влади, що не відповідало загальній ідеології радянського періоду» [38, с. 103-104]. У розумінні вищих партійних діячів всенародні вибори Верховної Ради були достатніми та вичерпними, а Президія Верховної Ради мала природу колегіального президентства [39, с. 507-534]. За умови партійної диктатури ця логіка не потребує переосмислення.

Д. Белов та Ю. Бисага зазначають, що «...у сутності, функції глави держави в Україні до 1991 року покладалися на Президію Верховної Ради. Це положення пов'язано з ідеєю повновладдя Рад і негативним ставленням у теорії та на практиці до принципу поділу влад» [15, с. 48].

Аналізуючи період загалом, зазначимо, що формування Української державності – це складний шлях розвитку від земель у складі імперій до суверенної держави. Спроби встановлення парламентської республіки за умовами, що історичні традиції не еволюціонували у відповідні державні інститути, а Українська державність загалом не мала належного політико-правового досвіду, було важким завданням для Української громади яке не було виконано. Досліджені нормативно-правові документи не визначали окремий теоретико-правовий статус глави держави. Слід зазначити наявність у документах державного поста, який за своїм практичним наповненням мав у собі низку функцій глави держави (Голова Центральної Ради, Гетьман, Голова Директорії). Водночас не відбувалося публічне правонаступництва органів державної влади, зокрема й глави держави, як інституту влади.

Загалом, досвід Українського державобудування здебільш був кон'юнктурним, адже моделі систем правління визначалися намірами у конкретному періоді домінуючих політичних сил або ж соціально-політичними подіями. Революційні події та боротьба за територію України були, якнайчастіше, визначальним принципом державотворення, а існуючі форми правління імперій (або метрополій) значною мірою відбивалися на структурі державного устрою України.

Безумовно, можна позначити прообрази президента та парламенту в ранніх періодах формування державності, але говорити про затвердження відповідних інститутів як традиції влади – неприйнятно. З формально-юридичного погляду посади президента, як й інституту президентства, не існувало. Насправді, в позначеному періоді єдиним категоричним досягненням було утворення суверенної держави на тлі історичних процесів.

У 1917-1929 роках була напрацьована нормативно-правова база щодо устрою нової країни. Характерною правовою особливістю нормативних документів досліджуваного періоду була відсутність поділу влад. Політико-правова концепція поділу влади на гілки не була запроваджена у державотворенні та функціонуванні системи органів управління. З огляду на деякі повноваження і функції Президії Верховної Ради Української Радянської

Соціалістичної Республіки, цей вищий державний орган умовно схожий до колегіального інституту президентства.

У період перебування Української державності у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік формується державно-правовий лад і встановлюються основні закони. Формування державного устрою за часи радянської влади значною мірою було скеровано лише доцільністю національного державотворення [40, с. 30], за таких умов принцип поділу влад, зокрема й запровадження інституту президентства, було не раціональним (з боку радянської влади) та не можливим (з боку національних сил).

1.3. Генеза теоретико-правового статусу інституту президентства в Угорщині

Досліджуючи генезу теоретико-правового статусу інституту президентства в Угорщині виокремлено основні функції суб'єктів владних повноважень у аспекті пошуку окремого правового статусу глави держави (президента) або органу, повністю або частково наділеного повноваженнями президента (в сучасному розумінні його функцій). Хронологічні рамки дослідження включають період з кінця XIX століття, коли була утворена Австро-Угорщина, аж до розпаду Австро-Угорщини в 1918 році, а також із розпаду Австро-Угорщини в 1918 році аж до початку радянської влади у 1946 році.

Станом на кінець XIX – початок XX століття Угорські землі перебували в складі Австрійської імперії, а з 1867 року - в Австро-Угорській монархії. З часу обрання угорським королем австрійського ексерцого Фердинанда Габсбурзького (1526 р.) угорська еліта приймала носіїв австрійської династії Габсбургів за угорських королів. Престол визнавався спадковим за чоловічим коліном Габсбургів. Австрійська імперія Габсбургів де-факто виступала централізованою державою, в якій угорська складова була зведена до статусу адміністративно-територіальної одиниці, позбавленої свого законодавчого органу та уряду [41, с. 291-324 ; 42 ; 43, с 455-459].

Соціально-політичні події 1848-1849 років мали істотний вплив на подальший правовий розвиток Угорської державності. У 1848 році Угорський сейм схвалив, а король Австрії санкціонував серію законів, що в сукупності виступають так званою «Угорською Конституцією 1848 року». Сейм схвалив акти стосовно заснування незалежного угорського уряду [44], порядку й строку засідань сейму [45], виборів членів сейму [46]. Академік Ференц Польоскеї визначає 1848 рік початком, коли було закладено наріжні камені угорського парламентаризму [47, с. 162]. На додаток до цього відзначимо, що ця серія законів докорінно змінювала державно-правовий статус Угорщини у напрямку її суверенізації.

31 грудня 1851 року наведені акти були скасовані імператорським «Жовтневим патентом», а згодом і цей документ було скасовано «Лютневим патентом» від 26 лютого 1861 року. Основні положення зазначених документів зводилися до пошуку компромісу поміж елітою імперії, насамперед з представниками Угорських земель, щодо автономних повноважень регулювання своїх внутрішніх питань [48, с. 28-32]. Спроби конституційних реформ зазнали невдачі, але «Угорська Конституція 1848 року» стала важливим правовим актом, який передував подальшому розвитку угорського законодавства у 1867 році.

У 1849–1860 роках Угорські землі входили до складу Австрійської імперії та управлялися на засадах абсолютного правління. Подальше відновлення угорської державності пропонувалося шляхом перебудови державного устрою імперії та відновлення «Конституції Угорщини 1848 року» в обсязі, що поєднувався б з територіальною цілісністю імперії [49, с. 95-100]. У 1867 р. перемовини з австрійським урядом були завершені угодою, за якою Угорщина разом з іншими землями Святого Стефана була визнана самостійною державою, що знаходиться у реальній унії з Австрією. Відновлення середньовічної державної традиції стало основним принципом діалогу між Віднем та угорцями. 20 березня 1867 року віденським парламентом були затверджені 69 параграфів XII Статті так званих «Угорських законів». 22 травня монарх оголосив про зміни у політично-територіальному устрої імперії. 8 червня монарх став конституційним королем Угорщини і присягнув відповідно до вимог

парламентського правління у землях Святого Стефана. «Угорська Конституція 1848 року» була відновлена в її основоположних принципах, загальне правління було скасоване, а для спільних справ відновлений особливий порядок законодавства й управління на основі повної рівності та незалежності обох частин монархії. Створення Австро-Угорської монархії відображало політичний компроміс австрійської та угорської еліт. Цей компроміс набрав зовнішньої правової форми у вигляді саме угоди (компромісу), а не спільної конституції, що відображає конфедеративну природу нової держави. По суті, мова йшла про перетворення на конфедерацію, в основі якої лежав імперський федералізм. Габсбурзька монархія була поділена на дві інтегральні частини: Королівство Угорщина та «Королівства і країни, репрезентовані у Державній раді». Обидві частини монархії здобули власні Конституції та суверенітет у сфері внутрішніх справ і адміністративних органів [50, с. 120–130].

Угода, що відображала австро-угорський компроміс, з боку Угорщини складалася з 69 статей. Для їх ратифікації сейм Угорщини схвалив 20 березня 1867 року спеціальний Закон XII/1867 «Про існуючі спільні відносини між землями Угорської корони і іншими землями, які належать до влади Його Величності та спосіб їх впорядкування» [51]. Законом XII/1867 було імплементовано австро-угорську угоду до національної правової системи Угорщини. Більшість норм «Угорської Конституції 1848 року», а також «Прагматична санкція 1723 року» про престолонаслідування й неподільність імперії, стали за основу Закону XII/1867, який діяв до розпаду Австро-Угорщини у 1918 році.

На початку XIX століття Австрійська імперія функціонувала на основі кількох теоретико-правових документів, які мали конституційний характер та були видані самим імператором. Одним із основних таких актів виступала так звана «Прагматична санкція 1713 року» – закон про престолонаслідування, схвалений імператором Священної Римської імперії Карлом VI 19 квітня 1713 року. У 1723 році за двостороннім договором між сеймом Угорщини та угорським королем Карлом III було схвалено акт «Прагматична санкція 1723 року», що стосувався порядку спадкоємності престолу в Австрійській імперії.

Австро-Угорська угода 1867 року не замінювала положень цього акта, але тлумачила та доповнювала документ у аспекті конституційного правління Угорщини. «Прагматична Санкція 1723 року» – це загальна правова основа сторін, яка стала відправною точкою у встановленні основних принципів загальних відносин [51].

Закон XII/1867 вважається основним законом у конституційній системі Угорщини цього періоду і в сукупності з низкою розрізнених законів та звичаїв, проголошених у широкому історичному діапазоні від X до середини XX століття, становить так звану «Історичну Конституцію Угорщини». З кінця XIV століття і до першої половини XX століття ця «Історична Конституція Угорщини» представляла конституційну систему Угорщини зазначеного періоду. Відзначимо, що поняття історичної конституції все ще має місце в угорському юридичному дискурсі [52 ; 53, с. 119-121 ; 54, с. 14-18].

У контексті дослідження розподілу влади у державній системі управління Угорщини слід виокремити правові норми, що регулюють відносини між суб'єктами влади. На чолі публічної влади стояв імператор – єдиний монарх для Австрії та Угорщини. Престол переходив за спадковістю. Особа монарха проголошувалася священною і недоторканою. Монарх, як король Угорщини, присягав оберігати територіальну цілісність та національну самостійність Угорщини, її Конституцію і пов'язані з нею права й вольності. Монарх визначався верховним джерелом влади, легітимності та суверенітету. Водночас влада монарха обмежувалася угорським конституційним правом. Згідно з теоретико-правовими нормами, що носили конституційний характер, монарх мав повноваження у всіх галузях влади: скликати парламент і мав право розпустити парламент; мав право абсолютного вето; право законодавчої ініціативи; виступав головою виконавчої влади в аспекті верховного джерела влади; призначав державних чиновників з числа підданих до імперських установ; виступав представником держави у її відносинах з іншими державами; акредитував послів, укладав договори з іноземними урядами; визначався главою збройних сил, мав право на оголошення війни й укладення миру; виступав главою судової влади [51].

Монарх мав вагомі повноваження, закріплені позитивним законодавством, але вплив монарха на виконавчу владу на національному рівні було обмежено угорськими конституційними нормами. Уряд на загальнодержавному австро-угорському рівні був відсутній, а виконавчо-розпорядчі функції монарха мали проявлятися у відносинах з окремими спільними органами влади – спільними міністерствами. Спільні органи влади були визначені за ознакою інструментів спільного захисту та безпеки, засобу загальної оборони і були виокремлені у три міністерства: закордонних справ, військове, фінансів. Спільні міністерства не були підпорядковані монарху, але він призначав державних чиновників у імперські установи з числа підданих. Усі укази монарха, за винятком військових, скріплялися підписом відповідного імперського міністра, який у такий спосіб перебирав на себе відповідальність за цей акт [51].

У сукупності імперські міністри утворювали імперську міністерську раду. Рада переймалася питаннями реалізації управління спільними справами: зовнішня політика з дипломатичними та торговими стосунками; загальновійськове керівництво армією і флотом; загальні фінанси. Імперські міністри були відповідальні за виконання контрасигнованих (санкціонованих) указів і за свою діяльність перед спільними делегаціями. Спільні делегації – це два комітети з боку національних парламентів Австрії та Угорщини, рівні за чисельністю національних обранців. Спільні делегації утворювали умовний парламент на загальнодержавному рівні (Австро-Угорської імперії) і були наділені законодавчою владою нарівні з національними парламентами. Пропозиції делегацій зі спільних справ обговорювалися у національних парламентах Австрії та Угорщини, а комунікація між парламентами здійснювалася через міністерства шляхом обміну посланнями. За умови домовленості між двома сторонами нормативний акт скріплювався монархом. Якщо дві делегації не змогли домовитися про пропозицію, думка кожної зі сторін подавалася обом парламентам на обговорення. Якщо два парламенти не досягали домовленості, тоді справу вирішував монарх на основі поданої інформації. Комітети обиралися національними парламентами та мали досить автономні права щодо свого функціонування [51].

Таким чином, Угорський сейм (національний парламент) мав вагомий вплив на спільні органи влади. Діяльність імперської міністерської ради і спільних делегацій була контрольована національними комітетами. У свою чергу, спільні міністерства та спільні делегації не мали повноважень задля впливу на справи Угорського уряду й парламенту. Необхідною умовою вирішення спільних справ був повний паритет між Угорщиною та монархом.

За таких умов функціональність спільних делегацій було зосереджено на контролі за спільним бюджетом. Створення спільного бюджету було найважливішою частиною завдань цих комітетів щороку. Фінансове господарство складалося з австрійського бюджету, угорського бюджету і спільного бюджету Австро-Угорщини. Державні видатки були поділені між Австрією та Угорщиною у пропорційному відношенні [51].

Угорщина за Законом XII/1867 мала: незалежний парламент і уряд; власну систему державної адміністрації, суду та юстиції. Угорський державний апарат формувався і діяв незалежно від органів управління іншої частини імперії. Винятком були спільні міністерства з правовим урівноваженням з боку Угорського парламенту.

Інституційні відносини між Угорськими парламентом та урядом будувалися загалом на класичних засадах парламентаризму в моделі відповідальності уряду перед парламентом. Голова уряду Угорщини – це міністр-президент [45]. Він призначав міністрів уряду [44]. Угорська виконавча влада здійснювалася міністерствами Угорщини на підставі Закону III/1848 про утворення незалежного відповідального міністерства Угорщини. До складу угорського уряду входили прем'єр-міністр і вісім міністрів, які очолювали міністерства і створювали Раду міністрів. Рада міністрів управляла державою через адміністративні установи та через органи місцевого самоврядування [44].

Монарх визначався верховним джерелом влади. Нормотворча діяльність здійснювалася монархом (це право здійснювалося через спільні міністерства), але поряд з цим було запроваджено інші суб'єкти нормотворення – спільні делегації на загальнодержавному рівні, національні парламенти імперії. Статус закону нормативно-правовий акт одержував тільки після санкціонування

монархом. Таким чином, в Угорській державі законодавча влада належала монарху і парламенту разом. У законодавчій галузі безапеляційною перевагою монарха було право абсолютного вето (без санкції імператора закон не є дійсним) та право монарха розпустити парламент (як противага більшості в парламенті). Крім наведеного, монарх мав право законодавчої ініціативи і право пропонувати голову та заступника голови сейму [45]. Правове врівноваження існуючих переваг монарха у законодавчій влади було забезпечено концепцією, що закони Австро-Угорської імперії не могли суперечити існуючим угорським правовим нормам.

При цьому Австро-Угорська імперія постала як єдина держава у міжнародно-правовому значенні [55]. У справах зовнішньої політики монарх виступав представником держави у її відносинах з іншими державами; він акредитував послів і укладав (або імперський міністр) договори з іноземними урядами. Для укладення важливих договорів вимагалася згода (ратифікація) Угорського парламенту [51].

Монарх вважався главою збройних сил, він був наділений правом оголошення війни й укладення миру. Всі питання спільної армії належали до виключних повноважень монарха. Водночас, питання набору військових до служби, тривалість служби, забезпечення угорських військ, усі питання щодо зміни системи оборони Угорщини входили до компетенції угорської законодавчої влади та уряду. Спільне військове міністерство відало лише загальним управлінням. Угорські війська, як частина спільної армії, знаходилися під управлінням відповідного міністерства оборони Угорщини. [51]. Таким чином, правове врівноваження цього абсолютного центру влади було забезпечено правами Угорського парламенту щодо функціонування й розвитку армії.

Згідно із Законом IV/1869 судова влада була відокремлена від адміністративної. Монарх вважався главою судової влади, судова влада здійснювалася від імені монарха. Суддів призначав монарх за поданням міністра юстиції. Створення і скасування судів повинно було здійснюватися за участю парламенту. Призначення на посади до судових органів здійснював міністр

юстиції. Прокурорів призначав монарх за поданням міністра юстиції. Судова влада та прокуратура організаційно були підпорядковані міністру юстиції. Тлумачення і роз'яснення законів належало тільки законодавчій владі [56].

Узагальнюючи дослідження періоду, зазначимо, що наприкінці XIX століття угорська еліта визнавала відносний пріоритет імперських аспектів влади над повним суверенітетом Угорщини за зразком 1848 року, але теоретико-правове функціонування держави було відновлено та закріплено в рамках верховенства закону. Норми угоди 1867 року і відповідних актів діяли та доповнювалися до розпаду Австро-Угорщини у 1918 році. Угорщина здобула внутрішній суверенітет як інструмент реалізації влади. Некодифікована Конституція полягала в серії законодавчих актів, частина з яких мала договірний характер (угоди). Важливо зазначити, що конституційні зміни вносилися звичайними законами і не вимагали особливої процедури. Теоретико-правовий аспект інституту глави держави було втілено сукупністю конституційно-правових норм щодо взаємин Угорщини і монарха. За тодішніми правовими нормами, повноваження монарха були доволі обширні, але фактичне наповнення конституційних норм ставило його поза рамки угорської виконавчої влади у практичній площині. Законодавча і судова влада в Угорщині належали монарху й Угорському сейму на паритетних засадах. З огляду на систему розподілу владних повноважень на національному рівні зазначимо, що Угорський парламент та уряд виступали основними механізмами прийняття рішень в Угорщині. Право монарха втручатися в діяльність зазначених органів угорської державної влади було обмежено нормами позитивного права. Компетенції монарха фокусувалися у сферах забезпечення зовнішньополітичного представництва, національної безпеки й оборони, спільних фінансів (а фактично розміру угорських внесків до імперської казни).

Перша світова війна й економічна криза стали приводом до розпаду Австро-Угорської імперії у 1918 році. На території колишньої імперії сформувалася низка нових державних утворень, зокрема Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Держава Словенців, Хорватів і Сербів, Західноукраїнська Народна Республіка. 13 листопада 1918 року в присутності угорської делегації

король Угорщини та імператор Австро-Угорщини Карл IV підписали декларацію, якою призупинили здійснення своїх державних прав щодо Угорщини. Монарх наголосив, що визнає форму держави, яку обере угорська нація, вирішуючи питання правової наступності й політико-правових відносин. 5 листопада 1918 року парламент Угорщини прийняв рішення про припинення повноважень імператора Карла IV як угорського короля. У такий спосіб у 1918 році Угорщина припинила зв'язок з дуалістичною Австро-Угорською монархією.

Як убачається з матеріалів роботи угорського дослідника Є. Тібор, обрання державної форми правління було складним питанням для Угорщини, монархічна еліта важко рухалася до рішення про республіканську форму правління [57]. Вагомими факторами вибору були значний республіканський рух у державі з боку буржуазії і робітників та конституювання республіканської форми держави в Австрії й Чехословаччині. Восени 1918 року відбувається збройне повстання та створення паралельних владних структур - Національна Рада, Центральна Військова Рада, Будапештська Робітнича Рада. 16 листопада 1918 року Угорський парламент оголосив про припинення своїх повноважень. За відсутності легітимного парламенту його функції перебрала на себе так звана Революційна Національна Рада. Члени Революційної Національної Ради прийняли Народну резолюцію, якою було оголошено створення Угорської Демократичної Республіки. Національна рада у спільній заяві з Центральною Військовою Радою і Будапештською Робітничою Радою передала всю повноту влади Народному Уряду до скликання Установчих Зборів [58 ; 59]. Під тиском вулиці прем'єр-міністром у 1918 році став лідер революції Міхай Карої. Створений новим прем'єр-міністром уряд присягнув Національній раді як Народний Уряд. Міхай Карої отримав значну соціальну підтримку, а його уряд мав загальну довіру. На популярність і вагу Карої в уряді вказував і той факт, що прем'єр-міністр прийняв також Міністерство закордонних справ [60, с. 456 ; 61].

У такий спосіб мало місце правове відокремлення Угорщини від Австрії та оформлення суверенної Угорської держави.

З формально-юридичного погляду, легітимація новоутворених вищих державних органів не зрозуміла. Нові органи не були утворені за існуючими

конституційно-правовими нормами, влада не була делегована ніяким легітимним органом або всенародним обранням. Державна влада здійснювалася Народним Урядом під головуванням Голови уряду за підтримки Виконавчого Комітету Національної Ради. У правовому сенсі обрання президента (глави держави) й уряду не відбулося. Було здійснено висунання поважного лідера революції на роль представника Республіки. 11 січня 1919 року внаслідок політичної кризи Народний Уряд іде у відставку. Рішенням Виконавчого Комітету Національної Ради Голові уряду надаються повноваження Глави держави в якості тимчасового президента народної Республіки. Пост президента народної Республіки був створений на тимчасовій основі 16 січня 1919 року і закріплений за Головою уряду.

За умови існування паралельних органів державної влади політико-правової кризи не було усунуто, економічна криза та зовнішні військово-політичні поразки були останнім поштовхом до відставки «тимчасового президента» і зміни правлячих висуванців. У період з 21 березня по 23 червня 1919 року до влади приходить Угорська комуністична партія. Проголошується Угорська Радянська Республіка. Посади глави держави не існувало. Вищим органом влади була революційна правляча рада. Була відновлена одноосібна система наркомів. Діяльність регулювалася указами. У радянський період в Угорщині були прийняті тимчасова і постійна Конституції, що були рецепцією Конституції РРФСР 1918 року [62, с. 508-513]. За умов загальної кризи у країні та міжнародної ізоляції іноземне військо втручання лише прискорило падіння радянської республіки [63, с. 20-23].

У серпні 1919 року було відновлено Королівство Угорщина (далі – Королівство). 7 серпня в Будапешті сформовано новий Тимчасовий Уряд, який діяв до 15 серпня. Посада губернатора була створена на тимчасовій основі, а оскільки права губернатора були обмежені королівською владою, він мав посаду полководця – головнокомандуючий армією [60, с. 458-469]. 16 лютого 1920 року в Будапешті було прийнято Акт I/1920 «Про відновлення конституційності та тимчасове здійснення державної влади» [64]. Його основні цілі полягали в забезпеченні участі в мирних переговорах і відновленні конституційності, а саме

у проведенні загальнонаціональних виборів та вирішенні питання про главу держави. У відновленні Королівства погодилися більшість парламентських партій, але сходження на престол було відкладено до установаження миру. Повноваження глави держави було вирішено покласти на тимчасового губернатора (Регент). Єдиним реальним кандидатом на губернаторську посаду був Міклош Горті, який користувався довірою іноземних партнерських держав і контролював збройні сили країни [65, с. 320]. 1 березня 1920 року Горті було обрано губернатором. Він займав цей пост до 16 жовтня 1944 року, а повноваження губернатора поступово було розширено низкою постанов.

Діяльність вищих органів влади Королівства регулювалася низкою нормативно-правових документів, першим з яких був Акт I/1920. У контексті концепції розподілу влади у державній системі управління Королівства виокремимо правові норми, що регулюють відносини між суб'єктами влади. Згідно з Актом I/1920 Національні збори (парламент) є законним представництвом угорського державного суверенітету. Законодавча влада здійснюється парламентом Королівства. Задля здійснення повноважень глави держави парламентом обирається губернатор таємним голосуванням [64]. Таким чином, за відсутності короля, губернатор став законним тимчасовим главою держави шляхом його обрання у парламенті.

Носієм виконавчої влади був виключно губернатор. Виконавча влада здійснювалася через уряд Королівства. Усі положення та заходи уряду Королівства, включаючи положення про збройні сили, набували чинності за умови контрасигнування відповідальним міністром. Парламент Королівства затверджував постанови уряду Королівства, який підзвітний парламенту Королівства. Судова влада підпорядкована законодавчому органу й здійснювалася від імені Угорської держави. Уряд Королівства мав право законодавчої ініціативи, але до розгляду парламентом Королівства приймалися тільки законопроекти, що заздалегідь були схвалені губернатором. Особа губернатора є недоторканною. Губернатор мав право суспензивного вето. Він повинен був підписати або повернути закон, прийнятий парламентом Королівства, на повторний розгляд протягом 60 днів, але він не міг відмовитися

його оприлюднити. Закон, який був повернутий, але повторно внесений без змін парламентом Королівства, повинен був бути підписаний протягом 15 днів. Губернатор мав право розпуску парламенту Королівства тільки у випадку, якщо парламент Королівства став «назавжди непрацездатним». Губернатор представляв Королівство у міжнародних відносинах. Він призначав та приймав послів. Губернатор від імені Королівства мав право укладати союзи й інші угоди з іноземними органами через відповідне міністерство. Якщо угоди стосувалися питань законодавства, укладання мало бути лише за згодою парламенту Королівства. Губернатор повинен був забезпечити своєчасне узгодження бюджету [64].

На основі військового суверенітету губернатор здійснював повноваження верховного воєначальника. Він контролював збройні сили і правоохоронні органи, мав право приймати рішення з питань порядку служби, призначень та відставок, почестей і дисциплінарних питань, утвердження постанов. Влада верховного воєначальника здійснювалася через головнокомандувача збройними силами й начальника генерального штабу. Єдиним вагомим обмеженням військового суверенітету губернатора була вимога попередньої згоди парламенту Королівства щодо оголошення війни, укладення миру та використання армії за межами країни [64].

19 серпня 1920 року повноваження губернатора були розширені законом XVII/1920. Йому було надано право відкласти, закрити або розпустити парламент на 30 днів, але протягом 90 днів після розпуску він повинен був мати право скликати новий законодавчий орган. Губернатор отримав право використання армії за межами країни в разі прямої загрози державі з подальшим схваленням парламенту Королівства [66]. У 1921 році Прагматична санкція як принцип, який регулює публічно-правові відносини між Австрією та Угорщиною, припинив своє існування. Законом XLVII/1921 Прагматичну санкцію 1723 року було позбавлено чинності [67]. Таким чином, прерогатива королівських виборів повернулася до нації. Наступне розширення повноважень губернатора відбулося 13 липня 1933 року. Законом XXIII/1933 губернатору було надано право відкласти та закрити парламент Королівства на невизначений

термін або розпустити парламент Королівства без обмежень. Однак, навіть у цьому випадку губернатор повинен був забезпечити своєчасне узгодження бюджету та остаточної звітності [68]. Подальше й останнє розширення губернаторської влади відбулося у 1937 році Законом XIX/1937. Це дозволило губернатору двічі відправляти в парламент Королівства уже прийняті закони перед підписанням, таким чином відкласти на 12 місяців (з подвійним поверненням) опублікування прийнятих парламентом Королівства законів. Якщо парламент Королівства все ж наполягав на законі, губернатор повинен був оприлюднити його у термін до 15 днів, але ж протягом цього року він мав право розпустити парламент [69].

За часів регентства легітимацію державної влади було забезпечено правонаступництвом. Теоретико-правові норми не було кодифіковано, а конституційні зміни вносилися звичайними законами й не вимагали особливої процедури. Політико-правові відносини регулювалися сукупністю різних законодавчих актів, у тому числі законами «Історичної Конституції Угорщини». Політико-правова концепція поділу влади на гілки була частково запроваджена у державотворенні. Вищими органами влади Королівства були: парламент, уряд та губернатор як носій виконавчої влади. Тимчасовим главою держави парламент призначив губернатора. З огляду на нормативне-правове регулювання відносин між суб'єктами вищої державної влади, губернатор мав майже монопольну владу у виконавчій сфері та домінуючу роль у законодавчій сфері. Водночас угорські дослідники визнають, що у здійсненні президентських повноважень, особливо в двадцятих роках, Горті майже не використовував їх [70, с. 26].

Населення країни до часу приходу до влади Горті перебувало у надзвичайно тяжкому морально-психологічному стані внаслідок Першої світової війни, двох революцій, іноземної окупації. Окремо треба зазначити руйнівні соціально-політичні наслідки Тріанонського договору, за яким третя частина всього етнічного угорського населення залишилася за межами нових кордонів країни, а держава втратила майже дві третини своєї колишньої території [71, с. 52–54 ; 72, с. 353–357].

Потрібно вказати, що на той час угорська знать була далека від єдності й не всі її представники одностайно підтримували Горті. Але безпартійний, патріотичний, не втягнутий у політичні інтриги адмірал цілком влаштовував більшість із них як гарант забезпечення їх майнових інтересів і пануючих позицій. Ідеологічним базисом створеної при Горті державно-правової системи була орієнтація на «воєначальника», як центрального елемента державного порядку, який показав напрямок нації та зміг інтегрувати Угорщину для досягнення поставлених цілей у напрямку до «кращого майбутнього» [73, с. 69].

Загалом, дослідники зазначають феномен влади Горті як продукт одного з кризових періодів угорської історії, поряд з цим, за його керуванням новостворена система дозволила стабілізувати ситуацію у країні [74, с. 196-198].

В аспекті реалізації владних повноважень певну увагу заслуговують взаємовідносини регента з головою уряду, через який здійснювалася виконавча влада. У складанні угорської державної системи значну роль відіграв у 20-ті та 30-ті роки прем'єр-міністр країни граф Іштван Бетлен [75, с. 7-21]. Бетлен мав давні дружні стосунки з Горті й розділяв його соціально-політичні погляди. За часів його прем'єрства було впроваджено багатопартійну систему і створено на її основі двопалатний парламент. Національні збори, що склалися з нижньої та верхньої палат, стали головним правовим інститутом і діяли в Угорщині до 1944 року.

У 30-ті роки Горті опинився у складному зовнішньополітичному оточенні нацистської Німеччини та фашистської Італії. У 1932-1936 рр. на чолі угорського уряду був Гомбош, який у своїх політичних поглядах був близький до фашистської ідеології, що стало загрозою існуючій політичній системі. Горті виступив проти насадження у країні фашистської ідеології та восени 1936 року прийняв рішення усунути Гомбоша з посади керівника уряду. Восени 1936 року був призначений новий прем'єр-міністр Калман Дарані. Горті поставив перед ним завдання завадити діяльності екстремістських політичних сил, як лівих-комуністів, так і правих-фашистів [76, с. 36–37].

На нашу думку, регент формував політико-правові керівні принципи для уряду. Водночас успішна реалізація цих принципів була за умови тісної

співпраці прем'єр-міністра з регентом як главою держави. Влада мала характер авторитарного режиму, але Горті ніяк не відповідає образу диктатора, тим більше фашистського штибу. Існував інститут короля як глави держави. Перспектива проведення виборів короля Національними зборами залишалася. Протягом усього 25-річного правління Горті в Угорщині існувала багатопартійна система, легально діяла опозиція, стабільно функціонував виборний двопалатний парламент. Ні офіційні особи союзників, ні тимчасовий національний уряд не мали бажання переслідувати Горті як військового злочинця на тій підставі, що він діяв під тиском Німеччини під час Другої світової війни і зробив безуспішну спробу в односторонньому порядку вивести Угорщину з війни в жовтні 1944 року [77, с. 11-12].

Для регентства Горті особливим випробуванням стала Друга світова війна. Налагодження співробітництва з гітлерівською коаліцією з часом обернулося у політичну та військову залежність від Берліна. 1944 року Горті було заарештовано фашистами й депортовано до Німеччини, де він був змушений зректися від влади.

21-22 грудня 1944 року на підконтрольній Радянському Союзу території представниками основних угорських партій було сформовано Тимчасові національні збори та її виконавчий орган – Тимчасовий національний уряд. Тимчасові збори діяли в якості номінального законодавчого органу в Угорщині з 21 грудня 1944 року по 16 грудня 1945 року. Тимчасовими зборами було прийнято новий закон про виборче право, яким скасовано Верхню палату Національних зборів.

4 листопада 1945 року проведені вибори до Національних зборів Угорщини. 15 листопада 1945 року Зборами обрано прем'єр-міністра (лідер партії, що перемогла на виборах) та сформовано новий уряд. Важливо зазначити, що Тимчасовий уряд діяв під контролем Союзної контрольної комісії і тому не може розглядатися як повністю незалежний виконавчий орган. 20 січня 1945 року міністр закордонних справ та міністр оборони Тимчасового уряду підписали в Москві угоду про перемир'я. Відповідно до цієї угоди Тимчасовий уряд погодився на створення Союзної контрольної комісії в Угорщині для

спостереження за дотриманням країною угоди. Голова і більшість членів Союзної контрольної комісії були надані Радянським Союзом. Союзної контрольної комісії служила найпотужнішим керівним органом в Угорщині й основним засобом встановлення радянського політичного контролю над країною весь період своєї дії [78, с. 250-254].

28 січня 1946 року Збори прийняли Акт І «Про державну форму Угорщини» (далі – Акт І/1946), яким встановлено державну форму правління та започатковано президентську посаду. 1 лютого 1946 року Збори обрали чинного прем'єр-міністра Президентом Угорської Республіки.

За визнанням угорського дослідника Ф. Гізелла, «...створення республіки стосувалося насамперед не публічного права, а політики. Зовнішня та внутрішня політика це чітко продемонструвало, що післявоєнна Угорщина перервала будь-яку правову спадкоємність з колишнім режимом Горті» [79, с. 40]. Акт І/1946 визначав припинення королівської влади в Угорщині та слідував класичним принципам поділу влади.

Згідно з Актом І/1946, Угорщину було проголошено Республікою; законодавчим органом зазначено Збори, що обираються народом; Республіку очолює Президент, який обирається Зборами, виконавчу владу здійснює Президент через міністерства. Суди здійснюють судову владу від імені Республіки, більш детально судова влада не висвітлювалася [80].

Значна увага в документі призначалася правовому статусу Президента Республіки. Сутність правового статусу Президента визначено присягою: «Я ... клянусь живим Богом, що я буду вірний Угорщині та її конституції. Я буду дотримуватися законів і звичаїв, і я буду зберігати їх для інших...». Зі змістовного погляду, в Акті І/1946 доволі абстрактне визначення вищого завдання Президента Республіки. У той же час, зміст присяги містить пряму вказівку щодо парламентського контролю Президента: «...і буду виконувати свою посаду Президента Республіки за погодженням з Національними зборами...» [80].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що ця частина статусу не є юрисдикція, але надає президенту символічну роль у системі державних органів,

яка за змістом доволі близька до статусу монарха. На відміну від особливого статусу «священної та недоторканої» особи монарха (згідно із Законом XII/1867), Акт I/1946 закріплює можливість порушення кримінального переслідування Президента Республіки. Судовий розгляд здійснювався членами Зборів відповідно до порядку розгляду, передбаченому статтею 34 Закону III/1848. Президент Республіки не був вище закону. Недоторканність особистості Президента була визначена скоріше як цивільно-правовий принцип.

В аспекті забезпечення гарантії республіканської форми правління особливе значення має обмеження терміну дії обраних органів влади шляхом регулярних виборів. Інститут президентства визначає не тільки функціонування президента, але і порядок висунення кандидатур на пост та процедуру виборів президента, можливості до імпічменту. Згідно з Актом, Президент Республіки обирався Зборами на чотири роки. Президентом може обиратися будь-який громадянин Угорщини віком понад тридцять п'ять років. Президент Республіки не мав обіймати посаду два терміни поспіль. Висування кандидата в президенти вимагало рекомендації не менше п'ятдесяти членів Зборів. Процедура обрання передбачала можливість проведення трьох турів голосування. Для обрання в першому і другому турах потрібно було не менше двох третин голосів усіх членів Зборів. За потреби третього голосування президент обирався простою більшістю голосів членів Зборів з двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів у другому турі. Процедура голосування була обмежена максимальним терміном у три дні поспіль. Президент мав можливість піти у відставку тільки після повідомлення Зборів про своє рішення. Збори не мали відмовити у відставці. Якщо посада президента ставала вакантною (у разі смерті, недієздатності, з іншої причини), Спікер Зборів мав здійснювати повноваження Президента Республіки без права розпуску Зборів і повернення прийнятих Зборами законів. Таким чином, Збори здійснювали обрання президента та контролювали порядок його заміщення [80].

Суттєвим елементом демаркації моделі президентської або парламентської республіки є повноваження президента у сфері законодавчої і виконавчої влади. Більш того, повноваження президента є визначальним елементом інституту

президентства, оскільки їх сукупність визначає конституційно-правовий статус глави держави. Згідно з Актом I/1946, законодавча влада здійснювалася Зборами. Акт I/1946 не наділяв президента правом освячення або абсолютним вето, глава держави виконував доволі формальну процедуру попереднього нормативного контролю. За цих позицій, право президента повернути затверджений Зборами закон було більш політичним актом. Автономна протипага парламенту була відсутня – право розпуску Зборів тільки за умови рекомендації уряду або двох п'ятих членів Зборів. Існувала можливість відкласти засідання Зборів на обмежений термін у 30 днів, але за ініціативою 100 членів Зборів Спікер мав відкрити засідання на 8 днів. Президент мав слабкий вплив на роботу Зборів. Слід зазначити, що уряд був підзвітний Зборам, міністри несли особисту політичну відповідальність. Уряд повинен був дотримуватися політико-правових принципів, встановлених парламентською більшістю, тому конфлікт між урядом і Зборами мав бути винятковою ситуацією [80].

Виконавча влада здійснювалася президентом через міністрів. Президент мав призначати й звільняти прем'єр-міністра «відповідно до принципу парламентської більшості», а міністрів мав призначати за пропозицією прем'єр-міністра. Міністри були відповідальні перед Зборами та зобов'язані з'явитися на Збори протягом восьми днів з моменту свого призначення. Усі положення і заходи президента при здійсненні виконавчої влади були чинні тільки за контрасигнатури відповідального міністра. Президент, як голова виконавчої влади, призначав державних службовців за пропозицією компетентного міністра через прем'єр-міністра. Президент залежав від парламенту та був носієм і головою виконавчої влади лише формально [80].

Більшість положень про здійснення виконавчої влади були відповідні парламентарним принципам Закону III/1848. Акт I/1946 не ставив за мету створити сильного президента, але створював парламентську модель влади.

Репрезентативні й символічні функції глави держави були виражені в Акті I/1946 низкою положень, а саме: представництво Угорщини в міжнародних відносинах, право на призначення звання і почесні, право на помилування, право встановлювати стан війни та укладати мир. Але якщо питання або предмет

входили до компетенції законодавчого органу, обов'язково була потрібна процедура попереднього контролю та попереднього дозволу Зборів на окрему дію президента. Акт I/1946 не визначав положення президента у системі Збройних сил Угорщини, ця частина статусу відображена обмеженням для глави держави використовувати армію за межами країни без попереднього дозволу [80].

Акт I/1946, що отримав назву «Мала конституція», з формально-юридичного погляду, не може вважатися Хартією, оскільки документ стосується більш питання державного устрою та статусу президента найбільше. Порядок і принципи функціонування органів влади, у рамках концепції поділу влади на гілки, залишено без докладного опису. Основні права й обов'язки згадані тільки в преамбулі, без докладного опису будь-яких з них.

Угорський дослідник Х. Аттила вважає, що прийняття закону відбулося у руслі конституційної спадкоємності [81, с. 9]. Дійсно, положення закону відповідає усталеним угорським парламентарним принципам, але, на наш погляд, єдиною метою прийняття Акта I/1946 було ввести республіканську форму держави та запровадження політико-правової концепції поділу влади на гілки. Безумовно, Акт I/1946 є важливим документом у правовій системі Угорщини, яким було запроваджено інститут президентства. Досліджуючи нормативні положення Акта I/1946, наявний висновок, що конституційна роль Президента Республіки мала починатися у термін завершення повноважень парламенту або зміни уряду й мала репрезентативну функцію.

У період 1946-1949 років відбувається боротьба угорських політичних партій за головний керівний пост у країні – посаду прем'єр-міністра. Комуністична партія Угорщини за підтримки Союзної контрольної комісії та Міністерства внутрішніх справ змогла встановити беззастережну владу в Угорщині за реальної підтримки лише приблизно п'ятої частини електорату країни. У такий спосіб здійснено перехід від багатопартійної системи до однопартійності [82].

18 серпня 1949 року Збори прийняли Закон XX – Конституція Угорської Народної Республіки (так звана «сталінська конституція»).

Угорщину було проголошено Угорською Народною Республікою. Вищою державною владою були Збори. Зборам було делеговано права видавати закони, визначати державний бюджет, встановлювати господарський план, обирати Президію, обирати Раду міністрів, створювати і скасовувати міністерства, приймати рішення про війни й мирну угоду, здійснювати помилування. Законодавчим органом зазначено Збори, але право законодавчої ініціативи також має Президія та Рада міністрів. Вищим органом державного управління є Рада міністрів. Посади президента Конституцією 1949 року не передбачалося. Президія обиралася Зборами з числа своїх членів у складі голови (президента), двох заступників (віцепрезидентів), секретаря і сімнадцяти членів. Президія була підзвітна Зборам, Збори мали право відкликати Президію або її членів [83].

Президія перебирала на себе частину президентського статусу, а саме: призначати референдум, укласти міжнародні договори від імені, ратифікувати міжнародні угоди, призначати послів, призначати ключових державних службовців та старших офіцерів Збройних сил, призначати звання та почесні, право помилування [83].

Президія мала певні повноваження у законодавчій та виконавчій сферах, а саме: ініціювати закони, скасовувати закони, прийняті державною адміністрацією, розпускати місцеві органи державної влади, приймати законодавчі акти (декрет). Усі рішення і заходи Президії не потребували контрасигнації та підписувалися головою і секретарем Президії. Закон, прийнятий Зборами, підписувався головою та секретарем Президії. Президія мала можливість здійснювати повноваження Зборів. Раду міністрів і деякі з його членів обиралися й розпускалися Зборами за пропозицією Президії. Рада міністрів повинна була забезпечувати виконання законів і постанов Президії [83].

Збори мали збиратися на чергову сесію не рідше двох разів на рік. У той час Президія функціонувала без обмежень, свій регламент встановлювала самостійно. Позачергові Збори передбачалися у разі війни або інших надзвичайних обставин за скликанням Президії, за письмовим запитом однієї третини депутатів або запитом Ради міністрів [83]. Таким чином, Президія

здійснювала фактичне керування державним апаратом, використовуючи декрети як правову базу для керування Радою міністрів та органами самоврядування.

Судову владу виокремлено Розділом VI. «Відправлення правосуддя», яка здійснюється Верховним Судом, верховними, повітовими і районними судами. Судді незалежні й підкоряються лише закону. Судові посади термінові, відкличні, обираються шляхом виборів та підзвітні виборцям. Верховний суд здійснює принциповий контроль над судовою діяльністю всіма судами й може встановлювати керівні принципи, обов'язкові для виконання судами. Голова та судді Верховного Суду і голови Верховних Судів обираються Зборами. Звинувачення (Прокуратура) виокремлено розділом VII. Генеральний прокурор обирається та може бути відкликаний Зборами. Генеральний прокурор підзвітний Зборам. Прокуратура діє незалежно від державної адміністрації. Прокурори призначаються Генеральним прокурором. Зазначимо наявність особливого порядку внесення поправок до Конституції – за наявності парламентського кворуму (половина членів) для змін необхідно дві третини голосів членів Зборів [83].

З огляду на зазначене, розділяємо позицію угорського вченого Габора Швайцера, що «сталінська конституція» не вписувалася в жодну угорську конституційну традицію [84, с. 41].

Узагальнюючи наведені вище факти, можна підсумувати, що Угорщина здобула внутрішній суверенітет як інструмент реалізації влади ще наприкінці XIX столття. Правовий аспект інституту глави держави було втілено сукупністю конституційно-правових норм щодо взаємин Угорщини і монарха. В умовах Першої та Другої світових війн в Угорщині вдалося забезпечити правонаступництво органів державної влади. В Угорщині на той час існувала багатопартійна система, стабільно функціонував виборний двопалатний парламент. Політико-правова концепція поділу влади на гілки була частково запроваджена в угорському державотворенні. Повноваження глави держави було покладено на тимчасового губернатора, який був носієм виконавчої влади.

Що ж до теоретико-правового статусу глави держави в радянський період на території Угорщини, як і на території нашої держави, то він був обумовлений рецепцією правової системи СРСР та його комуністичним правовим спадком.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретико-правових і методологічних основ дослідження інституту президентства та узагальнення результатів дослідження генези цього інституту в Україні та Угорщині дозволяє нам дійти таких висновків:

1. На нашу думку, науковці не мають єдиного погляду стосовно методологічних основ дослідження інституту президентства. У порівняльних дослідженнях інституту президентства теоретико-правового напрямку застосовуються загальнонаукові та спеціальні методи. Основними методологічними підходами, що використовують науковці для дослідження цієї проблематики, є системний підхід, нормативізм, системно-структурний та структурно-функціональний аналіз, метод моделювання. Індексний аналіз є корисним засобом для досліджень форми організації президентської влади, однак вивчення питань механізму та впливу реалізації норм права залишається по за рамками аналізу. На нашу думку, історико-правовий характер порівняльного дослідження в поєднанні з формально-юридичним і порівняльно-правовим методами є найбільш актуальним у рамках зазначеної проблематики. Для більш глибокого аналізу порівнюваних об'єктів використовується бінарний підхід. Застосування системного і структурно-функціонального аналізу, факторного аналізу дозволяє вирішити окреслені завдання дослідження.

2. Теоретико-правові аспекти становлення та розвитку інституту президентства в Україні та в Угорщині мають особливий характер з деякими загальними рисами, які виражаються у спільному минулому (абсолютна монархічна влада (російська та австрійська (з 1867 р. Австро-Угорська) імперії).

3. Ретроспективним аспектом становлення та розвитку інституту президентства в Україні визначаються такі хронологічні рамки дослідження: період з початку змін державного ладу Російської імперії (1905–1906 рр.) і до

встановлення радянської влади в Україні (1922–1937 рр.). Досліджені нормативно-правові документи, спрямовані на забезпечення функціонування вищих органів державної влади України на початку XX століття, не визначали окремий правовий статус глави держави. З формально-юридичного погляду, посади президента, як й інституту президентства, не існувало. У 1917-1929 роках була напрацьована нормативно-правова база щодо устрою радянської країни. Характерною правовою особливістю нормативних документів досліджуваного періоду була відсутність поділу влад. Законодавча та виконавча влада в державі фактично була делегована Президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки як найвищому органу державної влади.

4. Угорщина здобула внутрішній суверенітет як інструмент реалізації влади ще наприкінці XIX століття. Правовий аспект інституту глави держави було втілено сукупністю конституційно-правових норм щодо взаємин Угорщини і монарха. У державному управлінні монарх спирався на такі основні правові інструменти, як: правозаконодавча ініціатива, абсолютне право вето, санкціонування нормативних актів. Вплив монарха на законодавчу владу було втілено правом розпуску парламенту та правом пропонувати голову і заступника голови сейму. Водночас, Угорський парламент та уряд виступали основними механізмами прийняття рішень в Угорщині наприкінці XIX і початку XX ст. У складних умовах Першої та Другої світових війн в Угорщині вдалося забезпечити правонаступництво органів державної влади. В Угорщині на той час існувала багатопартійна система, стабільно функціонував виборний двопалатний парламент. Політико-правова концепція поділу влади на гілки була частково запроваджена в угорському державотворенні. Повноваження глави держави було покладено на тимчасового губернатора, який був носієм виконавчої влади. Зазначимо, що саме парламент обрав губернатора тимчасовим главою держави (регентом) та наділив його майже монопольною владою у виконавчій галузі. Дійсно, регент формував політико-правові принципи конституційного ладу, але їх успішна реалізація була обумовлена насамперед його тісною співпрацею з урядом та парламентом.

5. Інститут президентства в Угорщині було започатковано у рамках політичного переходу в 1944-1946 роках. Посада президента була запроваджена як орган державної влади та, відповідно, інститут президентства – як виокремлена система правових норм. Президент обирався у парламенті. За змістом конституційно-правових норм, основні компетенції президента мають репрезентативну функцію і реалізуються у термін завершення повноважень парламенту або зміни уряду. У 1946 році, з початком радянського періоду державного розвитку Угорщини, інститут президентства було скасовано, а законодавча та виконавча влада фактично була делегована колегіальній президії.

6. Парламентаризм у системі державного управління Угорщини, на відміну від України, має міцні історичні корені. Формування інституту президентства в Угорщині відбувалося у руслі розвитку парламентської форми державного правління та правонаступництва органів державної влади.

7. Українська державність, на відміну від угорської, не мала сталої практики правонаступництва. У контексті визначення передумов формування інституту президентства в Україні слід зазначити, що саме запровадження радянської правової системи стало підґрунтям державно-правового розвитку соціалістичної України, у якій Президія Верховної Ради виконувала низьку функцій притаманні президентові. Інститут глави держави в Україні формується у руслі розвитку президіального режиму управління.

8. Загальне правове минуле обох країн обумовлено рецепцією правової системи Союзу Радянських Соціалістичних Республік та його правовим спадком.

РОЗДІЛ 2

КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ

2.1. Принципи формування та функціонування сучасного інституту президентства в Україні

У період перебування Української державності у складі СРСР формуються принципи державно-правового ладу і встановлюються основи законодавства. Формування державного устрою за часів радянської влади значною мірою було скеровано лише доцільністю національного державотворення, за таких умов принцип поділу влади та запровадження інституту президентства не мав відповідного теоретичного й практичного підґрунтя. Сформований радянський державний апарат в Українській республіці склався як широка соціальна система.

Натомість новий етап українського державотворення пов'язаний насамперед із подіями в СРСР 1990–1991 роках. У червні 1991 року Верховна рада УРСР прийняла постанову «Про вибори Президента Української РСР» [85], якою визнала за доцільне заснувати пост Президента УРСР до прийняття нової Конституції, визнала за доцільне провести вибори Президента УРСР у 1991 році та доручила Комісіям Верховної Ради УРСР підготувати зміни і доповнення до Конституції УРСР. Постановою започатковано процес законодавчого оформлення інституту президентства в УРСР. На виконання постанови у 1991 році розроблено перші нормативно-правові акти, які визначали конституційно-правовий статус Президента Української державності.

5 липня 1991 року Верховна Рада прийняла три закони конституційного значення: Закон N 1293-XII «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» [86], Закон N 1295-XII «Про Президента Української РСР» [87].

Відповідно до Закону N 1293-XII засновано пост Президента УРСР і Конституція УРСР доповнена новою главою «Глава 12-1. Президент Української РСР». Главою 12-1 було виокремлено статус та повноваження Президента. Згідно зі статтею 114-5, пункт 1 Закону УРСР від 05.07.1991 р. «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», президент виступав «гарантом забезпечення прав і свобод громадян, державного суверенітету України, додержання Конституції і законів УРСР». А відповідно до статті 114-5, пункт 8 цього ж Закону репрезентативні й символічні функції глави держави були виражені низкою положень, а саме: представництво в міжнародних відносинах з обов'язковою ратифікацією міжнародних договорів у Верховній Раді, право на призначення звання і почесні, питання громадянства, право на помилування. Президент оголошувався «найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади». Він очолював систему органів державного управління та забезпечував їх взаємодію з Верховною Радою. Згідно зі статтею 117, уряд підпорядковувався Президенту і був підзвітним та відповідальним перед Верховною Радою. Президент надавав кандидатуру для призначення і вносив пропозицію про звільнення прем'єр-міністра; за погодженням з Верховною Радою призначав міністрів з питань оборони, внутрішніх справ, закордонних справ, фінансів, юстиції, призначав голову Комітету державної безпеки; за пропозицією президента утворювалися і ліквідувалися міністерства УРСР [86].

Відповідно до статей 5–7 Закону УРСР від 05.07.1991 р. «Про Президента Української РСР» президент мав широкі повноваження у законодавчій та виконавчій сферах, а саме: підписував закони й мав право суспензійного вето; мав право створювати необхідні управлінські та консультативні структури; мав право видавати обов'язкові до виконання укази, скасовувати постанови і розпорядження уряду, а також зупиняти дію органів виконавчої влади [87].

Відповідно до прийнятих Законів, президент очолював та впорядковував виконавчу владу, мав право «у межах своєї компетенції» на законотворчу діяльність.

Статтею 2 пунктом 3 Закону України «Про вибори Президента України» від 05.07.1991 р. №1297-XII були визначені принципи участі громадян у виборчому процесі і запроваджено при виборах глави держави мажоритарну систему абсолютної більшості [88].

17 вересня 1991 року Верховною Радою прийнято Закон N 1554-XII «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», відповідно до якого у назві й тексті Конституції України 1978 року слова «Українська Радянська Соціалістична Республіка» та «Українська РСР» замінили словом «Україна» [89].

Таким чином, була створена правова база для запровадження в Україні інституту президентства. 1 грудня 1991 року було обрано Президента України, а політичний устрій держави набув якості президентської республіки.

За дослідженням Д. Белова, Ю. Бисага «...консенсусу в питанні державного устрою було досягнуто відносно швидко» [15, с. 51]. У свою чергу, А. Кудряченко наголошує, що «...з самого початку це питання не дістало одностайної підтримки депутатського корпусу та головних політичних сил України» [38, с. 100–101].

Зазначимо, що дискусія щодо моделі управління державою була, але, на нашу думку, реалізація проєкту була в рамках історичних процесів деідеологізації радянських республік. Скасування інституту президентства УРСР, заснованого цією ж Верховною Радою усього 3 місяці тому, мало під собою єдине незаперечне логічне обґрунтування – це скасування партійної монополії, а такі значущі зміни до Конституції протягом такого мізерного відрізка часу свідчили швидше про згоду всередині керівної еліти.

Нормативно-правова база регулювання діяльності вищих органів державної влади залишилася без змін і продовжувала діяти відповідно до статті 3 Закону «Про правонаступництво України» [90].

Конституційне нормотворення втілювалося змінами до існуючої нормативної бази, а саме змінами до Конституції 1978 року: Уряд України є відповідальним перед Президентом України і Верховною Радою України [91].

Генеральний прокурор України призначається Верховною Радою та відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний [92].

Єдиним органом законодавчої влади України є Верховна Рада, Верховна Рада обирає Верховний Суд України, Генерального прокурора України, Голову Служби національної безпеки України, Голову правління Національного банку України, головного редактора газети Верховної Ради України. Верховна Рада має право накладати вето на укази Президента України та постанови уряду України у разі, якщо вони суперечать Конституції та Законам України; висновок про конституційність і законність зазначених актів надає Конституційний Суд України [93].

Зазначимо, що поряд з новоутвореним інститутом президентства існувала Президія Верховної Ради України, яка мала право законодавчої ініціативи та продовжувала регулювати діяльність Верховної Ради [94].

Закон N 1293-XII не визначав положення президента у системі Збройних сил, ця частина статусу відображена у Законі N 2113-XII. Президент є Головнокомандувачем Збройними силами України, який вживає заходів щодо забезпечення обороноздатності, національної безпеки та територіальної цілісності України і приймає рішення про оголошення стану війни, запровадження воєнного стану [93].

Створення самостійної Української державності не спричинило радикальних змін у конституційно-правовому полі. У рамках процесу деідеологізації радянських республік в Україні було скасовано керівну функцію партії, що порушило існуючу політико-правову концепцію єдності влади. У той же час, багатопартійна політична система не мала належного розвитку, тому концепція розподілу влади на гілки не мала відповідного підґрунтя. Сформований радянський державний апарат УРСР склався як широка соціальна система. Створений інститут президентства за формально-юридичним наповненням значною мірою перебирав на себе функції Президії, але за відсутності політичної ваги інституту президентства загалом, практичне керування державним апаратом здійснювалося прем'єр-міністром на чолі уряду. Законодавчу автономію виконавчої владі було надано Законами N 2796-XII та N

2885-ХІІ, відповідно до яких уряд отримав повноваження (за Законом – тимчасові) видавати декрети у сфері законодавчого регулювання. Виконавча гілка стала єдиною вертикаллю влади, навколо якої будувалося керування державним апаратом. Інститут президентства набув положення формального спадкоємця влади Президії. Реформування державної влади на засадах чіткого розподілу функцій між законодавчою і виконавчою гілками влади не відбулося.

Слушним буде зауваження Л. Кучми, який займав пост прем'єр-міністра у 1992-1993 роках, а потім займав посаду президента з 1994 по 2005 роки: «Проголосивши незалежність, ми в той день не змогли вирватися за рамки провінційної системи управління» [95, с. 11]. Слід зазначити, що процес вироблення нової Конституції тривав. Про це свідчать, зокрема, проєкти Конституції України в редакціях 1992 та 1993 років. Але цей процес відбувався паралельно та не мав підтримки парламентом. Утворена 1990 року конституційна комісія, яку очолив Л. Кравчук, розробила і подала на розгляд у комітети Верховної Ради три проєкти нової Конституції: за першим Україна мала стати президентською республікою, другий проєкт передбачав створення парламентської республіки з двопалатним парламентом і прем'єр-міністром на чолі уряду, в третьому проєкті йшлося про президентсько-парламентську республіку. Проте жоден з цих проєктів не здобув підтримки депутатів.

На нашу думку, об'єктивні умови запровадження інституту президентства в Україні – це розпад Радянського Союзу та інституалізація поста Президента УРСР у рамках процесу деідеологізації радянських республік. Суб'єктивні підстави створення моделі саме президентської республіки, на нашу думку, були пов'язані із зіткненням інтересів окремих політичних сил, котрі не мали більшості в парламенті, але мали можливість впливати на президента.

Слід зазначити однаковість історичного процесу в колишніх республіках СРСР: «... в умовах деідеологізації держав, скасування партійної монополії, істотного ослаблення центральної влади, децентралізація управління вела до прямої загрози розпаду держав. У цих умовах функції реального і формального наступника влади партапарату повинна була виконати нова політична структура – інститут президентства. В умовах політичної реформи інститут президентства

ставав ядром нової вертикалі виконавчої влади» [96, с. 577]. Однак, на заснуванні президентської посади однаковість закінчується – президентська влада починає носити досить виражений особистісний характер. У більшості пострадянських політико-правових моделях формування державного апарату, перехід від однієї економічної системи до іншої, розвиток процесу демократизації, збереження і зміцнення соціальної та міжнаціональної стабільності, реальне перегрупування еліт – усе проходить через призму особистих якостей президента.

У зв'язку з цим становить інтерес президентство Л. Кравчука з погляду оцінки його особистості й суб'єктивного фактору впливу. За час президентства Л. Кравчука (1991–1994 рр.) країна стрімко почала виходити зі стану зовнішньополітичної ізоляції, відкрила для себе багато нових можливостей на міжнародній арені. У той же час, дослідники зазначають несаможиттєвість та слабохарактерність першого Президента України, небажання приймати рішення, які можуть викликати різкий супротив опонентів. Завдяки зазначеним рисам характеру Президента, Українська держава увійшла до зони російського впливу через участь у створенні Союзу Незалежних Держав, Чорноморський флот опинився поза контролем держави, сталося фактичне знищення Чорноморського морського пароплавства, становлення Української помісної православної церкви зазнало фіаско, були закладені передумови до угоди про шляхи ядерного роззброєння України [97 ; 98, с. 7–9]. Інститут президентства, як і перший Президент України, – це феномен спадкоємності влади партапарату в рамках історичних подій деідеологізації держави й відмови від партійної монополії.

Започаткування інституту президентства та законодавче закріплення статусу президента, як глави виконавчої влади, були підставою створення президентської моделі організації державної влади в Україні. Слід зазначити, що запровадження посади президента з широкими повноваженнями не змінювало систему місцевих органів виконавчої влади – президент не мав реального впливу на їх діяльність. Подальший державно-правовий розвиток потребував керованих глибоких політико-правових та економічних реформ. Однак, реалізація потенціалу, закладеного в інститут президентства для ефективного вирішення

загальнонаціональних проблем, не відбулася в силу особистих характеристик Л. Кравчука.

У 1994 році в ході позачергових виборів Президентом України був обраний Леонід Кучма. У 1995 році через неузгодженості між чинними на той час нормами Конституції України (Конституція УРСР 1978 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Законами УРСР до 1995 р.) та нормами Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» виникла конституційна криза, яка закінчилася угодою між Верховною Радою та Президентом України «Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» (далі - Конституційний Договір). Договір надав президенту, як главі держави й голові державної виконавчої влади, компетенцію здійснювати виконавчу владу через очолюваний ним Кабінет Міністрів України та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади [99].

Дослідники зазначають, що «... за Конституційним Договором державна система України отримала «сильного» президента та «слабкого» прем'єр-міністра. Уряд узагалі, й прем'єр-міністр зокрема, були виведені поза межі парламентського впливу і контролю» [100, с. 35–36].

Президент України Л. Кучма наголосив: «Підписанням Конституційного Договору фактично демонтується недієздатна форма організації державної влади через ради. Практичного змісту набуває ідея створення в Україні президентсько-парламентської республіки» [101, с. 2].

Конституційний Договір надав Президенту України необмежену владу, деякі з повноважень слід виокремити. За Конституційним Договором президент мав пріоритетне право законодавчої ініціативи; призначав прем'єр-міністра та формував склад Кабінету Міністрів України; мав право вето; президент очолював систему органів виконавчої влади; створював, реорганізував і ліквідував міністерства та органи виконавчої влади, призначав і звільняв з посад керівників цих органів; скасовував акти органів виконавчої влади; здійснював управління державним майном; подавав проєкт державного бюджету; подавав

кандидатури на посади голів Верховного Суду, Вищого арбітражного суду, Генерального прокурора, Правління Національного банку; президент видавав укази і розпорядження, обов'язкові для виконання [99].

На нашу думку, за обсягом компетенцій, повноваження президента були тісно переплетені з повноваженнями виконавчої влади. Характерною рисою конституційного статусу президента стала повна відсутність дуалізму виконавчої влади – президент за Конституційним Договором був главою держави та главою виконавчої влади.

4 червня 1996 року Верховна Рада постановляє четвертий проєкт Конституції України прийняти у першому читанні [102], а 28 червня 1996 року Конституція України була ухвалена Верховною Радою. Переважна більшість основоположних рис нового устрою, насамперед стосовно інституту президентства, були перейняті з Конституційного Договору. Розділом V було виокремлено статус та повноваження президента. Декларативна частина статусу президента у статті 102 практично не зазнала змін: «Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина», «Президент України є Главою держави і виступає від її імені» [103].

Таким чином, інститут президентства формально було виведено поза межі виконавчої влади. Але зміст повноважень глави держави, незважаючи навіть на те, що частина з них потребує контрасигнування прем'єр-міністра і компетентного міністра, засвідчує наявність у президента реальної влади, насамперед компетенцій у сфері виконавчої влади. Глава держави отримав право призначати (за згодою Верховної Ради України) та припиняти повноваження прем'єр-міністра, приймати рішення про його відставку; призначати (за поданням прем'єр-міністра) та припиняти повноваження членів Кабінету Міністрів України, керівників органів виконавчої влади; призначати (за згодою Верховної Ради) та звільняти з посади Генерального прокурора; призначати половину складу Ради Національного банку; призначати половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; призначати на посади та звільняти з посад (за згодою Верховної Ради) голів Антимонопольного

комітету, Фонду державного майна, Державного комітету телебачення і радіомовлення; утворювати та ліквідувати (за поданням прем'єр-міністра) міністерства та органи виконавчої влади; скасовувати акти Кабінету Міністрів України [103].

Прийняття Конституції України 1996 року завершило дуже важливий етап державно-правового розвитку, закріпило конституційно-правовий статус інституту президентства та компетенції президента. Протягом 1995–1996 років було завершено формування президентсько-парламентської республіки і надано їй якісно нових атрибутів. Але чому проєкт президентсько-парламентської республіки не здобув підтримки парламенту в 1992 році за поданням Л. Кравчука, а таку модель було реалізовано за часів президентства Л. Кучми - розуміння події вимагає осмислення причин, що зумовили її виникнення.

Досліджуючи теоретико-правові принципи організації інституту президента в нашій державі, доречно акцентувати увагу на персональному впливі президента Л. Кучми на державну політику та фактичні наслідки цього впливу, які були закріплені в Конституції України як Основному Законі, що визначає фундаментальні принципи розбудови державності.

Розпочнемо з того, що Л. Кучма належав до представників директорського корпусу [104, с. 45-60]. У спогадах одного з експертів приватизації В. Ларцева можна знайти обґрунтування впливу цих керівників на суспільно-політичні процеси: «На тлі державних інститутів, які тільки почали формуватися на початку 90-х років, та відсутності чіткого розмежування повноважень виконавчої і законодавчої влади найбільш стійкою та впливовою стала фігура директора держпідприємства. Без особливих труднощів отримавши 27 березня 1991 року Закон «Про підприємства в УРСР», який давав їм повну економічну свободу, директорський корпус отримав у своє повне розпорядження мільярдні активи при відсутності елементарної системи контролю з боку держави» [105].

Так званий «червоний директорат» належав до керівної еліти і впливав на формування влади. На тлі наявної необхідності прискореного переходу від однієї економічної системи до іншої та практичних дій в економічній площині в 1992

році за підтримки директорату підприємств української важкої індустрії Л. Кучма стає прем'єр-міністром України і займає цей пост до вересня 1993 року.

З матеріалів дослідницьких робіт Д. Белова та Ю. Бисаги вбачається, що саме за часів Л. Кучми форма державного правління набуває ознак президентської республіки: «Протягом 1991–1992 років сформувався подвійний спосіб інвеститури призначення і звільнення членів КМУ, а остаточно утвердився наприкінці 1992 року за прем'єрства Кучми, коли Верховна Рада делегувала новому уряду право видавати спеціальні декрети (передусім в економічній сфері), що мали силу закону. Внаслідок цього було помітно послаблені компоненти парламентаризму на користь президенталізму. В такому стані політична система України фактично перебувала аж до прийняття нової Конституції у 1996 році» [15, с. 54].

Експерт тодішнього Президента Л. Кучми у своїй праці «Українські реформи або приватизацію ніхто не любить» О. Пасхавер зазначав: «... у 1992–1993 роках найбільш характерною рисою законодавчих і нормативних актів, що відразу впадає в очі, особливо якщо аналізувати не окремі акти, а весь їх корпус, була повна ідейна плутанина. Не тільки один акт суперечив іншому, але і частини актів взаємовиключали одне одного» [106, с. 81].

Причетність Л. Кучми до обрання моделі управління державою фіксують у дослідженнях трансформаційних процесів в Україні: «Коли Президентом України в 1994 році став Леонід Кучма, він відразу ж спробував змінити баланс сил на свою користь. Боротьба між президентом і парламентом в Україні в перші роки незалежності породила систему зі змішаними компонентами» [107, с. 60].

У 1992 році Л. Кучма у промові відкрито декларує свої представницькі завдання: «... необхідно відмовитися від створення паралельних Кабінету Міністрів структур, відновити єдину вертикальну структуру виконавчої влади з опорою на регіони ...» і далі «... у разі мого обрання буду просити Президента і Верховну Раду законодавчо закріпити подвійне підпорядкування регіональних державних адміністрацій: Президенту – з питань політики державного будівництва, прем'єр-міністру – з питань економіки і управління територіями. У цьому випадку доцільно було б призначати представників Президента, глав

державних адміністрацій указом Президента України за поданням прем'єр-міністра ... » [95, с. 11].

Якщо не фіксуватися на стані, а фіксуватися на динаміці процесу, стає наявним активне структурування моделі управління державою у відповідності з організаційною структурою типового концерну. На думку того ж експертника президента О. Пасхавера, «... другий Президент України зрозумів тенденції розвитку економіки країни і використовував ситуацію, хоча і не без користі для себе...» [108].

Надалі, при розробці концепції виконавчої влади учасники «концерну» орієнтувалися на досягнення більш економічних цілей, що мало відображення у моделі управління республікою загалом. З обранням Л. Кучми Президентом України свідомо політика створення бізнес-еліт або «національної олігархії» стала невідворотною, свідченням цього може послужити безапеляційне висловлювання Л. Кучми в його праці «Після майдану 2005–2006. Записки президента»: «Капіталізму без капіталістів, без національної буржуазії, в тому числі великої, не буває. Але всі 15 років нашої незалежності нас штовхали на шлях створення капіталізму дрібних крамарів, малого підприємництва, капіталізму без великої національної буржуазії, як у Польщі. Я говорив про це не раз. Така модель убивча для України. Вона убивча навіть з точки зору структури української економіки – її основу складають промислові гіганти ...» [95, с. 283].

Дуже слушним буде висновки науковця В. Шаповал, що Конституція України 1996 року стала текстом, прийнятим Верховною Радою унаслідок компромісу не стільки на науковій, скільки на політично-кон'юнктурній основі, що не могло не позначитися і на самому тексті [109, с. 8].

Іншими словами, Конституція України 1996 року – це спроба вмістити в один документ усі суперечності корпоративної організації управління і демократичних засад суспільної платформи. Загальне цілепокладання стало вирішальним фактором у прийнятті Конституції 1996 року з формою правління, близькою до президентської, а вирішальним фактором для прийняття такої форми правління стала наявність єдино прийнятної для всіх гарантії соціально-

політичних процесів, яким став президент. А щодо політико-правової системи загалом, то вона розвивалася як компроміс кон'юнктурних тактик.

У період 1996–2004 років розвивалася президентсько-парламентська модель управління, за якою глава держави залишався домінуючим елементом політико-правової системи. У цей період іде посилення президентських інституцій, зокрема Адміністрації Президента, через яку і з допомогою якої Президент здійснював безпосередню виконавчу владу в державі.

На нашу думку, інститут президентства став ядром нової вертикалі виконавчої влади багато в чому завдяки особистим якостям Л. Кучми. Президент зміг використати так званий феномен президентської диктатури в умовах посттоталітарної системи. У системі державного управління всі принципові рішення замикалися не на відпрацьованих нормативних актах та процедурах, а на індивідуальних особливостях глави держави. Таким чином, правовий вакуум у період президентства Л. Кравчука замінився «арбітражем» у період президентства Л. Кучми.

В аспекті визначення ролі президента важливе визначення його фактичного статусу в державній системі. За висновками дослідників Д. Белова та Ю. Бисаги, «Статус Президента характеризувався так званим дуалізмом виконавчої влади. (...) Конституція України визначила й двоїстий центр цієї влади, яка складається з двох функціонально поєднаних суб'єктів – Президента і Кабінету Міністрів. (...) За умов двоїстого центру виконавчої влади правовий статус Президента визначається також тим, що він структурно не входить до жодної зі сфер (гілок) влади» [15, с. 59].

Наслідки цього дуалізму проявилися вже в період 1998–1999 років як суперечності між конституційною та реальною моделями здійснення державної влади: конфронтація між законодавчою і виконавчою владою та порушення конституційного принципу поділу влади. Значущою ставала проблема суперечності між центральною владою в Києві й регіональними елітами.

Експерт Прем'єр-міністра України у 2001–2002 роках Є. Золотарьова визначала природу цієї суперечності: «... Регіональні еліти все менше надій покладають на центральну владу, і готові делегувати державі все менше

повноважень, якщо тільки не мають в центральній владі власного сильного представництва. У відповідь же реакцією після виборів може стати бажання партійних лідерів задушити прояви територіальної самостійності. Таким чином, відносини «центр-регіони» можуть перетворитися в конфлікт» [110].

Спробою конституційним способом підсилити дієздатність механізму державної влади стало проведення Всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року [111].

Загальним напрямком запропонованих змін до Конституції 1996 року було посилення влади президента і послаблення парламенту. Спроба просунути конституційні зміни не вдалася: парламент відхилив як президентський Законопроект № 5300 від 25 квітня 2000 року, так і Законопроект № 5300-1 від 10 травня 2000 року «Про зміни до Конституції України за результатами Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою 16 квітня 2000 р.», внесений народними депутатами України [112].

Наступні зміни до Конституції України 1996 року пов'язані з подіями в Україні восени 2004 року під час Помаранчевої революції. У ході протистояння 2004 року Верховна Рада прийняла, а Президент України Л. Кучма підписав Закон України № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» або «Конституційна реформа» (далі – Закон 2222-IV). Закон 2222-IV передбачав перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління та суттєвий перерозподіл повноважень Президента України між Верховною Радою і Кабінетом Міністрів України. За Законом 2222-IV, Верховна Рада має повноваження призначати прем'єр-міністра (за поданням президента) і майже всього Кабінету Міністрів України (за поданням прем'єр-міністра); призначати (за поданням президента) Міністра оборони та Міністра закордонних справ, Голову Служби безпеки України; призначати й звільняти (за поданням прем'єр-міністра) з посад Голови Антимонопольного комітету, Державного комітету телебачення та радіомовлення, Фонду державного майна; вирішувати питання про відставку прем'єр-міністра і членів Кабінету Міністрів України; призначати та звільняти з посад половину складу Національної ради України з

питань телебачення і радіомовлення; надавати згоду на призначення та звільнення з посади Генерального прокурора України [113].

У свою чергу, Кабінет Міністрів України отримав повноваження утворювати, реорганізовувати і ліквідувати центральні органи виконавчої влади, призначати та звільняти з посад (за поданням прем'єр-міністра) керівників центральних органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України складав повноваження та був відповідальний перед Верховною Радою України. Здатність президента впливати на виконавчу гілку влади була обмежена Законом 2222-IV на користь Верховної Ради, фактичне формування Кабінету Міністрів України здійснювалося парламентською більшістю. Законом 2222-IV також обмежено втручання президента у вирішення питань у рамках компетенцій Кабінету Міністрів України та послаблено право вето президента стосовно прийнятих Верховною Радою України законів. Кількість випадків контрасигнування Актів Президента України, виданих у межах його повноважень, скоротилася з тринадцяти до чотирьох [113].

За таких умов, боротьба президента за виконавчу вертикаль трансформувалася до блокування роботи Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. Фактичний вплив на виконавчу владу забезпечувала «коаліція депутатських фракцій», яка делегувала своїх представників у Кабінет Міністрів України. Політико-правова реформа 2004 року мала б збільшити підзвітність і відповідальність влади перед громадянами та в такий спосіб наблизити Україну до європейських стандартів, мала оптимізувати систему стримувань і противаг української влади, натомість ускладнила взаємодію між гілками влади. Більше того, якщо Законом 2222-IV пропонувався імунітет від узурпації влади президентом, то цим же Законом була обумовлена узурпація влади олігархічними кланами через парламентське лобі. Щодо забезпечення Законом 2222-IV політичної стабільності держави, Венеціанська комісія у зв'язку з цим висловила сумнів з приводу того, що «формалізована процедура формування парламентської більшості буде сприяти політичній стабільності» [114].

На чергових виборах 2004 року Президентом України був обраний Віктор Ющенко. У монографії за редакцією М. Орзиха констатується, що конституційні кризи за президентства В. Ющенка у владному трикутнику президент – уряд – парламент обумовлено політичним конфліктом, пов'язаним з перерозподілом владних повноважень, коли на посадах президента та прем'єр-міністра знаходяться люди, що представляють різні політичні сили [115, с. 179–197].

На нашу думку, дослідники перебільшували політичні чинники впливу на систему стримування і противаг в нашій державі та вважаємо, що підґрунтям цього владного конфлікту стали колізії у чинному законодавстві.

Саме принципом політичної доцільності була обумовлена готовність учасників конституційних конфліктів до створення у Верховній Раді України об'єднання різнопланових політичних угруповань під назвою «Антикризова коаліція», куди увійшли Партія регіонів, Соціалістична партія України та Комуністична партія України (2006 – 2007 рр.). До цього ж процесу можна віднести спробу широкої коаліції Блоку Юлії Тимошенко та Партії регіонів під так званою «Великою угодою» (2009 р.).

Водночас, було широке поле для впливу саме суб'єктивного фактору. Як стверджує В. Ющенко, «... суттю «Великої угоди» між двома партіями мав бути комплекс політичних і правових компромісів, результатом яких мали стати: прийняття змін до Конституції, вибори президента в парламенті замість всенародних, продовження повноважень чинного парламенту ще на два роки, перерозподіл посад у міністерствах, участь у парламентських виборах єдиним блоком Тимошенко і Януковича аж до 2024 року ...» і далі «... за коаліційною угодою небачені повноваження належать прем'єру, лідеру більшості у парламенті ...» [116, с. 241].

Підбиваючи підсумок президентства В. Ющенка, український дослідник Д. Ткач зазначає його особистий внесок у послідовному відстоюванні інтересів українства, захисті нашої історії, культури і мови. Від самого початку свого президентства В. Ющенко прагнув інтегрування України в ЄС та НАТО, членства в СОТ. Бажав перетворення України на регіонального лідера за

допомогою субрегіональної інтеграції до структур ГУАМ та ОЧЕС [117, с. 80-82].

Водночас, визначивши за мету відродження національної пам'яті й визнання демократії як частини загальноприйнятих цінностей нації В. Ющенко саме через суб'єктивні фактори не був спроможним протидіяти пов'язаним з цією метою викликам: брак національної єдності, нерозвиненість демократичних інститутів, корумпованість державних інститутів та економіки.

Недосконала, на нашу думку, політико-правова реформа 2004 року розбалансувала відносини між гілками влади, та, крім того, посиленням невдалого президентського курсу стали персональні якості В. Ющенка, який не зумів сформувати парламентську більшість задля підтримки своєї діяльності.

На думку відомих дослідників Д. Ткача, М. Михальченка та В. Бушанського, саме політична слабкість В. Ющенка була запорукою низки суттєвих проблем: «... було завдано міжнародному іміджу України відчутного удару, що унеможливило подальше просування на шляху євроінтеграції» [117, с. 87] та «... повернення до президентської форми правління (...) жорстка боротьба суб'єктів політичного процесу за контроль над силовими відомствами стала підґрунтям для диктатури часів Януковича» [118, с. 17].

У 2010 році на виборах переміг Віктор Янукович, який вступив на посаду Президента України 25 лютого 2010 року. В рамках реалізації завдання щодо концентрації владних повноважень президентом, парламентська фракція «Партія регіонів» ініціює повернення до президентсько-парламентської форми правління. У середині 2010 року група народних депутатів направила в Конституційний Суд України запит з вимогою скасування «Конституційної реформи». 30 вересня 2010 року Конституційний Суд України Рішенням № 20-рп/2010 від 30.09.2010 (далі – Рішення № 20-рп/2010) визнав не відповідним Конституції України Закон № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року [119].

З цього приводу слід зазначити Окрему думку судді Конституційного Суду В. Шишкіна, який вказав, що «...наявна юридична невизначеність частини Рішення вказує на недотримання принципу верховенства

права та Конституційний Суд України, здійснивши конституційний перегляд існуючого устрою влади в державі, перебрав на себе повноваження установчої влади в державі» [120]. У свою чергу, експерт В. Речицький зазначає, що виключно в юридичному аспекті Рішення Конституційного Суду було визнанням процедурного недотримання порядку змін конституційних положень у 2004 році [121].

Україна знову повернулася до редакції Конституції 1996 року з президентсько-парламентською моделлю управління республікою і широкими повноваженнями президента у виконавчій владі. Головною метою зміни моделі управління було вивести виконавчу владу з-під парламентського впливу. Повноваження, що надавала Президенту Конституція 1996 року, були спрямовані владою на формування кланової мережі під патронатом В. Януковича. Структура кланової моделі була зумовлена особистими мотивами В. Януковича та була джерелом отримання економічної ренти [122].

Відновлення дружніх і взаємовигідних стосунків з Росією стало першочерговим завданням В. Януковича. 2 квітня 2010 року Президент В. Янукович своїм рішенням ліквідував Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України [123]. У липні 2010 року Верховна Рада України ухвалює Закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», який закріпив відмову від євроатлантичних прагнень нашої держави та задекларував позаблоковий статус її зовнішньої політики [124]. Нова влада на чолі з В. Януковичем відмовилася від перспективи членства в НАТО, робила конкретні кроки щодо русифікації українського суспільства [125]. Поступки зі сторони України коштом національних інтересів перетворювали українсько-російські відносини на асиметричну залежність першої від другої [126]. Надалі досить швидко з'ясувалося, що обидві сторони мали завищені очікування від економічної співпраці.

Наочним прикладом непослідовності дій четвертого Президента України, з позиції ролі суб'єктивних чинників та впливу зовнішньої діяльності президента на внутрішню соціально-політичну ситуацію, є еволюція поглядів В. Януковича щодо європейської інтеграції країни. Президент та КМУ з 2011 по 2013 роки

готували законодавство України до підписання Угоди з ЄС: укладення Угоди про асоціацію (2011 р.), парафування Угоди (2012 р.), опублікування Угоди (2013 р.). 28 листопада 2013 року Угоду мали підписати на XVII саміті, але 21 листопада влада пригальмувала підготовку до підписання Угоди, цим самим спровокувавши найсильнішу соціально-політичну кризу в Україні.

На думку дослідника Д. Ткача, причиною провальної політики В. Януковича, порівняно з іншими Президентами України, стало перенесення особистих властивостей характеру на політичні відносини [127]. 21 лютого 2014 року в розпал політичної кризи Президент В. Янукович підписав з опозицією угоду, яка передбачала повернення до Конституції в редакції 2004 року, а Верховна Рада України проголосувала за відновлення Конституції України в редакції 2004 року [128].

Як зазначає відомий експерт В. Речицький: «З точки зору права, повернення до конституційних положень 2004 року було здійснено з процедурними порушеннями порядку, закріпленого Розділом XIII Конституції України...» [129].

Порушення принципу спадкоємності влади наприкінці 2013 – початку 2014 років спричинило низку катастрофічних, за своїми наслідками, подій – дестабілізація ситуації у країні, втрата державного управління, небоєздатність Збройних сил тощо. У 2014 році у вкрай складних воєнно-політичних умовах відбулися позачергові вибори Президента України, на яких було обрано П. Порошенка [130].

А. Умланд визначає П. Порошенка відносно успішним політичним діячем, зокрема в зовнішній політиці, щоправда деякі його успіхи ґрунтувалися на досягненнях попередніх президентів [131]. У контексті визначення політичними силами посади президента як інструменту впливу на гілки влади вартій уваги проєкт Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 4178а від П. Порошенка [132]. За висновком Венеціанської комісії: «... зміни, що їх запропонував Президент України, на думку Венеціанської комісії, передбачають суттєве посилення повноважень Президента України, а саме в частині призначення та звільнення низки керівників і посадових осіб центральних

органів влади без згоди парламенту, призначення представників у областях та районах із наглядовими функціями над органами місцевого самоврядування» [133, с. 44].

Іншими словами, запропоновані П. Порошенком новели мали сприяти посиленню конституційно-правового статусу президента в системі державної влади щодо виконавчої гілки. Хоча у подальшому проєкт конституційних змін було Президентом відкликано з Верховної Ради України, висновки щодо президентської ініціативи підсилити вплив у виконавчій владі так званий «підприємницький дух», як моральний спадок, відзначилися на загальному цілепокладанні п'ятого Президента України та мали відображення у моделі державного управління, що втілювало всі суперечності корпоративної організації управління і демократичних засад суспільної платформи.

За всієї можливої багатопартійності національна політична система загалом символізується з особою Президента. Президент України обирається громадянами України і сприймається як символ народовладдя й законності. Президент, у свідомості громадськості, несе відповідальність за стійкість усієї державної системи країни. Президент – це носій національної ідеї, символ перспектив і гарант сьогодення. Зведення функцій президента у політико-правовій діяльності до ролі «міжкланового арбітра» не прийнятна для розвинутого демократичного суспільства. Президент насамперед – це гарант додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина [1].

Функції президента виходять далеко за рамки запропонованої моделі третейського судді. Усі невирішені питання політико-правового устрою держави, включаючи виборність і зміну керівних еліт у рамках конституційного процесу, перетворювалися на владні кризи та соціальні потрясіння. За час незалежності України так і не вдалося забезпечити спадкоємність влади, одне з найважливіх завдань інституту президентства не було виконане. Низка Президентів України несла різну відповідальність за це – найчастіше обмеженням президентського терміну.

Узагальнюючи наведені вище факти, можна зробити такі висновки щодо принципів формування сучасного інституту президентства в Україні, зокрема,

Конституцією України передбачено розподіл повноважень у системі вищих органів державної влади та закріплено політико-правову концепцію поділу влади на три гілки. Проаналізовані нами нормативно-правові документи визначають окремий теоретико-правовий статус глави держави в системі координат трьох гілок влади, при цьому із внесенням змін і доповнень до Конституції статус президента не зазнавав суттєвих коректив. Винятком із цього правила може послужити конституційне доповнення 2019 року, згідно з яким «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [1].

Перерозподіл президентських повноважень змінював форму правління від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської. Президентсько-парламентська модель швидко набувала авторитарних рис насамперед за рахунок суб'єктивного фактору впливу. Президент, як голова виконавчої влади, відбудовував керування державним апаратом єдиною вертикаллю влади з центром прийняття рішень у президентській адміністрації. Парламентсько-президентська форма правління провокувала конфлікт у владному трикутнику «президент – уряд – парламент». Криза обумовлювалася саме політичним конфліктом, пов'язаним з боротьбою президентського апарату за вплив на виконавчу владу. Президент, поза рамками виконавчої гілки, виборював право на рішення блокуванням роботи Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. Таким чином, при «слабкому» президенті прослідковуються риси узурпації влади олігархічними кланами через парламентське лобі, за умови формалізованої процедури формування парламентської більшості. Важливою загальною рисою обох чинних моделей державного керування був декларативний характер статусу президента. Наявним є те, що невизначеність статусу президента в аспекті національної ідеї (або пріоритетів) дає можливість наповнювати суб'єктивним змістом інститут президентства загалом. Існуюча система стримувань та противаг не забезпечує ефективне вирішення конфліктів у владному трикутнику, що якнайчастіше провокує політичні кризи. Розвиток державно-правової системи загалом, як компромісу

кон'юнктурних тактик із загальним економічним цілепокладанням, не забезпечив спадкоємність влади.

2.2. Теоретичний аналіз конституційного процесу становлення сучасного інституту президентства в Угорщині

Здійснюючи теоретичний аналіз конституційно-правового процесу становлення інституту президентства в Угорщині періоду Новітньої доби, особливу увагу необхідно приділити конституційним актам радянського періоду та періоду національних змагань угорської політичної системи наприкінці 80-х років.

Зокрема, 18 серпня 1949 року Угорським парламентом прийнято Закон XX - Конституцію Угорської Народної Республіки. Угорська Конституція 1949 року передбачала формальне розділення влади на гілки, але керуюча партія, у відповідності з концепцією єдності гілок влади, реалізувала механізм однополярного ініціювання, керування і контролювання влади. Посади президента Конституцією 1949 року не передбачалося. У вищих органах влади запроваджено Президію Угорської Народної Республіки. Президія здійснювала фактичне керування державним апаратом, використовуючи декрети як правову базу для керування Радою міністрів та органами самоврядування. Угорські дослідники-теоретики наголошують, що «справжня законодавча влада була делегована не парламенту, а Президії. Фактична законодавча діяльність дає обґрунтування цього припущення – більшість законів приймає Президія. Так, у 1982 році парламент прийняв лише два закони про центральний бюджет 1983 року та про затвердження виконання центрального бюджету 1981 року. За той же час Президія прийняла 42 статутних укази (декрети)» [134, с. 9].

Новий етап угорського державотворення пов'язаний насамперед із змінами угорської політичної системи наприкінці 80-х років. 26 червня 1989 року в рамках політичного переходу до багатопартійної системи правляча комуністична партія розпочала переговори з опозиційними групами у форматі «Круглий стіл» [135, с. 5-10]. У питаннях державної організації одна з

найпроблемніших суперечок між сторонами була черговість президентських і парламентських виборів, конституційно-правовий статус президента. Важливою частиною питання було рішення, чи повинен президент бути частиною виконавчої влади. Правляча партія наполягала на прямих всенародних виборах і широких президентських повноваженнях. Опозиційні групи наполягали на непрямих виборах у новому парламенті й виключенні президента з виконавчої гілки влади [134, с. 12–14].

Опозицією фактично пропонувалася парламентська модель управління, в якій виконавча влада повинна здійснюватися урядом, відповідальним перед парламентом. Відповіді на ці питання вплинули на структуру угорського парламентаризму.

Спосіб і час обрання президента були тісно пов'язані. Правляча партія та частина опозиції були згодні на непрямі вибори президента в новому парламенті, але за умови, що перший президент буде обраний всенародно до парламентських виборів. Ліберальна частина опозиції наполягала на початкових парламентських виборах і непрямих виборах президента в новому парламенті. Суперечка щодо порядку парламентських і президентських виборів була викликана у зв'язку з політичними очікуваннями партій щодо електоральної підтримки кандидатів на пост президента і вимогою переформатування виборного поля з урахуванням необхідних критеріїв для перемоги бажаного кандидата. Повного консенсусу з цього питання досягти не вдалося. У зв'язку з цим було укладено низку політичних угод, на підставі яких приймалися законні акти конституційного значення досить непослідовного характеру в правовому аспекті [136, с. 154-156 ; 137, с. 40-44].

23 жовтня 1989 року на підставі підписаної угоди був прийнятий акт XXXI 1989 року «Закон про внесення змін до Конституції», що змінив назву країни на Угорську Республіку, відновив багатопартійну систему і пост Президента Угорської Республіки як глави держави [138]. До проведення президентських виборів голова Національних зборів (Спікер) був призначений виконуючим обов'язки президента.

Важливо зазначити, що «Круглий стіл» не приймав правки до чинної на той час Конституції і не виконував публічно-правові функції. Акт XXXI був основою політичного переходу. Правки до Конституції вносилися парламентом, законодавство не випереджало політичних угод. Політична культура консенсусу ґрунтується на верховенстві права. Однак, новий конституційний лад ґрунтувався значною мірою на політичних рішеннях «Круглого столу».

З огляду на досягнуті політичні рішення парламент призначив 7 січня 1990 року датою проведення прямих всенародних президентських виборів і прийняв Закон XXXV 1989 року «Про вибори Президента Республіки» [139]. Важливо зазначити, що правовою базою для призначення президентських виборів і прийняття Закону про вибори був акт XXXI 1989 р. Однак, ліберальна частина опозиції, яка не підписала угоду, ініціювала проведення референдуму, що формально належав тільки до часу виборів, але фактично впливав на їх спосіб. Референдум відбувся 26 листопада 1989 року, на якому громадяни проголосували за першість парламентських виборів. Беручи до уваги результати референдуму, парламент скасував рішення про дату обрання президента. Відносини між референдумом і правом парламенту вносити поправки до Конституції було розтлумачено рішенням Конституційного Суду. Конституційний Суд визначив, що виборці приймали рішення тільки про час виборів, та підтвердив право парламенту вносити поправки до Конституції стосовно способу. З цього приводу варто відзначити зауваження угорського дослідника М. Гульяша, що законодавці 1989 року не змогли врахувати деякі процесуальні недоліки та суперечності закон про референдум, які були виявлені під час практики [140, с. 126]. Взагалі, в Угорщині питання про співвідношення між представницькою та прямою демократією піднімалося не один раз [141, с. 26-27 ; 142, с. 15-19, 41].

З огляду на рішення Конституційного Суду, 12 березня 1990 року в парламенті була прийнята поправка до Конституції (так звані положення *Lex Károlyi*) з метою прямого всенародного обрання президента [134, с. 15]. Загальні парламентські вибори відбулися в березні 1990 року. Успіх опозиційних партій на парламентських виборах зумовив не тільки спосіб вибору президента, але і

його конституційний статус. Лідери парламентських виборів уклали й підписали Коаліційну угоду (далі – Угода). Після підписання Угоди положення Lex Kiriály були скасовані. За домовленістю сторін стали можливі непрямі вибори президента в новому парламенті. Ліберальна партія, яка зайняла друге місце на виборах, отримала право висунути свого кандидата на пост президента в обмін на внесення конституційних поправок партією, що отримала першість на виборах. Усі питання щодо державної організації отримали відповідь у моделі «слабкий президент - відносно сильний уряд - сильний парламент». Після підписання Угоди політичний перехід і конституційний процес були закінчені. Спроба перегляду Угоди соціалістичною партією була зроблена 29 липня 1990 року, але референдум про прямі вибори президента не відбувся через низьку явку. 3 серпня 1990 року, після переходу до багатопартійної системи, були проведені перші президентські вибори в новому парламенті. Парламентські партії одноголосно висунули на пост Президента Угорщини члена партії Союз вільних демократів Арпада Гьонца. Арпад Гьонц - спікер парламенту і виконуючий обов'язки глави держави, був обраний президентом абсолютною більшістю парламентських голосів.

У період з 1989 по 1990 роки була створена правова база для запровадження в Угорщині інституту президентства. Конституційне нормотворення втілювалося змінами до існуючої нормативної бази, а саме змінами до Конституції 1949 року. Відповідно до акта XXXI 1989 р. засновано пост Президента Угорської Республіки та Конституцію було доповнено новою главою «Глава III. Президент Республіки». Главою III було виокремлено конституційно-правовий статус президента. Президент Республіки обирався парламентом на чотири роки та не мав обіймати посаду два терміни поспіль. Висування кандидата у президенти вимагало рекомендації не менше п'ятдесяти членів парламенту. Процедура обрання передбачала можливість проведення трьох турів голосування. Для обрання в першому і другому турах потрібно було не менше двох третин голосів усіх членів парламенту. За потреби третього голосування, президент обирався простою більшістю голосів членів парламенту з двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів у другому турі.

Процедура голосування була обмежена максимальним терміном у три дні поспіль. Президент мав можливість піти у відставку тільки після повідомлення парламенту про своє рішення. Парламент не мав відмовити у відставці. Якщо посада президента ставала вакантною, спікер мав здійснювати повноваження президента без права розпуску парламенту [138]. Таким чином, парламент здійснював обрання президента та контролював порядок заміщення посади глави держави.

Суттєвим елементом демаркації моделі президентської або парламентської республіки є повноваження президента у сфері законодавчої і виконавчої влади. Більше того, повноваження президента є визначальним елементом інституту президентства, оскільки їх сукупність визначає конституційно-правовий статус глави держави. Згідно з актом XXXI 1989 р., законодавче право належить парламенту. Президент держави виконував доволі формальну процедуру попереднього нормативного контролю, рішення щодо конституційності закону приймалося Конституційним Судом. За цих позицій, право президента повернути затверджений парламентом закон було більш політичним актом. Уряд підзвітний парламенту. Репрезентативні й символічні функції глави держави були виражені в акті XXXI 1989 р. низкою положень, а саме: представництво Угорської Республіки в міжнародних відносинах, право на призначення звання і почесні, право на помилування, право вирішувати питання про громадянство, право ініціювати референдум, право виступати в парламенті та вносити пропозицію, право призначати і звільняти ректорів вузів, призначати генералів, затверджувати президента Угорської академії наук [138].

Наявним є те, що положення про президентські повноваження у змінах до Конституції 1989 року перекликалися з актом I/1946 «Про державну форму Угорщини» 1946 року, так званою «Мала Конституція», але існували важливі відмінності від попереднього тексту.

По-перше, змінено повноваження президента у сфері виконавчої влади. Мала Конституція делегувала президенту право призначати і звільняти прем'єр-міністра, але в цій дії він був пов'язаний волею парламенту «відповідно до

принципу парламентської більшості», міністрів уряду мав призначати за пропозицією прем'єр-міністра [80].

За конституційними змінами від 1989 року, напрямок прийняття рішення було інвертовано. Уряд обирався парламентом, а Президент Республіки давав мандат на формування уряду після заслуховування лідерів політичних груп. Таким чином, свобода вибору президента де-юре збільшилася, оскільки у нього не було конституційного зобов'язання в конкретних рекомендаціях. Мала Конституція надавала менше поле вибору президенту, так як він навряд чи міг уникнути призначення кандидата парламентської більшості. Під час політичного переходу президент втратив право призначати і звільняти прем'єр-міністра, але формально збільшилися його конституційні можливості у виборі кандидата на пост голови уряду. Основним обмеженням повноважень президента в системі виконавчої влади, що суттєво нівелювало дієздатність у практичній площині, стала вимога скріплювати постанови президента підписами прем'єр-міністра або компетентного міністра [138].

По-друге, зазнало змін право на розпуск парламенту. За Малою Конституцією автономна протипага парламенту була відсутня - право розпуску парламенту тільки за умови рекомендації уряду або двох п'ятих членів парламенту [80]. Зміни до Конституції надали право президенту розпускати парламент до двох разів протягом терміну своїх повноважень [138]. Однозначної президентської преференції в цій правці немає, адже перед розпуском парламенту президент зобов'язаний запитати думку прем'єр-міністра і спікера, керівників політичних груп партій, представлених у парламенті, й безпартійних представників [138].

По-третє, найбільша різниця між Малою Конституцією та Конституцією 1989 року - визначення конституційного статусу президента. Малою Конституцією сутність правового статусу було визначено присягою президента, яка, зі змістовного погляду, мала доволі абстрактне визначення вищого завдання глави держави. Друга важлива частина президентського статусу, визначена Малою Конституцією, - виконавчу владу здійснює президент через міністерства

[80]. Таким чином, президент був не тільки володарем виконавчої влади, а й формальним головою виконавчої влади.

Угорський дослідник А. Винче висловлює думку, що у перехідній конституції 1989 року не було ясності щодо точної ролі, який президент повинен грати в конституційній системі Угорщині [143]. Зауважимо, що конституційними змінами 1989 року визначено насамперед інтегративну функцію президента, який «втілює єдність нації», та надано президенту запобіжну роль у системі державних органів, який «охороняє демократичне функціонування державного устрою» [138]. На наш погляд, таке визначення статусу президента швидше стосується «нейтрального» президента, який виконує символічну і запобіжну роль (що у деякому сенсі репрезентативна). Таким чином, інститут президентства було винесено за межі класичних повноважень.

Конституційними змінами 1989 року визначено положення президента у системі Збройних сил Угорщини як Головнокомандувача Збройними силами Угорської Республіки. Але право встановлювати стан війни, укласти мир та приймати рішення про використання Збройних сил за кордоном або всередині країни було інвертовано у напрямку парламенту [138].

Наслідки політичного переходу в 1989 році, втілені в акті XXXI 1989р. , спричинили радикальні зміни у політико-правовому полі. У рамках процесу деідеологізації радянських республік в Угорщині було скасовано керівну функцію партії та запроваджено багатопартійну виборчу систему з «нейтральним» інститутом президентства. Концепція розподілу влади на гілки була впроваджена у систему державного управління. Змінами Конституції 1989 року запроваджена посада «нейтрального» президента в парламентській державі, який не має однозначного зв'язку з виконавчою владою. Конституційні новели створили «сильний» парламент з наглядовими повноваженнями, відносно «слабкий» уряд, підпорядкований парламенту, та досить незалежну судово-правову систему з положеннями про референдуми. Чітке конституційне регулювання щодо конституційного статусу та відповідних повноважень глави держави послужило сприятливим підґрунтям для подальшого правового розвитку.

З 1989 року наступні зміни до Конституції в частині компетенцій президента вносилися тільки один раз у 1991 році - компетенції президента були розширені правом призначати президента Угорського національного банку [139].

Обранню Президента Угорської Республіки у 1990 році передувала згода двох великих політичних партій - Угорського демократичного форуму і Союзу вільних демократів. Висування персони Арпада Гьонца на пост президента було політичним компромісом партії переможця та опозиційної партії [144]. Політичний діяч від опозиції був обраний парламентською більшістю Президентом Угорщини. З'явилася об'єктивна можливість використовувати президентський пост як політичну противагу в державній системі влади, хоча президент не був противагою у логіці саме конституційного права. Об'єктивні чинники визначили можливості, проте, на нашу думку, саме суб'єктивні чинники надали реальної політичної ваги посаді президента.

Президентська влада носить досить виражений особистісний характер. У зв'язку з цим становить інтерес президентство Арпада Гьонца з погляду оцінки його особистості й суб'єктивного фактору впливу. Письменник і перекладач Арпад Гьонц був заарештований після революції 1956 року і засуджений до довічного ув'язнення. Пізніше він став активним учасником зміни режиму, засновником Асоціації вільних демократів. У період з 1990 по 2000 роки Арпад Гьонц десять років займав пост глави держави протягом двох циклів [144].

На думку більшості дослідників новітньої історії Угорщини, саме постать Арпада Гьонца, його особистий авторитет і риси характеру значною мірою сприяли перетворенню посади Президента Угорщини на серйозний політичний чинник як у країні, так і у формуванні позитивного іміджу держави за кордоном. Дослідник І. Вісінджер зазначав, що саме кар'єрний шлях, партійна приналежність, рольове сприйняття Арпада Гьонца обумовили фактичну політичну вагу поста Президента: «... призначення Гьонца на пост президента республіки було не випадковим збігом. Ці вибори стали прямим наслідком його кар'єри ...» [145]. За словами президента Демократичної коаліції Ференца

Дюрчані, «Арпад Гьонц був першим і останнім президентом, який зміг втілити єдність Угорської нації відповідно до свого конституційного обов'язку» [146].

Що ж до процесів політичної трансформації в Угорщині, то Д. Ткач зазначив, що «... партії при владі в різні періоди новітньої доби будувалися на основі особистої відданості лідерові партії та жорстокій дисципліні. Лідери партій при владі мали схильність до одноособового керівництва партією, визначали її політичний курс та програми, засоби політичної боротьби, вони прагнули диктат всередині партії перенести на диктат в уряді, у тому числі і в кадрових питаннях» [147, с. 95–96]. Поряд з цим, він вказує, що «... практика створення у парламенті більшості, яка у свою чергу формує уряд більшості, усувала протистояння гілок влади і створювала умови для конструктивної праці» [147, с. 106–107]. На думку дослідника, саме умовами конструктивної праці керувався Арпад Гьонц у державній політиці та проводив помірну соціально-демократичну політику: «... Арпад Гьонц жодного разу не скористався правом відхилити рішення про призначення на посаду та інші кадрові рішення, право вето використав лише кілька разів на закони надзвичайно важливі для економічного та суспільного життя Угорщини, право законодавчої ініціативи використовував досить рідко. Але, саме за його наполегливістю всі шість партій парламенту прийняли спільну позицію, якою передбачалося об'єднання зусиль в інтересах європейської інтеграції. (...) Саме постать Арпада Гьонца значною мірою сприяла формуванню політичного іміджу держави за кордоном і підвищенню міжнародного авторитету держави, завдяки особистому авторитету та рисам характеру посаду президента Угорщини було перетворено на серйозний політичний чинник» [147, с. 119–122].

Арпад Гьонц виступив проти 10 законопроектів протягом двох президентських циклів: вісім разів звертався до Конституційного Суду і двічі повертав законопроект у парламент для перегляду. Що стосується впливу на виконавчу владу, зазначимо політичну боротьбу під час уряду Йозефа Анталла (Прем'єр-міністр Угорщини 1990-1993 років) навколо обсягу повноважень президента і конфлікту, пов'язаного з перешкоджанням зміні президентів засобів масової інформації. Боротьбу було завершено резолюціями Конституційного

Суду, якими ще більше були обмежені конституційні повноваження Президента [148]. За часів наступних урядів Д. Хорна (1994–1998 рр.) і В. Орбана (1998–2002 рр.) спроби трансформувати ключові інститути держави з боку президента не робилися, а прем'єр-міністр приділяв увагу переважно економічним питанням [149, с. 82–83].

У цей період система державного управління Угорщини прийшла в рівноважний стан, за якого взаємодія між гілками влади набула оптимальних рис, а робота інститутів була конструктивною. У цьому контексті є важливим зауваження аналітика про персональну роль президента: «Після зміни режиму не тільки президентська функція в Республіки була невідома, але і відкриті дебати і управління політичними конфліктами були абсолютно новими. Без колишніх моделей йому (Арпад Гьонц) довелося наповнити президентство Республіки вмістом в надзвичайно делікатній пострежимній обстановці. Він міг скористатися своїм становищем, але відкинув цю можливість і завоював довіру суспільства» [148].

У сфері зовнішньої політики Угорщини незмінно присутні три основні пріоритети: євроатлантична інтеграція, відносини з сусідніми країнами, захист прав угорців, які проживають у цих країнах. Згідно із зазначеними пріоритетами, у 1990–1999 роках кожен наступний уряд визначав три основні напрями у сфері зовнішньої політики: інтеграція у європейські та євроатлантичні структури, встановлення добросусідських відносин з прикордонними державами, захист прав угорської національної меншини в сусідніх державах [147, с. 133].

Саме за часів президентства Арпада Гьонца отримують практичний розвиток різні форми співпраці у сфері зовнішньої політики: Вишеградська ініціатива, Центральноєвропейська ініціатива, Ініціатива співпраці в Південно-Східній Європі, угорсько-італо-словенська та угорсько-австрійсько-румунська тристоронні кооперації [150, с. 101]. Росія, водночас (у силу свого геостратегічного положення, а також давнього зв'язку з регіоном), залишається одним з найважливіших торговельних і політичних партнерів Угорщини. Угорщина стає повноправним членом Ради Європи, членом організації

економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), вступає в альянс та веде тісну взаємодію з НАТО [147, с. 376–411].

Арпад Гьонц зміг стати активною частиною повсякденної політики, що мало сильний політичний вплив і наповнило інститут президентства Угорщини мораллю й організаційною культурою. Наступні президенти Угорщини виконують свої функції фактично в режимі квазіпрезидентського управління, за яким слідують переважно у руслі загального напрямку політики уряду [151, с. 66–68].

У період з 2000 по 2005 роки Президентом Угорщини був Ференц Мадл – юрист, професор університету, академік, міжнародний дослідник приватного права, двічі балотувався на пост Президента Угорщини від правлячої партії Fidesz. З 2005 року протягом п'яти років державу очолював Ласло Шойом – юрист, професор університету і колишній суддя Конституційного Суду. З 2010 по 2012 роки посаду Президента Угорщини займав Пал Шмітт – дворазовий олімпійський чемпіон, генеральний секретар Олімпійського комітету Угорщини, з 2003 по 2007 роки заступник голови партії Fidesz. З 2012 року Президентом Угорщини був Янош Адер – юрист, політик, з 1988 року член партії Fidesz, був віцепрезидентом партії та лідером фракції Fidesz у парламенті. На перших вільних виборах у 1990 році він був обраний членом Парламентської асамблеї як кандидат у Союз молодих демократів. У своєму рідному місті Чорнань обирався три рази поспіль як член Палати представників. Брав участь у роботі Конституційного, правового і судового комітету Парламенту. В 2009 році був обраний членом Європейського парламенту як представник ЄС та віцепрезидент Комітету Європейського парламенту з навколишнього середовища, громадської охорони здоров'я і безпеки харчових продуктів. Обрання Яноша Адера в 2012 році збігається з новою епохою конституційного розвитку Угорщини, оскільки новий конституційний закон 2011 року замінив Конституцію 1949 року (з усіма змінами).

Що ж до конституційного процесу Угорщини 2011 року, то у нову Конституцію (Основний Закон Угорщини) було включено положення, що угорці «не визнають комуністичну конституцію 1949 року, оскільки вона була основою

тиранічного правління» [2]. Таким чином, Конституція 1949 року, включаючи зміни, внесені у 1989 році актом XXXI, пізніше була однозначно відхилена, оскільки у її ж преамбулі зазначався тимчасовий характер чинної Конституції, а текст змін встановлювався до прийняття нової Конституції Угорщини.

Основний Закон Угорщини 2011 року залишив незмінним форму правління та загальні принципи державного управління. Стосовно інституту президентства, певних змін зазнали деякі положення щодо порядку виборів, процедури заміщення і повноважень президента. Обсяг повноважень президента доповнився такими положеннями: приймає рішення про особливий правовий режим; скликає установче засідання Державних Зборів; може направити ухвалений закон до Конституційного Суду для вирішення питання про його відповідність Основному Закону Угорщини; пропонує кандидатуру на пост прем'єр-міністра, голови Курії, генерального прокурора, комісара з основних прав Зборів; призначає на посаду професійних суддів та голову Бюджетної ради. У той же час, інститут контрасигнатури не зазнав змін. Президент позбувся права звільнення з посад президента та віцепрезидентів Національного банку Угорщини, професорів та ректорів університетів. Президент отримав автономію у визначенні структури Управління справами Президента. Важливим доповненням до конституційно-правового статусу президента з'явилося положення про відмову від дій, якщо у президента є поважні причини на припущення того, що це спричинило б за собою серйозне порушення демократичного функціонування державного апарату або якщо це було б неповагою до цінностей, які визначаються Основним Законом. Але з тексту не зрозуміла відмова від дій - це право чи обов'язок президента. Компетенція проведення процедури відсторонення від посади президента віднесена до правомочності Конституційного Суду (на відміну від попередньої редакції – Судової ради зі складу членів Парламенту). Положення, за яким президент має право розпуску парламенту, доповнено умовою незатвердження парламентом центрального бюджету за даний рік до 31 березня [2].

Порівняльний аналіз правового статусу президента за Конституцією 1949 року (в редакції 1989 р.) та Основного Закону Угорщини 2011 року виявив,

що статус і повноваження Президента Угорщини майже не змінилися під час конституційного процесу. Збільшення обсягу повноважень президента не спричинило радикальних змін у моделі державного управління.

Положення щодо пропонування президентом кандидатур на державні посади, за умови існуючої політичної практики попередніх консультацій з парламентськими групами, має скоріше політичний характер. Положення про відмову президента від певних дій корелює з визначенням конституційного статусу президента в частині «охорони демократичної діяльності державного апарату» та належить до диспозитивної норми права.

Залишився інститут контрасигнатури як основне обмеження повноважень президента в системі виконавчої влади, що суттєво нівелює дієздатність у практичній площині. Уряд і його діяльність не входять до сфери керівництва президента. Зазначимо спробу збалансувати систему противаг у відношеннях президент-парламент шляхом віднесення деяких компетенцій законодавчої влади до правомочності Конституційного Суду.

До Основного Закону Угорщини з 2012 по 2017 роки було прийнято 6 змін. Більшість з правок були реакцією парламенту на рішення Конституційного Суду, що стосувалися питань поточної політики і правових колізій. Дані обставини визначають підвищення ролі Конституційного Суду в системі стримування та противаг. Стосовно ролі й місця глави держави, Президент Угорщини продовжує бути «нейтральним» (або «слабким» у аспекті втручання у державні механізми) у системі поділу влади парламентської республіки.

Узагальнюючи вищенаведені факти, можна підсумувати, що персональні якості президента (кар'єрний шлях, партійна приналежність, рольове сприйняття, інтерпретація повноважень) обумовлюють політичну вагу цього інституту в Угорщині.

Президент з потужним моральним авторитетом у суспільстві, політичною вагою і амбіціями має важливе значення у державній системі стримування та противаг, істотно трансформує інститут президентства і політико-правову дійсність угорської держави.

При цьому, особливістю угорського правового регулювання є запобіжна функція президента у формуванні уряду (зادля охорони демократичного функціонування державного апарату), яку втілено диспозитивною нормою «відмова від призначення».

Що ж до механізму правового регулювання процесу проведення президентських виборів в Угорщині, то він є досить досконалим та забезпечує належну регламентацію виборчого процесу, при цьому є важливою складовою ефективного забезпечення спадкоємності державної влади.

2.3. Порівняльний аналіз позитивно-правового статусу Президентів України та Угорщини

Компетенції глави держави в різних країнах європейського континенту суттєво відрізняються. При цьому порівняльно-правовий аналіз інститутів президентства за характерними ознаками, такими як порядок виборів, правовий статус та повноваження президента окреслені в Конституції, дозволяє з'ясувати правову процедуру легітимації влади президента, виявити особливості правової основи функціонування інституту президентства в Україні та в Угорщині.

Як ми вже зазначали, в Угорщині діяло два конституційно-правових документи з найвищою юридичною силою: Конституція 1949 року (зі змінами 1988-2008 року) та Конституція 2011 року під назвою «Основний Закон Угорщини». Відповідно до Основного Закону Угорщини, збереглася парламентська система правління, але в конституційний механізм здійснення державної влади були внесені суттєві корективи.

За роки незалежності України було ініційовано сім кампаній зі зміни моделі правління державою, три з них призвели до істотної зміни державного ладу, при цьому фактично діяли по черзі тільки два варіанти, які окреслювали теоретико-правовий статус президента нашої держави: Конституція в редакції 1996 року, яка встановила президентсько-парламентську модель управління з широкими повноваженнями президента, та Конституція в редакції 2004 року з

парламентсько-президентською моделлю, яка передбачала розподіл більшої частини повноважень президента між парламентом та урядом.

Ретроспективний аналіз конституційних процесів в Україні та в Угорщині, за визначеними характерними ознаками інституту президентства, в порівняльно-правовому аспекті дасть змогу більш глибоко з'ясувати основні тенденції теоретико-правового розвитку інституту президентства в обох країнах.

Конституційні принципи забезпечення гарантії поділу державної влади на три гілки, обмеження влади певним терміном повноважень через інститут справедливих виборів мають особливе значення в демократичних. За визнанням доктора юридичних наук Ю. Ключковського «принцип нейтральності влади без сумніву, слід розглядати як інституційний принцип виборчого процесу» режимах [152, с. 138, 426, 435].

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років [1 ; 103]. Президента Угорщини обирають Державними Зборами на п'ять років [2 ; 83].

На наше переконання, виняткова участь Державних Зборів під час виборів Президента Угорщини порівняно з аналогічною процедурою в Україні наповнює зміст угорського представницького мандата, як елемента правового статусу виборної особи, змістом, відмінним від українського представницького мандата. При цьому, зазначені норми закону не зазнали змін з прийняттям нових конституційних механізмів у національних правових системах. Така «непорушність», на нашу думку, може визначати встановлений формальний характер відносин між громадянським суспільством та владою, а також існуючі можливості для політичної репрезентації інтересів різних соціальних груп.

Наступні конституційні зміни в Угорщині отримали норми закону про порядок висунення кандидатур на пост президента, процедуру виборів і можливості щодо імпічменту.

Основним Законом Угорщини змінено число членів Державних Зборів для подання кандидатури на пост Президента Угорщини. Згідно з Конституцією 1949 року (зі змінами 1988–2008 рр.), для висунення кандидатури на посаду була

потрібна письмова рекомендація не менше 50 членів Державних Зборів з 368 членів [83], згідно з Основним Законом Угорщини потрібно не менше однієї п'ятої частини депутатів Державних Зборів з 199 членів [2]. Водночас із парламентських виборів 2014 року кількість членів парламенту змінилась з 386 до 199 членів [153]. Теоретично ця сукупність новел знижує представницький поріг і зменшує можливу кількість кандидатів на президентський пост.

В Основному Законі Угорщини деяке спрощення отримала процедура голосування Державних Зборів Угорщини: ключові моменти – другий тур голосування проводиться з запропонованих кандидатур до першого туру, а Президентом Угорщини є той, хто незалежно від числа депутатів, які брали участь у голосуванні, отримав більшість дійсних голосів [2]. Згідно з Конституцією 1949 року (зі змінами 1988-2008 рр.) для вибору Президента Угорщини у другому турі потрібно повторне висунення і більшість голосів у дві третини членів Державних Зборів [83].

На нашу думку, спрощення, прийняті в нових нормах Основного Закону Угорщини, щодо порядку висунення кандидатур на пост Президента Угорщини, процедури виборів та змінений кількісний склад Державних Зборів з меншою кількістю членів, мають взаємнокомпенсаційний ефект з погляду репрезентації інтересів різних соціальних груп.

У Конституції України статті 103 частині 6 закріплено вимоги до кандидата на пост Президента України та загальні умови президентських виборів [103]. Порядок проведення виборів Президента України встановлюється Виборчим кодексом України.

До 01.01.2020 року порядок проведення виборів Президента України було формалізовано Законом 474-XIV «Про вибори Президента України». Перша редакція Закону 474-XIV була прийнята Верховною Радою 05.03.1999 року [154]. Редакція від 28.02.2019 року Закону «Про вибори Президента України» має посилання на 30 законів, якими вносилися окремі зміни та доповнення до чинного на той час акта. Наступні зміни у нормативно-правовому забезпеченні виборчого процесу відбулися з прийняттям Виборчого кодексу України, який

набрав чинності з 1 січня 2020 року, а вже 16.07.2020 року було прийнято зміни до деяких положень про вибори Президента України [155].

Слід погодитися з думкою доктора юридичних наук Т. Стешенко, що «...процес удосконалення виборчого законодавства України має перманентний характер і триває протягом усього періоду незалежності України» [156, с. 132–133].

На нашу думку, постійне оновлення положень законодавства про вибори Президента України та наявність проблематики застосування оновлених норм скоріше свідчать про значні проблеми політичного розвитку країни, ніж проблематику визначення правового механізму виборів.

Зазначимо, що порядок виборів на посаду Президента Угорщини та Президента України істотно різниться. Зміст представницького мандата Президента Угорщини має відмінності від змісту представницького мандата Президента України, але формальний характер відносин між суспільством і владою в обох країнах можна вважати встановленим. Конституційний розвиток Угорщини спрощує порядок висунення кандидатур та виборів на пост президента, але це, на нашу думку, має ефект обмеження, з погляду репрезентації інтересів різних соціальних груп. Водночас, угорська система президентських виборів ефективна в політико-правовому аспекті. В Україні перманентне оновлення виборчого законодавства порушує процесуальні засади правового регулювання та ефективність системи президентських виборів. На нашу думку, закріплення на конституційному рівні правової процедури легітимації президента сприяє утвердженню спадкоємності влади у країні.

Для кращого розуміння порівняльного аналізу теоретико-правових положень інституту президента України та Угорщини пропонуємо зосередитися на конституційному статусі та повноваженнях Президента Угорщини та Президента України, зокрема на аналізі Конституції Угорщини 1949 року (зі змінами 1988-2008 рр.) та Конституції України в редакції 1996 року, які викладені в додатку В.

Насамперед зазначимо основні критерії аналізу обсягу компетенцій президента, які визначають його теоретико-правовий статус: 1) можливість

впливати на виконавчу владу; 2) призначення уряду; 3) можливість впливати на законодавчу діяльність; 4) право законодавчої ініціативи і право вето; 5) зовнішньополітична діяльність президента; 6) можливість впливати на інші державні структури.

За цими критеріями на основі прямого бінарного аналізу виокремимо загальне та відмінне в конституційних повноваженнях президентів в Україні та в Угорщині.

Порівняння конституційних повноважень президентів визначає, що загалом обсяг повноважень Президента України значно перевищує обсяг повноважень Президента Угорщини. Зміст повноважень Президента України, незважаючи на вимогу скріплення актів прем'єр-міністром і компетентним міністром, засвідчує функціональне домінування інституту президента у владному механізмі України. На підставі Конституції України від 1996 року президент має право одноосібно призначати та звільняти прем'єр-міністра й майже всі ключові посади у державі, скасовувати акти уряду, має право на створення та реорганізацію міністерств, відомств, інших органів державної виконавчої влади. Конституція України в редакції 1996 року надає президенту систему контролювання органів державної влади, насамперед виконавчої влади. Президент України має право ініціативи у створенні закону без контрасигнації, має сильне суспензивне вето, має значний вплив на формування Конституційного Суду України та загалом судової влади. Компетенції Президента України у сфері виконавчої влади з поєднанням права вето на прийнятті Верховною Радою України закони створюють інститут президента центральним політико-правовим інститутом. Організація зовнішньополітичної діяльності, національної безпеки та оборони знаходяться у сфері одноосібної компетенції президента. Виконавча гілка влади має найбільший вплив у державному керуванні.

Угорське конституційне право надає президенту, на нашу думку, більш координаційну роль у системі стримувань і противаг державної влади, його повноваження швидше нейтральні щодо вибору та впливу. Президент Угорщини пропонує кандидатури на ключові посади у державі, а при ратифікації законодавчих рішень наділений слабким суспензійним вето. Угорська

Конституція приділяє багато уваги саме оформленню президентом кадрових рішень. Водночас, підбір і розклад кадрів здійснює урядова коаліція. Президенту у всіх заходах та розпорядженнях необхідна віза (контрасигнація) прем'єр-міністра або відповідних міністрів. Втручання Президента Угорщини у діяльність уряду обмежена Конституцією. Функціональне домінування у владному механізмі належить урядовій коаліції. Урядова коаліція та прем'єр-міністр мають практично монопольне становище в державі на управлінські рішення з економічного і політичного блоку. Можливості президента для маневру обмежені тим фактом, що партії, які можуть сформувати уряд, знаходяться в коаліції і висувають єдиного кандидата на пост прем'єр-міністра зі своїх лав, так що повноваження президента призначити главу уряду в публічному праві не створюють незалежного рішення. Парламент є центральним політико-правовим інститутом, який здійснює законотворчу діяльність та виконавчу владу.

Зазначимо, що початкове формування сучасного інституту президентства в Україні відбулося за умов «сильного» президента та домінуючого впливу виконавчої влади у державному керуванні. У свою чергу, в Угорщині парламент сформувався як потужний механізм прийняття рішень і керування державою. Посада президента в угорській політико-правовій системі була затверджена як запобіжна та «нейтральна» щодо гілок влади. Відмінні ознаки конституційно-правового статусу інституту президентства в обох країнах характерні для парламентської (Угорщина) та президентсько-парламентської (Україна) республік. Конституційні повноваження Президента України на початку формування сучасного інституту президентства у країні значно перевищували обсяг повноважень Президента Угорщини.

Аналогічний порівняльно-правовий аналіз конституційних положень та повноважень президентів проведемо щодо чинних сьогодні Основних Законів Угорщини та України. Зокрема, детально проаналізуємо теоретико-правовий статус Президента Угорщини за Основним Законом Угорщини 2011 року, а також Президента України за Конституцією України в редакції 2020 року, що запропоновані на наш розгляд у додатку Г.

Ретроспективний аналіз конституційних повноважень Президента України засвідчує, що зміна конституційно-правових норм у 2004 році з метою перерозподілу повноважень президента між парламентом і урядом спричинило суттєву зміну моделі управління державою. Президент втратив право призначати та звільняти прем'єр-міністра і членів уряду (включно з Міністром оборони, Міністром закордонних справ). Уряд має подвійну відповідальність (перед президентом і парламентом) та у своїй діяльності керується указами президента й постановами парламенту. Уряд складає повноваження та його члени мають право заявити про свою відставку перед парламентом. Обмежено вплив президента на судову систему:

1) президенту залишено право на проєкт закону, яким утворюється, реорганізовується і ліквідовується суд, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя, голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади Пленум Верховного Суду. Вплив Президента України на Вищу раду правосуддя наявний, але незначний – Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, серед яких двох призначає Президент України;

2) для звільнення Генерального прокурора президенту потрібна згода парламенту. Підвищення статусу і ролі парламенту в державно-правовому полі засвідчує покладання виконання обов'язків глави держави на спікера у разі дострокового припинення повноважень президентом. Змінами до Конституції було суттєво обмежено здатність президента впливати на виконавчу гілку влади на користь парламенту. Також обмежено втручання президента у вирішення питань законодавчої галузі на умовах залучення Конституційного Суду України стосовно прийнятих парламентом законів [1].

Ретроспективний аналіз Конституції Угорщини свідчить, що з прийняттям Основного Закону Угорщини статус та повноваження Президента Угорщини майже не змінилися під час конституційного процесу. Збільшення обсягу повноважень президента не спричинило радикальних змін у моделі державного управління. Уряд і його діяльність не входять до сфери впливу президента. Водночас Основний Закон Угорщини встановлює загальну сферу

функціонування уряду замість докладного переліку повноважень. Деякі компетенції законодавчої влади віднесено до правомочності Конституційного Суду, що підвищують його роль у системі стримування та протидії. Президент Угорщини продовжує бути «нейтральним» у системі поділу влади парламентської республіки.

Аналізуючи результати порівняльного аналізу теоретико-правового статусу Президентів України та Угорщини, викладених у положеннях Основного Закону, можемо дійти таких висновків:

1. Загальною рисою конституційно-правового статусу інституту президентства в обох країнах є формальне виключення посади президента за рамки виконавчої влади. Особливістю угорського правового регулювання є запобіжна функція президента у формуванні уряду (зادля охорони демократичного функціонування державного апарату), яку втілено диспозитивною нормою «відмова від призначення». У той же час у системі органів державної влади України президентський вплив на діяльність уряду здійснюється шляхом зупинки дій актів уряду, що деякою мірою урівноважено правом остаточного рішення з цього питання Конституційним Судом України (щодо конституційності зупинених актів). Загалом вплив Президента України на функціонування виконавчої влади може бути суттєвим – глава держави зупиняє дію актів уряду та пропонує парламенту розглянути питання про відповідальність уряду, президентськими указами координується і контролюється діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони;

2. Вплив президентів на законодавчу владу в обох державах втілено у праві глави держави розпустити парламент за певних умов його бездіяльності, хоча парламент України має імунітет протягом одного року з дня обрання. Відмінністю у законодавчому полі нашої держави є право Президента України на законотворчість. Укази і розпорядження Президента України є обов'язковими до виконання на території України. Таким чином, за відсутності законів, регулювання у деяких питаннях може здійснюватися президентом. Узагалі, з урахуванням змісту представницького мандата Президента України, його вплив

на функціонування парламенту досить вагомий – розпуск парламенту, якщо не сформовано коаліцію, вимога позачергової сесії Верховної Ради України, сильне право вето;

3. Судова гілка відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування системи стримувань і противаг, а силовий блок традиційно відіграє значну роль у державному механізмі. В Угорщині функціонування силового блоку цілком підпорядковано уряду, а втручання у сферу судової влади обмежено обранням у парламенті членів та Голови Конституційного Суду, Голови Верховного Суду, Генерального прокурора, Комісара з основних прав членів. Незважаючи на те, що Голову Верховного Суду і Генерального прокурора обирають за президентським поданням, Президент Угорщини не має впливу на формування та функціонування Конституційного Суду і силового блоку. На відміну від Угорщини, Президент України має своїх представників у Конституційному Суді України та у Вищій раді правосуддя, при цьому він призначає й звільняє Генерального прокурора, вирішує щодо кандидатури на пост глави Служби безпеки України, очолює Раду національної безпеки і оборони України. З огляду на ключову роль силового блоку в державному механізмі України та практику застосування президентського впливу в сфері правосуддя, зазначимо дуже сильні позиції Президента України у згаданих галузях;

4. Спільною рисою конституційного статусу президентів в обох країнах є визначення глави держави як Верховного Головнокомандувача Збройних сил. Але компетенції головуючого Збройними силами дуже різні в обох державах. Президент України призначає та звільняє з посади Головнокомандувача Збройних сил і вище командування Збройних сил. Міністр оборони України та Головнокомандувач Збройних сил підпорядковується Президенту. Президент здійснює керівництво у сферах національної безпеки й оборони держави, приймає рішення про використання Збройних сил, вносить до парламенту подання про оголошення стану війни, приймає рішення про мобілізацію та введення воєнного стану або надзвичайного стану, за його розпорядженням починаються і припиняються військові дії. Противаги з боку парламенту та

уряду президентської монополії у Збройних силах існують у мінімальних розмірах. Президенту підпорядковані Збройні сили й низка вищих військових посадовців працює під його безпосереднім керівництвом. Президент є головою Ради національної безпеки і оборони України та визначає військову доктрину держави;

5. Відмінною рисою теоретико-правового статусу Президента Угорщини у військовій сфері є виконання представницьких та символічних повноважень - це частина конституційного статусу президента, а не його поста. Конституція Угорщини надає президенту право здійснювати керування Збройними силами на рівні з парламентом та урядом. У той же час, діяльністю Збройних сил керує уряд;

6. Особливість угорського правового регулювання пов'язана з правом президента оголосити військовий або надзвичайний стан і створити Раду Оборони в разі, якщо у парламенту виникли перешкоди у прийнятті цих рішень. Контроль обґрунтованості цього оголошення покладено на спікера, Голову Конституційного Суду і прем'єр-міністра. Президент Угорщини є Головою Ради Оборони, яка здійснює права парламенту та уряду. Надзвичайні заходи у цей час вводяться указом президента. Таким чином, на Президента Угорщини покладається функція керування державою під час особливого правового режиму;

7. У зовнішньополітичній діяльності президенти в обох державах залежні у своїх вирішальних рішеннях від парламенту, але Президент України, на відміну від Президента Угорщини, має певну автономію у реалізації стратегічного курсу держави.

8. Загалом обсяг повноважень Президента України перевищує обсяг повноважень Президента Угорщини.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи особливості формування і функціонування сучасного інституту президентства в Україні та в Угорщині й здобутки порівняльно-

правового аналізу теоретико-правового статусу глави держави, викладемо висновки у таких положеннях:

1. Сформований радянський державний апарат Української Радянської Соціалістичної Республіки зробив істотний вплив на модель управління сучасної України. Інститут президентства в Україні відбувся як центр державного управління та в певній мірі має ознаки наслідку спадщини президіального режиму управління. Низька функцій Президії Верховної Ради соціалістичної України в умовах демократичного устрою держави стали притаманні президентіві. За всієї можливої багатопартійності національна політична система загалом символізується з особою президента. У свою чергу, наслідки політичного переходу в Угорщині спричинили радикальні зміни у політико-правовому полі. В Угорщині теоретико-правові нововведення створили «сильний» парламент і «нейтрального» президента, який не має однозначного зв'язку з виконавчою владою. Загальною рисою для обох країн був спосіб конституційно-правового закріплення заснування поста президента — нормативно-правова база регулювання діяльності інституту президентства втілювалася змінами до існуючої Конституції. В Україні інститут президентства сформувався як центральний орган вищої влади та досі зберігає тенденцію до встановлення контролю над діяльністю виконавчої влади і послаблення законодавчої влади. У свою чергу, в Угорщині система державного управління прийшла в рівноважний стан, а робота інститутів оптимальна та забезпечує конструктивну взаємодію між гілками влади. Президент Угорщини продовжує бути «нейтральним» у системі поділу влади, а його діяльність обмежується запобіжною функцією щодо конституційного функціонування держави.

2. Конституційний процес в Україні потрапив під вплив президентської ініціативи, метою якої є посилення влади президента насамперед у виконавчій галузі. Зміни моделі державного управління в Україні не забезпечені спадкоємністю влади. Президентсько-парламентська модель швидко набувала авторитарних рис насамперед за рахунок суб'єктивного фактору впливу. Парламентсько-президентська модель провокувала кризу у владному трикутнику «президент - уряд - парламент», що було обумовлено боротьбою

президентського апарату за вплив на виконавчу владу. В свою чергу, в Угорщині конституційні зміни 2011 року залишили незмінними загальні принципи державного управління. Побудована система державного управління Угорщини забезпечує спадкоємність влади у рамках відповідних правовідносин, визначених Конституцією. Зазначимо спробу підвищення ролі Конституційного Суду в системі стримування та противаг як загальну рису конституційного процесу в обох державах.

3. За підсумками аналізу конституційно-правового регулювання президентських виборів в Україні та в Угорщині зробимо висновок, що порядок вибору на посаду президента в обох державах істотно різниться. Механізм правового регулювання проведення президентських виборів в Угорщині забезпечує належну регламентацію виборчого процесу та є важливою складовою ефективного забезпечення спадкоємності державної влади. Водночас, зміст представницького мандата Президента Угорщини має відмінності від змісту представницького мандата Президента України. У контексті протиставлення президента, особу якого безпосередньо народ уповноважує бути главою держави, і парламенту, який обирається у такий самий спосіб, широкий народний мандат на управління забезпечує легітимність влади президента як втілення ідеї «батьківства» і вищої справедливості та становить собою не тільки морально-етичну, але і політико-правову підставу для впливу загальнообраного президента на дії законодавчої та виконавчої влади. Таке положення, на нашу думку, забезпечує відмінне місце інституту президентства в Україні в системі стримувань і противаг та значну роль Президента України в здійсненні державної влади. Зазначимо, що закріплення на конституційному рівні правової процедури легітимації президента сприяє утвердженню спадкоємності влади у країні.

4. Конституційний статус президента (на відміну від президентських повноважень) не зазнав суттєвих змін в обох країнах. Певна невизначеність конституційного статусу Президента України в аспекті ролі президента у системі державних органів влади дає можливість наповнювати суб'єктивним змістом інститут президентства взагалі. У свою чергу, в Угорщині чітко визначення

конституційного статусу глави держави послужило сприятливим підґрунтям для подальшого конституційно-правового розвитку інституту. Загальною рисою президентської влади в обох країнах у аспекті впливу на формування політико-правових засад управління є те, що саме персональні якості глави держави обумовлюють фактичну політичну вагу поста президента та його практичний вплив на законодавчу і виконавчу гілки влади.

5. Конституційно-правовий статус інституту президентства в обох країнах має значну кількість відмінностей. Загалом обсяг повноважень Президента України перевищує обсяг повноважень Президента Угорщини. Особливістю угорського правового регулювання є запобіжна функція президента у формуванні уряду (задля охорони демократичного функціонування державного апарату), яку втілено диспозитивною нормою відмови від призначення. У свою чергу, вплив Президента України на діяльність уряду здійснюється шляхом зупинки дій актів уряду. Відмінністю у законодавчому полі є право Президента України на законотворчість - за відсутності законів регулювання у деяких питаннях може здійснюватися указами і розпорядженнями Президента України. В Угорщині функціонування силового блоку цілком підпорядковано уряду, а судова система досить відокремлена від стороннього впливу. На відміну від Угорщини, Президент України має дуже сильні позиції у згаданих галузях (Конституційний Суд, Вища рада правосуддя, Прокуратура, Служба безпеки України, Рада національної безпеки та оборони). Характерною ознакою у військовій сфері є представницька роль Президента Угорщини, яка є частиною конституційного статусу президента, а не його поста. Особливість угорського правового регулювання пов'язана з правом Президента Угорщини на фактичне керування державою під час особливого правового режиму.

6. З урахуванням викладених положень, зазначимо особливий характер формування сучасного інституту президентства в Україні та в Угорщині й значну кількість відмінностей у конституційно-правовому статусі інституту президентства в обох державах.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА В УГОРЩИНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

3.1. Порівняння теоретико-правових механізмів взаємодії Президента України та Президента Угорщини з вищими органами державної влади

Правовий статус президента впливає на механізми реалізації його повноважень та специфіку взаємин з іншими державними органами. Відносини президента з парламентом, урядом та судовою гілкою влади - головний елемент державного механізму як в Україні, так і в Угорщині. Від ефективності взаємодії цих державно-правових інститутів багато в чому залежить стабільність усієї системи органів публічної влади.

Визначаючи теоретико-правові механізми взаємодії Президента України з органами державної влади, для початку необхідно розглянути його конституційні повноваження, які й окреслюють теоретико-правовий статус інституту президентства в нашій державі. Так, відповідно до статті 102 Конституції України, «Президент є главою держави (...), є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (...), є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

На відміну від Основного Закону Угорщини, положення Конституції України не містить прямого посилання стосовно ролі президента у діяльності державного апарату, хоча, за підсумками ретроспективного аналізу, в становленні сучасного інституту президентства в Україні з боку президента існує тенденція до встановлення контролю над діяльністю виконавчої влади і послаблення законодавчої влади.

Важливо зазначити, що збільшення реальних повноважень президента парламентсько-президентської республіки завжди відбувається за рахунок

зменшення повноважень прем'єр-міністра. Актуальність та значущість вказаної проблематики потребує аналізу основних теоретико-правових механізмів взаємодії президента з прем'єр-міністром, урядом та парламентом з метою з'ясувати можливість президента впливати на функціонування цих ключових інститутів.

Відповідно до статті 113 Конституції України, «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (...), відповідальний перед Президентом і Верховною Радою України (...), у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України...». Відповідно до статті 114 Конституції України, «Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України». Стаття 11 Закону «Про Кабінет Міністрів України» встановлює, що «Програма діяльності Кабінету Міністрів України базується на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [157]. Згідно з Конституцією та Законами України посаду президента формально виведено за рамки виконавчої влади.

Відповідно до пункту 9 статті 106 Конституції України, «Президент вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України». Таким чином, вплив президента на формування уряду фактично зведено до політичних консультацій у парламенті. Члени уряду призначаються парламентом. Участь президента у формуванні уряду обмежено поданням кандидатур на посади Міністра оборони, Міністра закордонних справ, але переважна більшість членів уряду призначається за поданням прем'єр-міністра.

Відповідно до статті 115 Конституції України відставка уряду можлива за умови заяви прем'єр-міністра про свою відставку або прийняття резолюції недовіри уряду, що є виключним правом парламенту. Заслугує на увагу факт, що право парламенту призначення прем'єр-міністра не врівноважується симетричним правом його зміщення.

Відповідно до статті 87 Конституції України парламент може розглянути питання про відповідальність уряду та прийняти резолюцію уряду за пропозицією президента або не менш як однієї третини народних депутатів від конституційного складу парламенту. Формально вплив президента на відсторонення прем'єр-міністра та членів уряду обмежено пропозицією до дії, але парламент вільний у виборі «... Верховна Рада України (...) може розглянути питання...» – норма має диспозитивний характер [1].

Відповідно до пункту 15 статті 106 «Президент зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності» [1]. Ця конституційна норма дозволяє президенту блокувати роботу уряду у певних галузях, але остаточне рішення приймає Конституційний Суд України. Симетрична можливість впливати на нормотворчість президента з боку прем'єр-міністра втілено в положення частини четвертої статті 106 та стосується «президентських» сфер – міжнародна діяльність та РНБО: «Акти Президента України (...) скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання» [1]. Таким чином, зупинка дії нормативних актів міністерств та відомств є відкладною мірою й не має конструктивного розвитку в аспекті впливу на рішення прем'єр-міністра та членів уряду.

Уряд і його діяльність не входять до сфери керівництва президента. Конституційні механізми взаємодії президента з урядом не надають прямих важелів для впливу на прем'єр-міністра.

Система стримування та противаг характеризується саме сукупністю конституційно-правових механізмів, які обумовлюють взаємовплив державних органів, належних до різних гілок влади, шляхом законного втручання у сферу їх діяльності.

Відповідно до Конституції України, президент має право достроково припинити повноваження парламенту, якщо «протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції» [1]. Стаття 83 Конституції України

вбачає, що «... Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України...» [1].

Конституційними положеннями передбачено юридичний сенс у формуванні коаліції щодо внесення пропозицій кандидатур на посади членів уряду. З тексту положення не зрозуміло, чи повинна діяти коаліція у парламенті на постійній основі та яке функціональне навантаження коаліція має після завершення формування уряду. Крім того, у положенні не викладено механізм фіксування наявності чи відсутності коаліції після обрання кандидатур на посаду прем'єр-міністра та членів уряду.

Визначена проблематика існування коаліції у сукупності з диспозитивним характером положення «...Президент має право достроково припинити повноваження...» [1] дає підстави вважати можливість створення ситуацій залежності парламенту від волі президента. Використовуючи положення щодо коаліції, президент може наполягати на домовленостях з парламентом щодо вирішення питання про відповідальність уряду та прийняття резолюції недовіри уряду.

Водночас, зазначений напрямок можливого тиску з боку президента на уряд не врівноважується симетричною можливістю з боку прем'єр-міністра. Зауважимо, якщо прем'єр-міністр має підтримку парламентської коаліції, більшість від конституційного складу може ініціювати питання про усунення президента з поста в порядку імпічменту відповідно з положеннями статті 111 Конституції України. Механізм імпічменту дуже складний для виконання у практичній площині. Більше того, президент зберігає за собою всі конституційні повноваження до отримання висновку Конституційного Суду, а значить, має можливість використовувати своїх представників у Конституційному Суді, Вищій раді правосуддя та вищих посадовців Генеральної прокуратури, Служби безпеки України, Збройних сил України. У сукупності з положеннями статті 105 Конституції України, за якими президент користується

правом недоторканності на час виконання повноважень, імпiчмент не має практичного значення як шлях здійснення впливу на президента з боку прем'єр-міністра.

Право вето є другим публічно-правовим контрзаходом президента у відносинах з парламентом. Відповідно до статті 94 Конституції України, «Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду (...). Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати ...» [1]. Зауважимо, якщо парламент під час повторного розгляду закону врахував пропозиції президента повністю у пропонованій ним редакції при прийнятті закону під час повторного розгляду (подолання вето), парламент не може бути пов'язаний вимогою двох третин від конституційного складу, а президент, відповідно до частини четвертої статті 94 Конституції України, повинен підписати та офіційно оприлюднити повторно прийнятий закон протягом десяти днів.

На нашу думку, вимога повторного прийняття закону не менш як двома третинами від конституційного складу парламенту трансформує сильне вето на позапарламентський законотворчий процес.

Доказом цього припущення є практика застосування вето Президентом України. Статистичні дані свідчать, що вето долають менше 10 відсотків ветованих законів [158, с. 21–22].

Конституційний Суд у своєму рішенні дійшов висновку, що «Підписання або повернення закону на повторний розгляд Верховної Ради України є виключним конституційним правом Президента України. Конституція України не встановлює підстав та мотивів, за яких Президент України може повернути закон на повторний розгляд Верховної Ради України, а також вимог щодо змісту пропозицій глави держави до закону» [159].

Інакше кажучи, судом зафіксована суб'єктивна сторона реалізації права президента. Зазначимо, цей висновок збігається з думкою науковця М. Савчина, що використання права вето президентами найчастіше здійснюється з політичних міркувань [160, с. 71].

На нашу думку, сильне вето та диспозитивний характер норми створюють можливості для трансформації інституту президентства в Україні у центр законотворчості. З урахуванням того, що значна кількість законопроектів формується саме урядом на вимогу виконавчої діяльності державного апарату, інститут президентства має можливість впливати на діяльність уряду.

Конституція України визначає, що Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України. Президенту підпорядковані Збройні сили, та низка вищих військових посадовців працює під його безпосереднім керівництвом. Президент безпосередньо керує діяльністю Міністерства оборони. Президент України реалізовує засади зовнішньої політики та здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави. Відповідно до Указу Президента України «Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави» [161], Президент бере безпосередню участь у формуванні вищого кадрового складу органів зовнішніх зносин України.

Міністерство закордонних справ України з питань зовнішньої політики подає відповідні пропозиції Президенту України або уряду, посадові особи та органи виконавчої влади України з питань, пов'язаних із реалізацією державної політики України у сфері зовнішніх зносин, інформують Президента України, Міністерство закордонних справ України про зміст своїх службових контактів з посадовими особами та органами виконавчої влади іноземних держав, офіційними особами й органами міжнародних організацій протягом десяти днів після проведення таких контактів, а в разі одержання особливо важливої інформації - невідкладно [162].

Міністр оборони та Міністр закордонних справ фактично перебувають у подвійному підпорядкуванні – прем'єр-міністра та президента. Таке положення

не сприяє чіткості структури ієрархічної підпорядкованості й може бути джерелом потенційного конфлікту.

Що ж до Угорщини, то відповідно до статті 9 (1) Основного Закону Угорщини, «Главою держави Угорщина є Президент, який виражає єдність нації і стоїть на захисті демократичної діяльності державного апарату» [2]. Основний Закон Угорщини не містить прямої вказівки, якими повноваженнями Президент Угорщини забезпечує «захист» демократичної діяльності державного апарату.

У цьому сенсі корисним є визначення конституційної судової практики Угорщини. «Президент Республіки знаходиться поза виконавчою владою (...). В Конституції немає положення про те, що виконавчу владу повинні очолювати Уряд і Президент Республіки, які на основі взаємного контролю і протидії приймають рішення на основі консенсусу» [163]. Конституційний Суд Угорщини резюмує, що президент не є однією з трьох гілок влади, а є нейтральною владою поза ними. Інститут президента знаходиться за межами класичних повноважень. Президент має обмежену кількість автономних і прямих повноважень, але має право на захист демократичної діяльності щодо будь-якої гілки влади. У цій моделі президент відіграє значну роль, і ця роль проявляється не у вирішальних повноваженнях, а у впливі на інші гілки влади. Припустимо, що функція «захисту», як частини президентського статусу, вимагає від президента перебувати у протидії до парламенту й уряду.

З цього висновку варто з'ясувати, які правові механізми забезпечують реалізацію визначеної частини теоретико-правового статусу президента. Уряд і його діяльність не входять до сфери керівництва президента. Главою виконавчої влади Угорщини є прем'єр-міністр, підзвітний парламенту. Конституція Угорщини визначає прем'єр-міністра як основну посадову особу, що забезпечує діяльність уряду. Ця вирішальна роль наділяє прем'єр-міністра статусом особи публічного права, що складає конституційну основу статусного мандата задля визначення загального напрямку державної політики в рамках урядової програми. Прем'єр-міністр визначає напрямок діяльності уряду і несе за це політичну відповідальність. Урядові міністри можуть направити свої власні

знання у межах визначеної прем'єр-міністром діяльності уряду. Цей принцип був перенесений у статті 18 (1) (2) і (3) Основного Закону Угорщини [2].

Відповідно до статті 16 (3), (4) Основного Закону, прем'єр-міністра обирають у парламенті за пропозицією президента більшістю голосів депутатів. Міністрів за пропозицією прем'єр-міністра призначає на посади президент. Міністри несуть відповідальність за свою діяльність перед прем'єр-міністром. Після обрання голови уряду та прийняття «Урядової програми» прем'єр-міністр пропонує президенту кандидатури міністрів, на цьому процес створення уряду закінчується. Парламент затверджує Кабінет Міністрів і міністри приймають присягу. Якщо повноваження уряду припиняються, уряд залишається чинним до утворення нового уряду та здійснює всі права, йому надані [2]. Таким чином, Президент Угорщини виконує певну функцію при формуванні уряду країни, але він не відіграє керівну і стратегічну роль у цьому процесі. Попри свою монополію на пропозицію, Президент лише виконує волю правлячої коаліції. Ця обмежена роль пояснюється не конституційними аргументами, а партійною політикою, продиктованою коаліційною угодою.

З'ясуємо механізми взаємодії президента з парламентом у контексті концепції системи стримувань і противаг. Відповідно до Основного Закону Президент Угорщини може розпустити парламент у двох випадках: а) у разі складання урядом повноважень кандидатура, подана Президентом Угорщини на пост прем'єр-міністра, не обрана парламентом протягом сорока днів з дня висунення першої кандидатури; б) центральний бюджет за даний рік не затверджений парламентом до 31 березня. Перед розпуском парламентом президент зобов'язаний ознайомитися з думкою прем'єр-міністра, спікера і керівників депутатських груп парламенту [2].

Основний Закон Угорщини, зокрема стаття 16 (6), обумовлює термін у 15 днів, що дається президенту, для того щоб запропонувати нового кандидата на посаду голови уряду [2]. Більшості у парламенті варто обрати кандидатуру на пост прем'єр-міністра, яка користується їхньою довірою, оскільки в іншому випадку вони ризикують бути розпущеними. Отже, можливість щодо розпуску

настає внаслідок бездіяльності парламенту в прямо передбачених випадках, але не з волі президента.

Історія формування Угорських урядів між 1990 та сучасними роками свідчить, що глава держави не має права ні обирати ту партію, яка буде створювати коаліційну більшість у парламенті, ні впливати на вибір парламентом кандидата на посаду голови уряду. Коаліція формується в результаті вільних переговорів між сторонами, під час яких сторони домовляються про програму спільних дій та посадових осіб, які будуть її здійснювати, що виключає президента з процесу цих перемовин. Процес формування уряду й обрання прем'єр-міністра не визначається президентом, тобто він не має повноважень щодо встановлення порядку денного. У цьому контексті, президент є виконавцем волі парламенту з привілеєм використання суспензивного вето.

Варто зазначити, що президент не пов'язаний жодними правилами щодо висунення кандидатури прем'єр-міністра, тобто теоретично він може вимагати не пропонованого кандидата, а іншого представника тієї ж парламентської групи. Президент навіть може висунути лідера опозиції, і він навіть може бути обраний прем'єр-міністром на основі пакту з її представниками. Те саме стосується припинення терміну повноважень прем'єр-міністра. Звичайно, це суто теоретичні можливості, й за всю історію сучасної Угорщини подібного прецеденту не сталося.

Президент, за пропозицією прем'єр-міністра, призначає міністрів уряду. В цьому контексті президент має можливості впливати на формування уряду з метою подальшого впливу на діяльність виконавчої влади. Реалізація президентом цього права може бути джерелом багатьох конфліктів, як це було під час президентства Арпада Гьонца у 1990–1994 роках, наприклад, при призначенні національних засобів масової інформації [164, с.17–18].

Позиція Конституційного Суду з цього приводу полягає в тому, що Президент Угорщини може відмовити у призначенні, якщо «... є вагомі підстави зробити висновок, що пропозиція серйозно порушить демократичне функціонування держави» [165]. На нашу думку, варто було б детальніше

врегулювати це питання, оскільки висновок закріплює диспозитивний характер норми, реалізація якої може стати джерелом суперечності.

Після прийняття Основного Закону Угорщини був прийнятий Закон 2011 СХ. «Про статус і винагороду Президента Республіки». Цей новий закон встановив низку вимог до забезпечення діяльності президента, зокрема, він дозволив йому призначити радників і старших радників свого офісу без погодження з іншими органами влади [166].

Президент Угорщини має низку повноважень у сфері міжнародних відносин. Основним Законом Угорщини статтею 9 (4) а) закріплено, що президент за дорученням парламенту визнає обов'язковість міжнародних договорів [2]. Водночас, у статті 23 (4) Закону 2011 СЛІ «Про Конституційний Суд» визначено, що компетенція на попередню перевірку відповідності міжнародного договору або одного з його положень на відповідність Основному Закону Угорщини належить Конституційному Суду [167]. Ця ж стаття Закону 2011 СЛІ також визначає процедуру попередньої перевірки. Перед визнанням обов'язкової сили міжнародного договору президент або уряд може звернутися до Конституційного Суду з проханням забезпечення експертизи міжнародного договору або будь-якого його положення [167]. Тобто президент може ініціювати процедуру попереднього нормативного контролю за положеннями міжнародного договору, але не приймає рішення стосовно його відповідності Основному Закону Угорщини.

Виходячи зі статті 9 (4) б) Основного Закону Угорщини президент акредитує та приймає послів і посланників [2]. Ця його чисто формальна функція також реалізується з участю Міністерства закордонних справ країни. Так, перед врученням вірчих грамот посол мусить зустрітися з Міністром закордонних справ та вручити йому копію цього документа, і після відповідної перевірки надається дозвіл на зустріч з президентом.

Президент має повноваження стосовно місцевих органів самоврядування:

- а) призначає дату проведення загальних виборів депутатів місцевих самоврядувань та мерів, б) приймає рішення з питань, що стосуються

адміністративно-територіальної організації і належать до його повноважень та компетенції [2].

Оскільки в Офісі Президента немає спеціалізованого підрозділу для дослідження наявності правових умов у процесі прийняття цих рішень, він приймає їх на основі документів, які готує Міністерство з питань місцевого самоврядування.

На нашу думку, за логікою конституційно-правового статусу інституту президентства в Угорщині, президент має бути противагою парламенту й уряду. Однак, Основний Закон Угорщини не містить прямої вказівки на механізми виконання президентом функції противаги. Абстрактність змісту норм Основного Закону Угорщини дозволяє заповнити інститут президентства системою суб'єктивних цінностей особи, яка його очолює. Відповідно до статті 9 (6) Основного Закону Угорщини, Президент Угорщини відмовляється від виконання викладених пунктів b)-e) абзацу (4), якщо відсутні передбачені законом умови або якщо у нього є поважні причини на припущення того, що це б спричинило серйозне порушення демократичного функціонування державного апарату. Таким чином, президент у разі суб'єктивного відчуття реальної небезпеки серйозних порушень у демократичному функціонуванні державної організації може прийняти власне (незалежне) рішення. Насамперед це стосується прийняття або відхилення кандидатур на відповідні призначення.

Незалежність рішень президента є першим з публічно-правових аспектів позначених функцій. Спільною рисою рішень є те, що вони остаточні, безвідкличні й президент не несе за них політичну відповідальність. Однак, на нашу думку, Конституційний Суд своїми резолюціями звузив можливість незалежного рішення президентом: «...через загрозу демократичному функціонуванню державної організації в призначенні може бути відмовлено, якщо за особистим припущенням він (особа) не зможе виконувати основні функції відповідного органу (...). Президент Республіки не може встановлювати умови, відмінні від встановлених законом, та будь-яка відмова в його призначенні повинна бути виправдана» [168].

Право вето президента є другим публічно-правовим контрзаходом. Відповідно до статті 6 (4) Основного Закону Угорщини, якщо президент вважає, що закон повністю або частково не відповідає Основному Закону Угорщини, для розв'язання цього питання президент спрямовує його до Конституційного Суду. Відповідно до статті 9 (3) і) Основного Закону Угорщини, президент може направити ухвалений закон Конституційному Суду для розв'язання питання про його конституційність або може повернути його парламенту на повторний розгляд [2]. Зі змісту Основного Закону Угорщини не цілком зрозуміло, чи є право вето зобов'язанням або можливістю. Конституційний Суд на підставі пункту 4 статті 26 Конституції 1949 року встановив, що «...Президент Республіки завжди зобов'язаний ініціювати попередній перегляд норм, якщо він вважає закон, спрямований на підпис, неконституційним» [168].

Наявним є те, що право вето ініціюється на підставі суб'єктивних причин - президент не зобов'язаний сприймати неконституційність, але якщо це зробив, він змушений звернутися до Конституційного Суду. Внаслідок цього президент не може бути притягнутий до відповідальності за підписання неконституційного закону, якщо він не вважав його неконституційним. Цей наслідок прямо корелюється зі статтею 13 (2) Основного Закону Угорщини: «Якщо Президент Угорщини навмисне порушив Основний Закон або будь-який інший закон у зв'язку з виконанням своїх посадових обов'язків, або вчинив умисне злочин, одна п'ята депутатів Державних Зборів може виступити з пропозицією про його відмову від посади» [2]. Згідно зі статтею 6 (5) Основного Закону Угорщини, президент перед підписанням закону може один раз повернути його зі своїми зауваженнями на повторний розгляд у парламента, який повторно розглядає закон і повторно приймає рішення про його прийняття. На нашу думку, диспозитивність механізму застосування норми вдало компенсовано слабким характером вето, що є позитивною передумовою для поступальності законодавчого процесу.

Стаття 9 § 2 Конституції Угорщини визначає, що Президент є Головнокомандувачем Збройних сил Угорщини [2] та має відповідні повноваження (призначення, відзнаки, дисциплінарні стягнення). Однак,

стосовно функції щодо цієї посади, визначеної Основним Законом Угорщини, Конституційний Суд визнав, що «...це частина конституційного статусу Президента, а не його поста. Президент Угорщини, як головнокомандувач, не входить до складу оборонних сил Угорщини: він знаходиться поза цією організацією, не є командиром, не є керівником, тому він не має військового звання або посади в армії. Повноваження Верховного Головнокомандувача повинні відповідати конституційному статусу Президента Угорщини у парламентській системі» [169]. Хоча Конституція дала президенту контроль над угорськими оборонними силами, він здійснює цю функцію разом з парламентом та урядом. У той же час, Головнокомандувач не має відношення до управління армією. Таким чином, президент у військовій сфері виконує представницькі й символічні повноваження.

Одна з найважливіших особистих прерогатив президента є право вдаватися до надзвичайних повноважень при введенні особливого правового режиму. Стаття 50 (3) Основного Закону Угорщини фактично дає президенту легальну можливість підмінити собою уряд і парламент. Зауважимо, що запобіжником узурпації влади шляхом цієї небезпечної у правовому плані прерогативи президента є умова одноголосного оголошення воєнного стану, надзвичайного або особливого положення Президентом Угорщини, Головою Державних Зборів Угорщини, Головою Конституційного Суду і Прем'єр-міністром [2].

Підбиваючи попередні підсумки щодо теоретико-правових механізмів взаємодії Президента України та Президента Угорщини з вищими органами державної влади, необхідно зазначити, що загальний принцип функціонування інституту президентства в системі державної влади Угорщини полягає в положенні, яке звучить так: президент є «нейтральною» посадовою особою, яка знаходиться поза межами системи координат трьох гілок влади. Уся логіка організації державної влади Угорщини будується на принципі, згідно з яким президент повинен бути протиположним для існуючих трьох гілок влади, він урівноважує гілки державної влади, але не входить до жодної з них. Обсяг компетенцій президента не створює можливості для суттєвого впливу на парламент і уряд. Роль президента, на нашу думку, полягає не в тому, щоб

приймати рішення у сфері діяльності гілок влади, а в тому, щоб привернути увагу до обставин, таким чином запобігаючи порушенню функціонування державного апарату. Виконання функцій охорони демократичного функціонування державного апарату вимагає демонстрації Президентом Угорщини своїх суб'єктивних цінностей, що суттєво впливає на специфіку взаємин з іншими органами державної влади. У свою чергу, Президент України має суттєві важелі впливу на діяльність виконавчої і законодавчої влади. Неврегульованість деяких аспектів механізмів розпуску парламенту та використання вето створюють широкі можливості для застосування суб'єктивної оцінки Президентом України у вирішенні державних питань. Наявна диспозитивність визначених конституційно-правових норм створює умови для посилення президентського впливу на парламент і уряд, що може мати наслідком збільшення обсягу фактичної влади президента, на відміну від визначеного Конституцією правового статусу.

3.2. Компаративний аспект участі Президента України та Президента Угорщини у законотворчому процесі

Участь президента у законотворчості має різні форми відповідно до його теоретико-правового статусу. Визначимо найважливіші президентські повноваження, які стосуються законотворчого процесу: скликання і розпуск парламенту, право законодавчої ініціативи, право вето, промульгація законів.

Що ж до участі Президента України у законотворчому процесі, то Конституцією України закріплено, що єдиним органом законодавчої влади в нашій державі є парламент, і прийняття законів віднесено виключно до його повноважень. Виокремимо президентські повноваження щодо прийняття рішень з правовими наслідками у законодавчому полі:

1) Президент України має право законодавчої ініціативи, здійснює підписання й офіційне оприлюднення законів. Право законодавчої ініціативи належить президенту, народним депутатам та уряду. Право прийняття законів належить парламенту [1]. Закон підписує спікер і невідкладно направляє його

президенту. Президент підписує та забезпечує опублікування закону протягом п'ятнадцяти днів після його отримання. Закон оприлюднюється через офіційний друкований орган. Якщо президент не згоден з законом або яким-небудь його положенням, він до підписання в межах тимчасового терміну може повернути закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до парламенту для повторного розгляду (право вето). У разі повторного розгляду, якщо закон буде знову прийнятий парламентом не менш як двома третинами від її конституційного складу, президент зобов'язаний підписати закон та офіційно оприлюднити його протягом десяти днів. У разі якщо президент протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим президентом і має бути підписаний та офіційно оприлюднений. Вказана конституційна норма визначає можливість надання закону чинності не залежно від волі президента. У цьому випадку, опублікування закону забезпечується спікером за його підписом. Наявність підпису спікера є обов'язковим для офіційного оприлюднення закону.

2) Президент України може ініціювати проведення референдуму. Призначення всеукраїнського референдуму належить до повноважень парламенту або президента, або за народною ініціативою. Президент призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України або проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою [1]. Імперативна норма Конституції щодо проголошення президентом всеукраїнського референдуму за народною ініціативою виключає обмеження президентом виключного права народу на здійснення свого волевиявлення та зобов'язує його до проголошення референдуму. Президент може призначити всеукраїнський референдум задля затвердження змін до Розділу I «Загальні засади», Розділу III «Вибори. Референдум» і Розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», за умови прийняття відповідного законопроекту не менше як двома третинами від конституційного складу парламенту.

3) Президент України зупиняє дію актів уряду через мотив їх невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду щодо їх конституційності [1]. Підпадання зазначених спорів під юрисдикцію

господарських судів не впливає на межі конституційних повноважень президента. Звернення до Конституційного Суду є автономним правом президента на забезпечення законності діяльності уряду. Президент на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази й розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Зазначені акти скріплюють підписами прем'єр-міністр і відповідальний міністр у разі призначення та звільнення президентом глав дипломатичних представництв, припинення президентом повноважень парламенту, рішення президента про введення надзвичайного стану. Отже, законодавство надає президенту доволі широкі можливості щодо нормативно-правової діяльності. Більше того, за відсутності законів, регулювання деяких питань може здійснюватися президентськими указами і розпорядженнями, що ставить їх в одну ланку з законодавчим актом.

4) Президент України має право призначити позачергові вибори до парламенту, які проводяться в період шістдесяти днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень парламенту [1]. Президент має право достроково припинити повноваження парламенту у випадках, визначених законом. Існує процедура, через яку повинно пройти це рішення, а саме: рішення приймається президентом після консультацій зі спікером, його заступниками та головами депутатських фракцій у парламенті. Чергові сесії парламенту починаються у визначений законом термін. Інформація про дату і час початку чергової сесії парламенту доводиться Апаратом Верховної Ради до відома кожного народного депутата та публікується в газеті «Голос України» не пізніше як за три дні до початку роботи чергової сесії. Засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради України.

Президент України реалізує право законодавчої ініціативи нарівні з іншими суб'єктами законодавчої ініціативи. Існує преференція президента у реалізації наданого права – це обов'язок парламенту позачергово розглядати президентські законопроекти, визначені ним як невідкладні. Ця преференція гарантує позачерговість проходження законопроекту через усі стадії законодавчого процесу в парламенті [170].

Конституція України не передбачає можливість звернення до Конституційного Суду на стадії промугації для вирішення питання відповідності закону (або будь-якого його положення) Конституції. Експертизу на відповідність прийнятих парламентом законів, що офіційно надходять на підпис президенту, положенням Конституції України здійснює державно-правове управління Адміністрації Президента України [171]. Президент має право звернення до Конституційного Суду стосовано оцінки відповідності закону Конституції України вже під час дії закону.

Сильне вето є дуже потужним інструментом впливу на законодавчий процес. Водночас, Конституцією України не встановлено обмежень щодо застосування вето повторно до прийнятого закону. Це створює умови для затягування законодавчої процедури, а за практичним перетворенням вето на абсолютне - до зупинки процедури. Право на сильне вето, як форма участі президента у законодавчому процесі, але не елемент механізму стримувань і протигаг у здійсненні законодавчої влади, може призвести до необґрунтованих конфліктів.

Погодимося з позицією Конституційного Суду України, що президентське право вето на стадії промугації закону слід розглядати як «конституційно-правову форму участі Президента у законодавчому процесі» [159]. У цьому аспекті, зупинка президентом дії актів уряду також слід розглядати як форму участі президента у нормативно-правовій діяльності. Широкі можливості президента щодо нормативно-правової діяльності, насамперед з економічних питань, шляхом видання президентських указів і розпоряджень за певних обставин перетворюються з елементу механізму стримувань та протигаг на компетенції виконавчої влади. Президентські підзаконні нормативні акти набувають властивостей законодавчого акта. Внаслідок цього нормам (указам і розпорядженням), які не мають загального характеру, надається вища юридична сила закону. Наслідком може бути порушення ієрархічної підпорядкованості нормативно-правових актів, що значно ускладнює кодифікацію законодавства загалом. Отже, таке положення не відповідає концепції розподілу влади на гілки та не сприяє збалансованості державного управління.

Процедура контрасигнації є важливим механізмом системи стримувань і противаг. Погодимось з думкою О. Даниляк, що задля виконання указу і розпорядження президента потрібно встановити відповідальними прем'єр-міністра й відповідного міністра [172].

Надання права президенту видавати укази і розпорядження у виконавчій сфері без відповідної контрасигнації прем'єр-міністром може призвести до порушення програми діяльності уряду, схваленої парламентом.

Практичним обґрунтуванням суттєвого впливу з боку президента на формування нормативно-правової бази державного управління є кількість прийнятих законів у розрізі суб'єктів законодавчої ініціативи, а саме співвідношення прийнятих законів: 67% – депутатські, 17% – урядові, 16% – президентські [173].

З урахуванням викладеного зазначимо, що президент має вагомий вплив на формування нормативно-правової бази державного управління. Законодавчі функції частково делеговані Президенту України, що може позначатися на узгодженості й ефективності законотворчого процесу та якості законодавства.

Що ж до теоретико-правового впливу інституту президента на законотворчий процес, то згідно зі статтею 1 (2), а) б) Конституції Угорщини за формою правління Угорщина є парламентською республікою, де парламент є повновладним органом, що формує відповідальний перед ними уряд і обирає президента. Парламент приймає Конституцію Угорщини та вносить до неї зміни, приймає закони [2]. Конституція Угорщини чітко регламентує взаємодію президента й парламенту. Виокремимо президентські повноваження щодо прийняття рішень з правовими наслідками у законодавчому полі:

1) Президент Угорщини має право законодавчої ініціативи, здійснює підписання й офіційне оприлюднення законів. Згідно з Конституцією, право законодавчої ініціативи належить президенту нарівні з урядом та всім комісіям парламенту і будь-якому депутату. Право прийняття законів належить парламенту [2]. Закон, прийнятий парламентом, підписує спікер, а потім направляє його президенту. В свою чергу, президент забезпечує опублікування закону протягом п'ятнадцяти днів з дня його вручення або ж протягом п'яти днів,

за клопотанням з боку спікера прискорити його опублікування. Закон оприлюднюється через офіційний друкований орган. Якщо президент не згоден з законом або яким-небудь його положенням, він до підписання в межах тимчасового терміну, відведеного для обмірковування, може відіслати закон зі своїми зауваженнями парламенту для перегляду (право вето). У парламенті знову обговорюють закон і знову вирішують питання про його прийняття. Надісланий після цього спікером закон президент зобов'язаний підписати й опублікувати протягом п'яти днів. Президент до підписання закону, в межах визначеного терміну, має право направити його на експертизу до Конституційного Суду, якщо вважає будь-яке положення закону таким, що суперечить Конституції. Якщо Конституційний Суд на своєму позачерговому засіданні констатує антиконституційність, президент повертає закон до парламенту. Інакше він зобов'язаний підписати закон і протягом п'яти днів опублікувати його;

2) Президент Угорщини може ініціювати проведення референдуму. Існує процедура, через яку повинна пройти ця пропозиція, а саме: вона узгоджується з головою Верховного Суду, Генеральним прокурором та уповноваженими особами парламенту [2]. Всенародне голосування рекомендаційного характеру може бути призначено парламентом за ініціативою президента, уряду, однієї третини депутатів парламенту або 100 000 громадян, що володіють виборчим правом. Після цього рішення про проведення референдуму повинно бути прийняте парламентом. Закон, представлений на народний референдум, президент підписує тільки в тому випадку, якщо цей закон схвалений під час його проведення більшістю населення;

3) Президент Угорщини має право ініціювати рішення іншого органу влади [2]. У такому випадку остаточне рішення приймає саме цей орган. Президент може у разі незгоди з прийнятим законом запропонувати парламенту його переглянути та висловити свої зауваження. Парламент може їх розглянути, але після його повторного рішення про затвердження закону президент мусить оприлюднити цей документ протягом п'яти днів. Президент може в рамках попереднього контролю подавати клопотання до Конституційного Суду щодо вивчення відповідного законопроекту;

4) Президент Угорщини скликає установче засідання парламенту протягом місяця, наступного за виборами; в інших випадках скликання сесій парламенту і внутрішніх (окремих засідань) забезпечує спікер [2]. Парламент щорічно проводить дві сесії: з першого лютого до п'ятнадцятого червня і, відповідно, з першого вересня до п'ятнадцятого грудня. Президент на прохання уряду або за письмовим клопотанням однієї п'ятої частини депутатів повинен скликати парламент на надзвичайне засідання. У клопотанні повинні бути зазначені підстави скликання, а також пропонований час і порядок денний. Президент має право відкласти одне засідання протягом однієї сесії, але не більше ніж на тридцять днів. Протягом періоду відстрочки засідання спікер за письмовою заявою однієї п'ятої частини депутатів та у термін, що не перевищує восьми днів з моменту вручення клопотання, зобов'язаний скликати парламент. Засідання парламенту відкриті. За заявою президента, уряду, а також будь-якого депутата парламенту може бути прийнято рішення про проведення закритого засідання під час голосування за цю пропозицію двома третинами голосів його депутатів.

Згідно статті 6, (2), (4) Конституції Угорщини передбачено можливість звернення до Конституційного Суду на стадії промугляції для вирішення питання відповідності закону (або будь-якого його положення) Основному Закону Угорщини [2]. Якщо звернення до Конституційного Суду здійснюється за пропозицією ініціатора закону, уряду або спікера, схвалення пропозиції здійснюється у парламенті. Якщо президент вважає, що закон повністю або частково не відповідає Основному Закону Угорщини для вирішення питання про його конституційність, направляє його до Конституційного Суду. Конституційний Суд розглядає подання позачергово протягом терміну, що не перевищує тридцяти днів. Якщо Конституційним Судом встановлено невідповідність Основному Закону Угорщини, закон повторно розглядається парламентом з метою усунення невідповідності. Якщо у процесі розгляду за поданням президента Конституційним Судом не встановлено невідповідність Основному Закону, закон повинен бути негайно підписаний і офіційно оприлюднений головою держави.

Якщо президент не згоден з законом або яким-небудь його положенням, перед підписанням закону він може один раз повернути його зі своїми зауваженнями на повторний розгляд до парламенту. В свою чергу, рішення парламенту вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини від числа присутніх депутатів.

На нашу думку, президентське право вето у практичній площині не має суттєвого впливу на законодавчий процес. Вето, як суб'єктивне право президента, за цих умов має ознаку скоріше політичного рішення, яке може ґрунтуватися на правових позиціях.

Під час конституційних дебатів Спеціальним комітетом з конституційних питань була розглянута пропозиція про те, що «Президент має право розпустити Парламент, щоб вирішити конституційно-політичну кризу, створену серйозною втратою довіри законодавчим органом країни». Однак, це положення не знайшло підтримки. Комітет запропонував зберегти чинний режим для президента та залишив попереднє конституційне регулювання з майже незмінним змістом. Винятком є пункт, згідно з яким, якщо бюджет не буде прийнято до 31 березня фінансового року, президент може розпустити парламент [174, с. 14-17].

За умови формування уряду парламентською більшістю, конфлікт між парламентом та урядом має суто теоретичний характер, тому питання конституційного механізму захисту законодавчої та виконавчої влади від взаємоторгнення не набуло практичного розвитку. Теоретично може відбуватися конфронтація між президентом та парламентом (або сформованим парламентською більшістю урядом) на законодавчому полі шляхом блокування парламентських та/або урядових законопроєктів президентом. На нашу думку, визначений шлях не має перспективи розвитку, в контексті обмеження впливу президента на законодавчий процес функцією та рамками його запобіжної діяльності. Функції арбітра у вирішенні конфліктів на законодавчому полі надано Конституційному Суду.

На підставі викладеного зазначимо, що формування нормативно-правової бази державного управління підпорядковано та залежить від парламенту.

Підсумовуючи аналіз механізмів теоретико-правового впливу інституту президента на законотворчий процес, доречно зазначити, що якість функціонування президента на законодавчому полі, як балансуючого чинника, пов'язана з особистими якостями останнього. Обґрунтуванням цього висновку є статистика активності президентів у законодавчому процесі.

Так, Шойом Ласло, обраний Президентом у серпні 2005 року, був, за своїми поглядами, правим політиком і регулярно виступав проти правлячої лівої більшості в парламенті та вивився справжньою політичною противагою чинній на той час владі. За роки своєї каденції він 31 раз повертав законопроєкти на доопрацювання у парламент та 17 з цих документів направив у Конституційний Суд, більше нього ніхто з попередніх і наступних президентів так активно не використовував це право [175].

Його наступник Пал Шмітт, віцепрезидент правлячої партії, колишній голова парламенту, вже під час виборів заявив провладним фракціям: «Я не буду перешкодою для законодавчої діяльності уряду, а швидше її мотором. Я не дуже хочу бути противагою, я буду намагатися збалансувати цей процес». На нашу думку, ця позиція свідчить про неповне розуміння визначеної Основним Законом Угорщини конституційної ролі президента та місця інституту президентства у владі загалом [175].

Президент Янош Адер, член-засновник правлячої партії ФІДЕС-УГС, колишній спікер парламенту, був членом Європейського парламенту. Він більш принципово підходив до використання права вето, протягом перебування на посаді президента з травня 2012 року 31 раз повертав законопроєкти на доопрацювання парламенту та 16 разів звертався до Конституційного Суду [175].

Варто зазначити, що Конституційний Суд кілька разів оголошував неконституційними закони, які вже підписав президент. Водночас, справедливо буде стверджувати, що нинішній Президент Угорщини не є тією особистістю, яка була б противагою уряду, в силу своїх ідеологічних уподобань він діє в руслі «орбанівської» політики.

Таким чином, лише активна участь Президента Угорщини має вплив на законотворчу діяльність, але тільки у сенсі запобіжника можливих (на його думку) порушень.

3.3. Сучасні теоретико-правові перспективи розвитку інституту президентства в Україні та в Угорщині: порівняльно-правовий аналіз

Визначаючи сучасні теоретико-правові перспективи розвитку інституту президентства в Україні та Угорщині доречно погодитися з думкою прихильника теоретико-правової концепції лібералізму Реймона Клода Фердінанда Арона, що основні умови стійкості та ефективності державного режиму насамперед пов'язані з тим, наскільки були враховані національні політичні традиції й наскільки він влаштовує еліту і більшість населення [176, с. 58-59]. Ефективність державного режиму оцінюється за двома показниками - «Перший: збереження єдності спільноти, якими б численними не були в ньому конфлікти. Другий: оновлення економіки - незважаючи на схильність груп, згуртованих спільністю інтересів, зберегти старі порядки» [176, с. 68].

У цьому аспекті ефективність інституту президентства, як балансуєчого чинника, проявляється у здатності забезпечувати нормативно-правову стабільність та легітимність влади в періоди парламентсько-урядових криз або транзиту влади. На нашу думку, для цього інститут повинен мати значний правовий потенціал та визначене місце і роль у системі влади. Без урахування конституційно-правових традицій державного будівництва втілення інституту президентства в систему державної влади не має ніякого належного ефекту.

Створення нової конституційно-правової дійсності в Угорщині у 1988 році було насамперед процесом узгодження позицій старих і нових еліт та реалізацією положень інституту правонаступництва. Значним фактором впливу в процесі створення нового державно-правового режиму була національна конституціоналістська традиція парламентаризму. Угорське суспільство прийняло нову державну систему більшістю населення на виборах. Створена в

Угорщині система влади, включаючи інститут президентства, має досить стабільний характер, в якому відбуваються лише незначні зміни.

У свою чергу, в Україні інститут президентства з часу свого заснування й досі перебуває у стані трансформації у контексті змін державно-правового режиму. За 30 років існування Української незалежності відбулося три зміни моделі державного управління, що заважало відбудові ефективної системи державної влади та суттєво впливало на економічний розвиток країни.

Зауважимо, що конституційний досвід радянського періоду не був проігнорований в обох країнах. Чинна на той час Конституція Угорщини стала правовою основою нового державно-правового режиму і проіснувала до прийняття Основного Закону Угорщини в 2011 році. В Україні також, на початку становлення нових інститутів влади, елементи нового державно-правового режиму було закріплено змінами до існуючої Конституції.

У наведених вище розділах нашого дисертаційного дослідження цілком чітко проявляється тенденція, що на початку становлення новостворених інститутів влади, зокрема інституту президентства, в обох країнах відбувалося упорядкування й узгодження правового регулювання з практичними потребами державного будівництва, усунення колізій у законодавстві. Треба визнати, що нині взаємодія вищих органів державної влади Угорщини відбувається більш узгоджено та конструктивно, на відміну від функціонування влади в Україні.

Головна відмінність угорської державної системи від української полягає в тому, що вона з часом набула високого ступеня стійкості й політичної стабільності. Угорщина більше ніж 30 років послідовно розбудовує незалежну державу, засновану на демократичних цінностях та ринковій економіці. Завдяки продуманому державному курсу Угорщина за роки незалежності досягла значних економічних успіхів і перетворилася на індустріально-аграрну державу [177; 178]. Зазначимо чималий успіх Угорщини у затвердженні владою зовнішньополітичних стратегічних напрямках, а саме: інтеграція до європейських та євроатлантичних структур; налагодження конструктивних стосунків із сусідніми країнами; просування спеціальної програми захисту прав угорської національної меншини, яка проживає за кордоном [179; 180]. Сьогодні

з упевненістю можна стверджувати, що Угорщина стала однією з найуспішніших країн у Центральній та Східній Європі [181].

За результатами дослідження становлення та розвитку інституту президентства в Угорщині, зазначимо, що інститут з часу утвердження у 1989 році не зазнав суттєвих змін. Президентура є органічною складовою в державному механізмі управління й виконує покладені на неї функції. Практична діяльність президентів відзначається конструктивною співпрацею з вищими органами державної влади, та інститут загалом не є точкою політичної напруги. Транзит влади відбувається за чинними конституційними і правовими нормами, в цьому процесі роль Президента Угорщини відповідає його статусу.

На нашу думку, запорукою стабільності інституту президентства в Угорщині та функціональності Президента Угорщини, як частини механізму державної влади, є чітке визначення президентського статусу і місця президента у системі державної влади. Конституційні повноваження президента визначено відповідно до його статусу та у рамках покладених на нього функцій. Механізми реалізації президентських повноважень зафіксовано відповідними конституційними положеннями.

З урахуванням зазначених відмінностей у державотворенні обох країн і наявних досягнень Угорщини у державному будівництві й правовому розвитку, цілком доцільним буде запозичити корисний угорський досвід правової регламентації президентського впливу на формування органами державної влади рішень і законів, що забезпечують ефективне функціонування держави.

В Угорщині ще на початку створення нового державно-правового режиму було затверджено модель управління, яка чітко визначала статус та місце президента в системі вищих органів державної влади. Конституційні повноваження президента залишаються практично незмінними більше ніж тридцять років існування Угорщини.

На нашу думку, збереження тривалий час певної моделі державного управління в Україні забезпечить стабільність інститутів державної влади, що сприятиме розвитку держави. Водночас, обрана модель державного управління

повинна мати кореляцію з настроями суспільства й національними політико-правовими традиціями.

Доцільно погодитися з думкою доктора юридичних наук А. Француза, що перехід до нової форми правління є довготривалий політико-правовий процес [182]. Науковець визначає низку факторів, від яких безпосередньо залежатиме ефективне проведення державно-правової реформи в Україні. Ці висновки справедливі у рамках концепції парламентського розвитку держави, однак, на нашу думку, не враховують значущість та впливовість інституту президента у політико-правовій дійсності України. Інститут президентства в Україні відбувся як центр державного управління та за всієї можливої багатопартійності національна політична система загалом символізується з особою президента. Водночас, процес конституційної реформи повинен забезпечувати формування системи стримувань та противаг. Це, у свою чергу, вимагає визначення ролі й місця інституту президентства та перегляду конституційного статусу президента.

Практика реформування державно-правового режиму в Україні відзначена двома шляхами: парламентсько-президентська або президентсько-парламентська форма правління. Якщо кінцевою метою є закріплення парламентської форми правління, тоді слід позбавити президента більшості з його конституційних повноважень у сфері виконавчої влади та закріпити їх за прем'єр-міністром і урядом. Фактично, йдеться про прем'єр-президентську модель державного управління, за якої прем'єр-міністр відповідальний за результати діяльності уряду та виконавчої влади загалом. Якщо кінцевою метою є створення президентської республіки, треба закріпити за президентом статус глави держави і глави виконавчої влади, визначити конституційні повноваження президента відповідно до його статусу та у рамках покладених на нього функцій, надати правові механізми реалізації цих повноважень. Така реформа фактично ввела б відповідальність президента за результати діяльності виконавчої влади. Це, зрештою, за обох варіантів дозволило б створити відповідальну владу, що спрямовує державу до конституційно-правової стабільності та спадкоємності. Водночас, правонаступництво і спадкоємність повинні мати основоположне значення у взаємовідносинах вищих органів влади.

На сьогодні в Угорщині та в Україні проблема обрання моделі державного управління була обумовлена більшою мірою історичними передумовами. Боротьба Угорщини за часів монархії за незалежність від імперії сприяла утвердженню парламентаризму в країні як політичної культури. Запровадження радянської правової системи сформувало певний досвід та розуміння характеру президіального режиму управління, що мав ознаки диктатури. Історичний досвід було відображено при створенні початкових позицій інститутів влади в Угорщині, оскільки останні заснували слабку президентську владу, а центральну роль у державі було відведено саме парламенту. З часом, залежне положення Угорського уряду від парламентської більшості поступово еволюціонувало до фактичної автономії уряду як інституції, але залежне становище інституту президентства від парламенту залишилося незмінним.

У свою чергу, Українська незалежність не мала сталих політико-правових засад парламентаризму. З цього приводу слушно зауважує доктор юридичних наук В. Скоморовський, що суверенітет республіки за часів СРСР залишався відносно номінальним та прийняття ключових політико-правових рішень було віднесено до компетенції центральних органів [183].

На нашу думку, тривалий час президіального режиму управління соціалістичної України мав вирішальний вплив у формуванні основних принципів новітнього державного устрою незалежної України. Інститут президентства в Україні сформувався як центр державного управління. За всієї можливої багатопартійності національна політична система загалом символізується з особою президента.

За цих умов та при доволі загальному визначенні ролі й місця президента в українській системі вищих органів державної влади, посада президента наповнюється суб'єктивним змістом актора, що переважно втілюється у виконанні президентом функцій голови виконавчої влади та загального дрейфу держави до авторитаризму.

Перманентне протистояння у трикутнику «парламент – уряд – президент» провокує кризи державного управління. Парламентарні традиції у країні залишаються дуже слабкими. Посада президента набула значення вищої

державної посади в органах влади, що провокує боротьбу груп впливу (політичних партій), які розраховують на становище правлячої еліти. Державно-правовий режим загалом відзначається нестабільністю та здатний змінюватися надмірно різко й за принципом від протилежного. Транзит влади часто відбувається з порушенням чинних конституційно-правових норм.

Теоретико-правові розробки в цьому плані виражаються у такій правовій позиції: «У багатопартійних системах потрібно зберігати ефективність державної влади та забезпечувати дотримання конституційності, не дивлячись на кипіння пристрастей в суспільстві і зіткнення інтересів. У однопартійному режимі необхідно виправдовувати політичний монополізм» [176, с. 41].

З цього приводу в аспекті зберігання ефективності державної влади складний функціонал парламентарної моделі здається проблематичним, а президентської - більш раціональним та виправданим. Убачається, діалектика цього вибору стосується більшості пострадянських країн і є першопричиною проблеми детермінованості інституту президентства та остаточно невизначеного статусу президента.

Теоретичні позиції наукових кіл певною мірою корелюють із практикою державотворення у країнах, які порівнюються у нашому дослідженні. В Угорщині значний вплив на процес трансформації державно-правового режиму мають традиції парламентаризму, відповідність нормативно-правової бази досягнутим компромісам між елітами, усталений порядок легітимації влади, а також досягнення соціальної згоди щодо базових цінностей у суспільстві.

У свою чергу, дослідники Угорщини констатують створення «неліберального конституціоналізму» та формування партійної монополії на владу в країні аж до узурпації влади лідером правлячої партії, який є незмінним керівником Угорського уряду [184; 185; 186]. В Угорщині практично пройшла політична структуризація суспільства, сформувалися два табори, які ведуть постійну боротьбу за владу: до одного правоцентристсько-консервативного належить правляча коаліція - Фідес, Угорський громадянський союз, Християнсько-демократична народна партія; до іншого, лівого – Угорська соціалістична партія, Демократична коаліція. Цей процес супроводжується

домінуванням урядової коаліції (Фідес - УГС - ХДНП), яка вже три рази поспіль перемагає на парламентських виборах і має дві третини голосів у парламенті країни [187]. Як не парадоксально, саме це досягнення демократії створило в Угорщині проблему диктату урядової коаліції.

Більше того, дослідники виявляють зміну в Угорщині стосовно форми правління з парламентської на напівпрезидентську, хоча формального переходу до президентської форми правління не відбулося [151, с. 66 ; 188, 7-10]. Фіксують послаблення ролі парламенту в політичному житті країни та посилення впливу прем'єр-міністра В. Орбана на діяльність партії Фідес і переважання в його промовах риторики, спрямованої на побудову авторитарної держави. «...Фідес надає своєму лідерові можливість одноосібно визначати ідеологію партії і регулювати її діяльність (...). Угорські виборці голосують не за політичну партію, а за політичного лідера, який виявляється більш переконливим та регулярно завойовує популярність населення» [189, с. 197, 199].

Угорські дослідники політичної та державної влади в Угорщині вказують на послаблення системи стримувань та противаг та наголошують, що держава в цілому стоїть за правлячою партією [190, с. 7, 15]. У звіті Європейської комісії про верховенство закону виявлено серйозні проблеми в Угорщині у судової системи, антикорупційної бази, плюралізму засобів масової інформації та системи стримувань та противаг [191].

Як бачимо, парламентаризм може бути скомпроментовано практикою його застосування. В Угорщині гіперболізація значення Урядової коаліції сприяє формуванню партійної монополії на владу в країні аж до узурпації влади керівником уряду - прем'єр-міністром. З другого боку, з урахуванням способу обрання Президента Угорщини, відсутня противага політичної монополії. Більш того, найчастіше кандидат в президенти не є достатньо суверенною особистістю і не зможе протистояти волі лідера правлячої партії [136, с. 174-175, 177]. На думку угорського дослідника Ч. Червак, уряд, сформований централізованою партією, може здійснювати тотальну і фактично безконтрольну владу над країною і суспільством загалом [192].

У цьому аспекті можливість протидії парламентсько-урядовому центру повинна бути втілена в автономний інститут влади зі значним політико-правовим потенціалом, який, на нашу думку, забезпечують прямі президентські вибори.

Юридична література неоднорідна з питання про існування взаємозв'язку між системою правління і принципами президентських виборів. В Угорщині затверджена парламентська процедура обрання президента. Поряд з цим, не варто вважати цю проблему остаточно вирішеною. В Угорщині неодноразово піднімали на всенародний розгляд проблему внесення змін до положень проведення президентських виборів та запровадження прямих виборів президента [193, с. 42, 49 ; 136, с. 159].

Може здатися, що інститут прямих президентських виборів не вкладається в логіку угорського парламентаризму. Водночас побутує думка, що обидва способи обрання президента сумісні з конституційною системою, але законодавець повинен вирішити, яке рішення більш доцільне [193, с. 51]. У цьому аспекті, угорські компаративисти визначають напівпарламентську систему як варіант парламентаризму, як напрямок розвитку парламентської системи правління [194, с. 255].

Модель управління державою повинна відповідати сформованим принципам конституційно-правової взаємодії та принципам правової реальності в конкретно взятій країні й забезпечувати стратегію державного розвитку. Слушною є думка Л. Міхневич, що врахування спадщини минулого може дати відповіді на дискусійні й сьогоднішні питання проблем державотворення [195, с. 18].

На нашу думку, змішана парламентсько-президентська форма державного правління для української державності є оптимальною в умовах сьогодення, яка забезпечує баланс між історичним минулим та перспективою розвитку, між президентом та парламентом. У цьому контексті конституційний статус Президента України повинен мати більш змістовний характер щодо компетенції президента у відносинах з органами державної влади.

Заслуговує на увагу конституційне унормування статусу Президента Угорщини, зокрема визначення його запобіжної ролі у системі державних органів, який «охороняє демократичне функціонування державного устрою».

У цьому контексті, з метою посилення змістовності конституційного статусу Президента України, пропонуємо статтю 102 Конституції України доповнити частиною третьою такого змісту: «Президент України є гарантом принципів демократії як основоположних засад здійснення державної влади».

Легітимність Президента України має свої коріння у суверенітеті народу як носія державної влади. Тому президент має зберігати релігійний нейтралітет, оскільки він є главою держави всього народу. Президент не може надавати перевагу певним релігійним конфесіям, тільки таким чином президент може відповідати уявленню про єдність нації і державної влади. Інтегративна роль Президента України, як представника держави і символу нації, зростає, якщо глава держави користується довірою всього народу. Доцільно закріпити в Конституції України релігійний нейтралітет глави держави.

На цей аспект проблематики звертає увагу у своїх працях О. Биков та зазначає, що Україна має всі шанси для ефективного вдосконалення чинного законодавства у сфері свободи вероісповідання [196, с. 51 ; 197, с. 90].

Зазначимо, що інститут президентства в Угорщині виявився досить стабільним елементом державного механізму й можна стверджувати щодо його конструктивності у взаємодії з гілками влади.

В Угорщині президент обирається у парламенті, а задля подання кандидатури на посаду президента необхідна письмова рекомендація депутатів парламенту [2]. За фактичним втіленням кандидати балотуються від партій, а посада президента є консенсусом впливових політичних сил, представлених у парламенті. Цілком логічно, що в угорських президентських виборах кандидати залежать виключно від політичних сил, а це може впливати на незалежність рішень президента в майбутньому.

В Україні право висування кандидата на пост президента реалізується через політичні партії, а також шляхом самовисування. Президент обирається громадянами на основі загального, рівного і прямого виборчого права [1].

Процес президентських виборів в Угорщині та в Україні дуже відрізняється й має різний зміст. Пряме всенародне обрання президента населенням надає певні гарантії, що президент може зберігати нейтралітет та

сприяти формуванню виважених рішень. Президент, який отримав владу безпосередньо від народу, має більшу легітимність і право на конституційну владу. Обрання президента шляхом прямих виборів дає змогу главі держави поводити себе більш незалежно стосовно парламенту в контексті його репрезентаційної функції. Широка народна підтримка президента важлива через принцип пріоритету публічного права.

У цьому аспекті, інститут президентства в Україні має значну перевагу перед угорським інститутом. Водночас, треба зазначити, що в угорському виборчому процесі висування кандидатури на посаду президента за умови письмової рекомендації депутатів парламенту є належною передумовою обрання ефективного керманіча.

З урахуванням викладеного, погодимося зі слушною думкою угорського правника Лоранта Чинка, що в парламентській системі «...найкращим рішенням є використання виборчого органу, який є вужчим органом, ніж народ, але ширшим за парламент» [193, с. 50].

На нашу думку, вирішення цього питання можливе шляхом зміни виборчого механізму або зміни критеріїв до кандидатур на посаду. У цьому контексті набуває важливості положення, за яким кандидати на посаду президента повинні відповідати певним вимогам. В Угорщині виборчий ценз втілено через обмеження за віком та громадянством. Практика передвиборчої боротьби в Угорщині свідчить, що більшість кандидатів на президентських виборах є лідерами чи представниками тих чи тих партій. Кандидат у президенти має підтримку не менше однієї п'ятої частини депутатів.

На нашу думку, підтримка кандидата на посаду президента частиною парламентарів фактично доповнює неформальним критерієм виборчий ценз. Підтвердженням цього твердження є біографії Президентів Угорщини: Арпад Гьонц – юрист, доктор права, політичний діяч (на посаді 10 років); Ференц Мадл – юрист, професор, міністр освіти, політик і державний діяч (на посаді 5 років); Ласло Шойом – юрист, фахівець з конституційного права, голова Конституційного Суду, науковець і політик (на посаді 5 років); Пал Шмітт – спортсмен, член Олімпійського комітету, посол, депутат Європарламенту (на

посаді 1,5 року); Янош Адер – юрист, доктор права, депутат парламенту, спікер парламенту, політик і державний діяч (на посаді 10 років).

Таким чином, обранці, які мали успішну каденцію, до висування на посаду президента мали досвід прийняття політичних рішень та обізнаність у практиці діяльності органів державного управління. Зазначимо у більшості обранців професійну компетентність юриста. На нашу думку, вбачається застосування критеріїв, за якими кандидати на посаду президента повинні мати необхідні професійні якості та досвід роботи для виконання посадових обов'язків.

Заслуговує на увагу фактичний вік кандидатів на пост Президента Угорщини: Арпад Гьонц став Президентом Угорщини у 68 років, Ференц Мадл – 69 років, Ласло Шойом – 63 роки, Пал Шмітт – 68 років, Янош Адер – 53 роки.

Погодимося з думкою доктора історичних наук А. Дехтярьова, що політик і державний діяч має бути більш врівноваженим, прагматичним, з фактичними і професійними знаннями і досвідом, здатністю до прийняття рішень, зваженою оцінкою ризиків, розумінням причинно-наслідкових зв'язків [198]. На цей аспект проблематики виборів звертає увагу Л. Баликіна та зазначає, що у виконанні завдань при здійсненні повноважень важливість мають теоретичні знання, навички і вміння [199].

В Україні спостерігаємо таку ситуацію: Леонід Кравчук став Президентом у 57 років, Леонід Кучма – 56 років, Віктор Ющенко – 51 рік, Віктор Янукович – 60 років, Петро Порошенко – 49 років, Володимир Зеленський – 41 рік.

Право бути кандидатом на пост Президента України викладено у частині першій статті 75 Виборчого кодексу України [155]. З позиції, що ефективність функціонування інституту президентства в Україні значною мірою пов'язана з особистими якостями президента, вважаємо, що право бути кандидатом на пост Президента України повинно бути обмежене додатковими умовами. У контексті практики, за якої інститут президентства в Україні відбувся як центр управління державою, а Президент України загалом символізується з вищою посадовою особою в державі, особливої важливості набуває досвід кандидатів на посаду президента у державній та публічній діяльності.

З метою забезпечення належних передумов для обрання кандидатів на пост Президента України, пропонуємо викласти частину першу статті 75 Виборчого кодексу України в такій редакції: «Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг п'ятдесяти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років, має на день виборів досвід роботи в державних органах або на виборчих посадах не менше 7 років».

На нашу думку, ефективність інституту президентства та стабільність влади загалом залежать від чіткого визначення місця і ролі президента у державній системі влади, що має фіксувати обрану модель управління. Обрана модель державного управління повинна мати певний зв'язок із конституційним статусом глави держави.

На особливій важливості чіткого визначення статусу глави держави також наголошує член-кореспондент НАПрН України С. Серьогіна, яка у своїй статті «Оптимізація статусу президента як ключова ланка конституційної реформи в Україні» зазначає, що «...пошук оптимальних шляхів удосконалення правового статусу глави держави (...) є однією з фундаментальних, ключових проблем вітчизняного державознавства» [200, с. 28].

Змішана форма державного правління для української державності є оптимальною формою керування для сьогодення, проте вона мусить носити більш конкретизований характер в аспекті правової відповідальності акторів за свої дії (бездіяльність). В Угорщині формування уряду відбувається урядовою коаліцією, а прем'єр-міністр здійснює формування та реалізацію державної політики. У свою чергу, формування уряду в Україні відбувається двома різними владними суб'єктами. Українська практика в цьому питанні не сприяє єдності уряду як єдиного колегіального органу державної влади. Відсутність розмежування компетенції президента та прем'єр-міністра у сфері державної політики негативно впливає на ефективність виконавчої влади загалом.

У цьому зв'язку ми погоджуємося зі слушною думкою правника Ф. Веніславського, що «...недостатньо чітка визначеність місця інституту Президента України в державному механізмі обумовлює суперечливість

існуючої форми державного правління в цілому, а в кінцевому результаті призводить до відсутності реального балансу у взаємовідносинах законодавчої, виконавчої та судової гілок державної влади...» [201].

Таким чином, вирішення проблеми передбачає формування відповідальної влади на підставі чіткого визначення місця і ролі інституту президентства, що закріплено відповідним статусом та повноваженнями президента.

Зазначимо, що характерна риса нестабільності державного режиму – це нестійкість урядів. За тридцять років існування України в державі змінилося двадцять три прем'єр-міністри, більшість з яких перебувала на посаді рік-півтора. Крім того, виявляється закономірність, що урядові кризи відбувалися у рамках боротьби Офісу Президента за виконавчу владу в державі. У свою чергу, в Угорщині за той же час змінилося вісім прем'єр-міністрів, які за підтримки урядової коаліції відбудовували країну. Втручання Президента Угорщини у сферу виконавчої влади обмежено запобіжною роллю.

За умов доволі загального визначення статусу Президента України, посаду президента наділяють найчастіше функцією арбітра. Практика свідчить про існуючу тенденцію активного втручання Офісу Президента у сферу виконавчої влади шляхом видання президентських указів і розпоряджень, насамперед з економічних питань. Надання права президенту видавати укази та розпорядження у виконавчій сфері без відповідної контрасигнації може призвести до порушення програми діяльності уряду.

Заслуговує на увагу визначення контрасигнації у статті 9 (5) Основному Законі Угорщини, а саме - «Для всіх заходів і рішень (...) Президенту Угорщини необхідна контрасигнація члена уряду» [2]. У свою чергу, Конституція України у статті 106, частини 3 та частини 4 містить положення, за яким: «Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України», а «Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання» [1].

Вважаємо, що контрасигнація та скріплення підписом у зазначених контекстах не є тотожними - скріплення підписом не передбачає можливість відмови у набранні чинності акта. Більш того, прем'єр-міністр і міністр, відповідальний за акт Президента України, зобов'язані скріпити його своїми підписами [157]. Наявні компетенції Президента України у виконавчій владі, хоча формально главу держави виведено за її межі.

В аспекті раціоналізації президентського впливу на органи виконавчої гілки влади пропонуємо змінити технічну процедуру визначення відповідальної особи за виконання акта процедурою набуття актом чинності. У даному випадку мова йде не стільки про посилення виконавчої влади, скільки про визначення ролі президента у структурі вищих органів державного управління та його компетенції у виконавчій владі.

Пропонуємо внести зміни до частини четвертої статті 106 Конституції України, а саме: «Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, підлягають контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та його виконання».

Пропонуємо внести зміни до частини 2 статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а саме: «Кабінет Міністрів України забезпечує виконання актів Президента України після контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та його виконання», частину 3 статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» виключити.

У контексті проблематики раціоналізації президентського впливу на гілки влади вкажемо, що практика застосування дискреційних повноважень Президентом України відзначена більш політичною доцільністю, ніж законністю.

На думку доктора юридичних наук Г. Задорожної, збереження дискреційних повноважень глави держави має об'єктивне підґрунтя та далі наголошує на законодавчому визначенні питань, які вирішуються у дискреційному порядку [3, с. 249-251].

Вважаємо, що дослідниця у своїх висновках керується підходом, за якого першочерговими є обставини при здійсненні дискреційних повноважень. Відтак, суб'єктивні причини, на підставі яких відбувається реалізація дискреційних повноважень, залишаються поза увагою.

Наявним є те, що право вето ініціюється на підставі суб'єктивних причин. У випадках домінування політичної доцільності над законністю сильне вето Президента України трансформується на позапарламентський законотворчий процес, що стає запорукою зниження якості законодавчого процесу.

У цьому аспекті право Президента Угорщини накладати вето, що належить до дискреційних повноважень, вдало компенсовано слабким характером вето. *З огляду на наведене, для оптимізації ролі Президента України у законотворчому процесі, пропонуємо внести зміни до частини четвертої статті 94 Конституції України, а саме: «Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України більшістю народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом».*

Загалом можна констатувати, що окремі запозичення угорського правового досвіду регулювання інституту президентства можуть бути успішними за умови відповідної адаптації до чинної конституційної моделі в Україні. Водночас, зазначимо, повне копіювання угорської конституційної моделі та функціоналу інституту президентства не відповідає вимогам української сучасності.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи процес порівняльно-правового аналізу особливостей взаємодії інституту президентства з органами державної влади в Україні та Угорщині, а також визначаючи сучасні теоретико-правові перспективи його розвитку, можемо констатувати:

1. Президент Угорщини бере участь у формуванні уряду, але він не відіграє стратегічну роль у цьому процесі, попри свою монополію на пропозицію президент лише виконує волю правлячої коаліції. Ця обмежена роль пояснюється не конституційними аргументами, а правовими положеннями коаліційної угоди, як правило.

2. Обсяг компетенції Президента Угорщини не створює можливості для суттєвого впливу на парламент і уряд. Роль президента, на нашу думку, полягає не в тому, щоб приймати рішення у сфері діяльності гілок влади, а в тому, щоб привернути увагу до конституційно-правових обставин у конкретно взятій ситуації, таким чином запобігаючи порушенню функціонування державного апарату.

3. Президент України має суттєві важелі впливу на діяльність парламенту та уряду. Неврегульованість механізмів розпуску парламенту і використання вето президентом створюють широкі можливості для застосування суб'єктивної оцінки у вирішенні державних питань. Наявна диспозитивність визначених теоретико-правових норм створює умови для посилення президентського впливу на парламент та уряд, що може мати наслідком збільшення обсягу фактичної влади президента, на відміну від визначеного Конституцією.

4. Основний Закон Угорщини чітко регламентує взаємодію президента з парламентом. Вплив президента на формування нормативно-правової основи державного управління значною мірою пов'язаний з його особистими якостями. Президент Угорщини має можливість брати участь у законодавчому процесі, але тільки у сенсі запобіжника можливих (на його думку) порушень. Президент не має прямого вирішального впливу на діяльність парламенту. Право президента на участь у законодавчому процесі реалізується тільки за його активної позиції. Формування нормативно-правової бази державного управління підпорядковане та залежне від парламенту. Арбітром у вирішенні конфліктів на законодавчому полі визначено Конституційний Суд.

5. Відповідно до правової дійсності нашої держави, законодавчі функції частково делеговані Президенту України. Президент має вагомий вплив на формування нормативно-правової бази державного управління. Сильне вето

Президента України є правовим інструментом реалізації його політичної волі в законодавчому полі. Формування нормативно-правової бази державного управління може здійснюватися указами і розпорядженнями Президента України. Конституцією України не визначена можливість звернення президента до Конституційного Суду на стадії промульгації закону, що створює умови, за якими Офіс Президента України перебирає на себе повноваження органів конституційної юрисдикції в державі.

6. В Угорщині наявна тенденція послаблення позицій інституту президентства в системі стримувань і противаг та гіперболізації значення урядової коаліції, що сприяє формуванню парламентсько-урядової монополії на владу. Водночас, в Україні прямі президентські вибори забезпечують автономність інституту президентства, який може діяти як противага парламентсько-урядовому центру.

7. Змішана парламентсько-президентська форма державного правління для української державності є оптимальною формою керування у сьогоденні, яка забезпечує баланс між історичним минулим та перспективою розвитку, між президентом та парламентом. Окремі запозичення угорського правового досвіду регулювання інституту президентства можуть бути успішними за умови відповідної адаптації до чинної конституційної моделі в Україні.

8. Основні напрямки оптимізації інституту президентства в Україні: 1) чітке визначення державно-правової форми правління, реалізація якої має відбутися в Україні; 2) чітке визначення місця і ролі інституту президентства в державному механізмі України та закріплення зазначеного у конституційному статусі Президента України; 3) розмежування компетенції між владними суб'єктами, за сучасною державно-правовою моделлю в Україні - між президентом та прем'єр-міністром.

9. З огляду на актуальність проблематики, зазначимо практичні рекомендації удосконалення законодавчого регулювання функціонування інституту президентства в Україні: 1) доповнити частиною третьою статтю 102 Конституції України: «Президент України є гарантом принципів демократії як основоположних засад здійснення державної влади»; 2) викласти частину першу

статті 75 Виборчого кодексу України в такій редакції: «Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг п'ятдесяти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років, має на день виборів досвід роботи в державних органах або на виборчих посадах не менше 7 років»; 3) внести зміни до частини четвертої статті 106 Конституції України, а саме: «Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, підлягають контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та його виконання»; 4) внести зміни до частини 2 статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а саме: «Кабінет Міністрів України забезпечує виконання актів Президента України після контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та його виконання»; 5) виключити частину 3 статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»; 6) внести зміни до частини четвертої статті 94 Конституції України, а саме: «Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України більшістю народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом».

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено результати дослідження, які засвідчують вирішення наукової проблеми системи концептуальних знань щодо теоретико-правового статусу інституту президентства в Україні та в Угорщині, якісного вдосконалення теоретико-правового статусу Президента України з урахуванням вітчизняного та угорського досвіду.

За результатами проведеного комплексного наукового дослідження можна стверджувати таке:

1. З'ясувавши теоретико-методологічні засади дослідження інституту президентства, автор дійшов висновку, що науковці не мають єдиного погляду стосовно методологічних основ наукового дослідження в рамках визначеної теми. На нашу думку, історико-правовий характер бінарного порівняльного дослідження в поєднанні з формально-юридичним і порівняльно-правовим методами є найбільш актуальним у рамках зазначеної проблематики. Для більш глибокого аналізу порівнюваних об'єктів використовується системний і структурно-функціональний аналіз, а також факторний аналіз.

2. Дослідивши генезу теоретико-правового статусу глави держави в Україні та в Угорщині, автор дійшов висновку, що історико-правові аспекти генези інституту глави держави в Україні та в Угорщині мають особливий характер з деякими загальними рисами. Інститут глави держави в Україні формується у руслі розвитку радянської правової системи та президіального режиму управління. Інститут глави держави в Угорщині формується у руслі розвитку парламентської форми державного правління та правонаступництва органів державної влади. Загальне в обох країн обумовлено радянським правовим спадком, конституційне нормотворення втілювалося змінами до існуючої нормативної бази.

3. Дослідивши становлення сучасного інституту президентства в Україні, автор дійшов висновку, що інститут президентства в Україні відбувся як центр державного управління та в певній мірі має ознаки наслідку спадщини президіального режиму управління. Зберігається тенденція до встановлення

контролю Президентом України над діяльністю виконавчої влади і послаблення законодавчої влади. Конституційний процес в Україні потрапив під вплив президентської ініціативи, метою якої є посилення влади президента насамперед у виконавчій галузі.

4. Дослідивши затвердження сучасного інституту президентства в Угорщині, автор дійшов висновку, що конституційно-правові нововведення в Угорщині створили «сильний» парламент і «нейтрального» президента, який не має однозначного зв'язку з виконавчою владою. Президент Угорщини продовжує бути «нейтральним» у системі поділу влади, а його діяльність обмежується запобіжною функцією щодо конституційного функціонування держави.

5. Відсутність конкретизації та чіткої визначеності теоретико-правового статусу Президента України в аспекті його ролі в системі державного управління дають можливість наповнювати суб'єктивним змістом інститут президентства взагалі. У свою чергу, чітке визначення теоретико-правового статусу Президента Угорщини спряє ефективному функціонуванню інституту президентства в системі державних органів. Загальною рисою президентської влади в обох країнах в аспекті впливу на формування теоретико-правових засад управління є те, що саме персональні якості президента обумовлюють практичний вплив на законодавчу і виконавчу гілки влади.

6. Порівняльний аналіз нормативно-правового забезпечення функціонування інституту президентства в Україні та в Угорщині засвідчив, що теоретико-правовий статус президентів в обох країнах має значну кількість відмінностей. Загалом обсяг повноважень Президента України перевищує обсяг повноважень Президента Угорщини. Особливістю угорського правового регулювання є запобіжна функція президента у формуванні уряду, яку втілено диспозитивною нормою відмови від призначення. У свою чергу, вплив Президента України на діяльність уряду здійснюється шляхом зупинки дій актів уряду. Відмінністю у законодавчому полі є право Президента України на законотворчість – за відсутності законів, регулювання у деяких питаннях може здійснюватися указами і розпорядженнями Президента України.

7. З'ясувавши основні теоретико-правові механізми взаємодії президента з вищими органами державної влади в Україні та в Угорщині, автор дійшов висновку, що Президент Угорщини не відіграє стратегічну роль у функціонуванні державного апарату. Обсяг компетенцій президента не створює можливості для суттєвого впливу на парламент і уряд. Чинність рішення Президента Угорщини залежить від повноважень, які надає йому інший орган прийняття рішення. У свою чергу, Президент України має суттєві важелі впливу на діяльність парламенту та уряду. Неврегульованість механізмів розпуску парламенту і використання вето президентом створюють широкі можливості для застосування суб'єктивної оцінки у вирішенні державних питань. Наявна диспозитивність визначених теоретико-правових норм створює умови для посилення президентського впливу на парламент та уряд, що може мати наслідком збільшення обсягу фактичної влади президента, на відміну від визначеного Конституцією.

8. Дослідивши участь президента у законотворчому процесі в Україні та в Угорщині, автор дійшов висновку, що Президенту України частково делеговані законодавчі функції. Президент має вагомий вплив на формування нормативно-правової бази державного управління. Сильне вето Президента України є правовим інструментом реалізації його державницької позиції в законодавчому полі. Формування нормативно-правової бази державного управління може здійснюватися указами і розпорядженнями Президента України. Конституцією України не визначена можливість звернення Президента до Конституційного Суду на стадії промугляції закону, що створює умови, за якими адміністративний орган при Президентові України перебирає на себе повноваження органів конституційної юрисдикції в державі. В свою чергу, Президент Угорщини не має прямого вирішального впливу на діяльність парламенту. Право президента на участь у законодавчому процесі реалізується тільки за його активної позиції. Формування нормативно-правової бази державного управління підпорядковано й залежне від парламенту.

9. Основною тенденцією теоретико-правового розвитку інституту президентства в Україні на сучасному її етапі державотворення автор вважає

президентизацію системи управління державою аж до авторитарного режиму. Автор вважає, що змішана парламентсько-президентська форма державного правління є оптимальною формою керування для сьогодення та забезпечує баланс між президентом і парламентом. Серед основних перспектив розвитку інституту президентства в Україні автор вважає чітке визначення конституційного статусу Президента України в аспекті його ролі в державному механізмі та розмежування компетенції президента і прем'єр-міністра.

10. До основних тенденцій теоретико-правового розвитку інституту президентства в Угорщині автор відносить послаблення позицій інституту президентства у системі стримувань і противаг, та подальшою трансформацією посади прем'єр-міністра у позитивно-правовий центр держави.

11. Важливою перспективою розвитку інституту президентства автор вважає запровадження прямих президентських виборів задля забезпечення належної автономності інституту президентства.

12. З огляду на актуальність проблематики, зазначимо практичні рекомендації удосконалення законодавчого регулювання функціонування інституту президентства в Україні: 1) доповнити частиною третьою статтю 102 Конституції України: «Президент України є гарантом принципів демократії як основоположних засад здійснення державної влади»; 2) викласти частину першу статті 75 Виборчого кодексу України в такій редакції: «Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг п'ятдесяти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років, має на день виборів досвід роботи в державних органах або на виборчих посадах не менше 7 років»; 3) внести зміни до частини четвертої статті 106 Конституції України, а саме: «Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, підлягають контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та його виконання»; 4) внести зміни до частини другої статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», а саме: «Кабінет Міністрів України забезпечує виконання актів Президента України після контрасигнації Прем'єр-міністром України і міністром, відповідальним за акт та

його виконання»; 5) виключити частину 3 статті 25 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»; 6) внести зміни до частини четвертої статті 94 Конституції України, а саме: «Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України більшістю народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.05.2021).
2. The Fundamental Law of Hungary (25 April 2011). URL : <https://nemzetikonyvtar.kormany.hu/> (дата звернення: 03.05.2021).
3. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 484 с.
4. Задорожня Г. В. Дослідження правового статусу глави держави в епоху середньовіччя: світоглядно-методологічний аспект. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2014. № 4. С. 11-15.
5. Зелінська М. Індексний аналіз президентської влади за Конституцією України. *Віче*. 2011. С. 9-12.
6. Зазнаев О. И. Измерение президентской власти. *Ученые записки Казанского государственного университета. Гуманитарные науки*. 2005. Т. 147. Кн. 1. С. 4-21.
7. Зазнаев О. И. Полупрезидентская система: теоретические и прикладные аспекты : монография. С. 171–199.
8. Zaznaev O. Measuring Presidential Power: A Review of Contemporary Methods. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(14). 2014. DOI: 10.5901/mjss.2014.v5n14p569.
9. Zaznaev O. Measuring Presidential Power in Post-Communist Countries: Rectification of Mistakes1. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(1 S1). 2015. DOI:10.5901/mjss.2015.v6n1s1p443.
10. Путинцев И. С. Варианты распределения полномочий в странах Центрально-Восточной Европы. *Международные процессы*. 2015. Т. 13, № 2, с. 81-95

11. Fortin-Rittberger J. Measuring presidential powers: Some pitfalls of aggregate measurement. *International Political Science Review*. 2013. Vol. 34. Issue 1. С. 91-112.

12. Ieraci G. Power in office: presidents, governments, and parliaments in the institutional design of contemporary democracies. *Constitutional Political Economy*. 2020. Vol. 32. Issue 4. Pp. 413-430.

13. Макаренко Б. И. Посткоммунистические страны: как измерить трансформацию? URL : <http://psihdocs.ru/postkommunisticheskie-strani-kak-izmerite-transformaciyu.html> (дата звернення: 10.09.2020).

14. Старків І. М. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі. *Форум права*. 2012. № 4. С. 859-864.

15. Белов Д. М., Бисага Ю. М. Досвід конституційно-правового регулювання інституту президента в зарубіжних країнах : монографія. Ужгород : Ліра, 2007. 275 с.

16. Литвин В. С. Еволюція інституту президентства у досучасній політичній історії України: повноваження, роль і місце у системі державного правління. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 4. С. 161-180.

17. Милько В. Депутати від українських губерній та міст у Державних думах Російської Імперії: динаміка етносоціального та політичного складу (1906–1917 рр.). *Український історичний збірник*. 2010. Вип. 13. Ч. 1. С. 162-174.

18. Наумов С. О. З початків українського націоналізму: виникнення та перші кроки діяльності УНП (1902-1904 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2008. № 822. Вип. 10. С. 62-71

19. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності: курс лекцій : навч. посіб. К. : Либідь, 1999. 480 с.

20. (I) Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й поза Україною суцього. URL : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html> (дата звернення: 16.09.2020).

21. (II) Універсал Української Центральної Ради (2). URL : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html> (дата звернення: 16.09.2020).

22. (III) Універсал Української Центральної Ради. URL : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html> (дата звернення: 20.09.2020).

23. (IV) Універсал Української Центральної Ради. URL : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-4.html> (дата звернення: 20.09.2020).

24. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення: 20.09.2020).

25. Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості законотворення (квітень–грудень 1918 р.). *Архіви України*. 2010. № 1 (267). С. 76-85.

26. Іванова А.Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату ПП Скоропадського та Директорії. Київ: Наукова думка, 2011. 224 с.

27. Середа А. М. Органи державного управління в Україні доби гетьманату П. Скоропадського. Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки. Запоріжжя, 2009. №1. С. 28-35.

28. Закон про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-20#Text> (дата звернення: 26.09.2020).

29. Проект Основного державного закону Української Народної Республіки, підготовлений Урядовою комісією по виробленню Конституції Української держави. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 294. URL : <https://tsdavo.gov.ua/gmedia/6-1065-1-294-126-jpg/> (дата звернення: 26.09.2020).

30. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 падолиста 1918. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text> (дата звернення: 26.09.2020).

31. Закон про Виділ Української Ради 4 січня 1919 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-19#Text> (дата звернення: 26.09.2020).

32. Тищик Б. Проголошення та державний устрій Західноукраїнської Народної Республіки. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 67. С. 3–13.

33. Закон про Державну Народню Раду Української Народньої Республіки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-20#Text> (дата звернення:).

34. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text> (дата звернення: 30.09.2020).

35. Тимчасове положення Всеукраїнського революційного комітету про організацію Радянської влади на Україні (22 грудня 1919 р.). Збірник узаконень та розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету за 1919–1920 роки / Рада Народних Комісарів, Народний комісаріат юстиції. 1-е вид. (офіційне). Харків : Шоста радянська друкарня, 1921. 790 с.

36. Конституція (основний закон) Української соціалістичної радянської республіки (15 травня 1929 р.). URL : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html> (дата звернення: 30.09.2020).

37. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (30 січня 1937 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001/ed19370130#Text (дата звернення: 03.10.2020).

38. Кудряченко А. І. Институт президентства в Украине : реалии конституционно-правового статуса. *Государство и право*. 1998. Вып. 3. С. 99–106.

39. Сталин И. Вопросы ленинизма. 11-е изд. Москва : «Госполитиздат», 1945. 611 с.

40. Скоморовський В. Б. Суб'єктивний фактор у процесах створення та ліквідації СРСР. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 11(1). С. 30–33.

41. Лоуэлль А. Л. Правительства и политические партии в государствах Западной Европы (Франция, Италия, Германия, Австро-Венгрия, Швейцария) / пер. с англ. О. Полторацкая ; ред. : Ф. Смирнов. М. : С. Скирмунт, 1905. 656 с.

42. Ágnes R. Várkonyi. A Habsburg-abszolutizmus a XVII század második felében és Magyarország. Különlenyomat Akadémiai Nyomda, 1965. évi 1. Számából. Pp. 14-22.

43. Benda Kálmán. Habsburg-abszolutizmus és a magyar nemesség a 16. és a 17. század fordulóján. *Történelmi szemle*. 27. évf. 3. sz. / 1984. Pp. 445-503.

44. 1848. évi III. törvénycikk független magyar felelős ministerium alakításáról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (дата звернення: 01.10.2020).

45. 1848. évi IV. törvénycikk az országgyűlés évenkénti üléseiről. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (дата звернення: 01.10.2020).

46. 1848. évi V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (дата звернення: 01.10.2020).

47. Pölöskei Ferenc. A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények. A magyar parlamentarizmus története 1848-tól az első világháborúig. Budapest, 2001. pp. 162-164.

48. Vinczler Zsombor Zsolt. Az Osztrák-Magyar Monarchia Kialakulása. *Miskolci Egyetem. Miskolc*. 2019. P. 74.

49. Horváth Attila. Alkotmányjogi javaslatok és reformok, 1790–1949. *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. 2012. Pp. 92-109.

50. Корольов Г. Федеративні проекти в Центрально-Східній Європі: від ідеологічної утопії до реальної політики (1815-1921 pp.) / наук. ред. В. Верстюк. К. : К.І.С., 2019. 380 с.

51. 1867. évi XII. tc. a magyar korona országai és az Ő felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev->

torveny?docid=86700012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27
(дата звернення: 01.10.2020).

52. Rixer Ádám. A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai. Jogelméleti Szemle No. 47. 2011. URL : <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer47.html> (дата звернення: 01.10.2020).

53. Szabo István. Az ősi Alkotmány. Történeti előzmények. URL : https://jak.ppke.hu/uploads/articles/2166539/file/1_2_Az_osi_alkotmany.pdf (дата звернення: 01.10.2020).

54. Stipta István. A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem. *Gondolat Kiadó*. Budapest, 2020. P. 283.

55. Fónagy Zoltán, Nagy Béla. 1867–1918. Osztrák–Magyar Monarchia. URL : <https://tti.abtk.hu/terkepek/1867-1918-osztrak-magyar-monarchia> (дата звернення: 01.10.2020).

56. 1869. évi IV. Törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról. URL : <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86900004.TV&targetdate=&printTitle=1869.+%C3%A9vi+IV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (дата звернення: 01.10.2020).

57. Tibor Erényi. Magyar Köztársaság 1918–1919-ben. *A köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon*. Budapest, 1990. Pp. 27-43.

58. Harmat Árpád. A forradalmak kora Magyarországon 1918 és 1921 közt. URL : <http://tortenelemcikkek.hu/node/578> (дата звернення: 01.10.2020).

59. Kormányzat 1918–1919 URL : http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/14Szab%F3_Marjanucz/html/5_4.htm (дата звернення: 01.10.2020).

60. Magyarország a XX. Században I-V. I. KÖTET. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. III. Jogalkotás és jogrendszer. A jogalkotás a két világháború között. Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. Babits Kiadó. Szekszárd, 1996-2000. Pp. 456-469.

61. Istvan Deak. Budapest and the Hungarian Revolutions of 1918-1919. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 46, No. 106, 1968. pp. 129-140.

62. Bertényi Iván. Gyapay Gábor. Magyarország rövid története. *Maecenas Kiadó*, Budapest. 2001. P. 661.

63. Fogarassy László. A magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása. *Akadémiai*. Budapest, 1988. P. 92.

64. 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (дата звернення: 01.10.2020).

65. Pölöskei Ferenc. Az államforma és az «alkotmányosság» kérdései 1919-1920. *Történelmi szemle*. 19. évf. 3. sz. 1976. pp. 315-335.

66. 1920. évi XVII. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk 13. §-ának módosításáról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> . (дата звернення: 01.10.2020).

67. 1921. évi XLVII . törvénycikk IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100047.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (дата звернення: 01.10.2020).

68. 1933. évi XXIII. Törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről szóló 1920: I. tc. 13. §-ának újabb módosításáról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93300023.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D49> (дата звернення: 01.10.2020).

69. 1937. évi XIX. Törvénycikk a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93700019.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D50> (дата звернення: 01.10.2020).

70. Bencsik Péter. Az autoriter kormányzó és a demokratikus filozófus-elnök. Horthy Miklós és Tomáš Garrigue Masaryk államfői szerepéről. *Kovács Attila* -

Romsics Ignác (szerk.): Sipos '65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára. JATE Press. Szeged, 2013. Pp. 7-29.

71. Feischmidt Margit. Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai. Nemzet a mindennapokban. 2014. Budapest : L'Harmattan. Pp. 51-81.

72. Makkai Béla. Trianon – «hol nemzet süllyed el...». *Polgári Szemle*, 15. évf. 1–3. szám, 2019. pp. 344–364.

73. Turbucz Dávid. A Horthy-kultusz, 1919-1944. Doktori értekezés, *Eszterházy Károly Főiskola*. 2014. P. 470.

74. Turbucz Dávid. A Horthy-kultusz kezdetei. *Múltunk*. 2009. 4. Sz. pp.156-199.

75. Romsics Ignác. Bethlen István miniszterelnöksége. 2014. Osiris, Budapest. pp. 7-21.

76. Seres Attila. MTA BTK Történettudományi Intézet. Horthy Miklós, Bethlen István, Gömbös Gyula, Teleki Pál és a magyar-szovjet kapcsolatok fordulópontjai 1924-1941 között. *Közép-Európai Közlemények*. 2018. Évf. 11. szám 4. No 43. pp. 35-58.

77. Gellért Á., Turbucz D. Egy elmaradt felelősségre vonás margójára. Horthy Miklós Nürnbergben. Betekintő. 2012. No 4. URL : https://betekinto.hu/2012_4_gellert_turbucz (дата звернення: 27.10.2020).

78. Ravasz István. Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914 – 1945. Az új államiság kiépítése Magyarországon. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Püldo Kiadó, Debrecenben. P. 430.

79. Föglein Gizella. Királyság vagy köztársaság? : államforma és állami főhatalom Magyarországon 1944-1949. *Múltunk*. 2005/2. Pp. 36-43.

80. 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról. URL : <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (дата звернення: 27.10.2020).

81. Horváth Attila. «A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.» Az 1946. évi I. törvény megalkotása, a köztársaság kikiáltása. *Acta Humana*. 2017/1. pp. 7-20.

82. Urbán Károly. Kényszerszavazások. A sztálinista választási gyakorlat. Rubicon - 1 . évf . 2 . sz . 1990. Pp. 10-12.

83. 1949. évi XX. Törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmánya. URL : <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94900020.TV&txtreferer=00000001.txt> (дата звернення: 01.11.2020).

84. Schweitzer Gábor. Lehet-e jövője a múltnak? Budapesti Könyvszemle, 2021 (1). pp. 36-42.

85. Про вибори Президента Української РСР : Постанова Верховної Ради Української РСР від 21.06.1991 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1228-12> (дата звернення: 01.11.2020).

86. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон УРСР від 05.07.1991 р. №1293-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1293-12/ed19910705> (дата звернення: 01.11.2020).

87. Про Президента Української РСР : Закон УРСР від 05.07.1991 р. №1295-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1295-12> (дата звернення: 06.11.2020).

88. Про вибори Президента України : Закон України від 05.07.1991 р. №1297-XII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1297-12> (дата звернення: 06.11.2020).

89. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон України від 17.09.1991 р. №1554-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1554-12> (дата звернення: 06.11.2020).

90. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. №1543-XII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1543-12> (дата звернення: 06.11.2020).

91. Конституція (Основний Закон) України від 20 квітня 1978 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/888-09> (дата звернення: 09.11.2020).

92. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 05.11.1991 р. №1791-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-12#Text> (дата звернення: 09.11.2020).

93. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 14.02.1992 р. №2113-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12/ed19920214#Text> (дата звернення: 09.11.2020).

94. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон УРСР від 24.10.1990 р. №404-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-12/ed19901024#Text> (дата звернення: 09.11.2020).

95. Кучма Л. Д. После майдана 2005-2006. Записки президента. URL : http://www.kuchma.org.ua/upload/iblock/303/posle_maidana_2005_2006_zapiski_prezidenta.pdf (дата звернення: 15.11.2020).

96. Медушевский А. Н. Демократия и авторитаризм: российский конституционализм в сравнительной перспективе : монография. Издательство : Директ-Медиа, 2015. 656 с.

97. Ткач Д. І. Роль суб'єктивного чинника у зовнішній політиці України за часів Президента Л. М. Кравчука. *Часопис «Персонал»*. 2014. Вип. 6. С. 75-90.

98. Рудич Ф. М. Президенти сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. 3 (89). 282 с.

99. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр> (дата звернення: 15.11.2020).

100. Вегеш М. М. Політологія : підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. К. : Знання, 2008. 384 с.

101. Визначна подія всесвітньої історії : доповідь Президента України Леоніда Кучми на урочистих зборах, присвячених Дню незалежності України 24 серпня 1995 р. *Голос України*. 28 серпня 1995. С. 2-3.

102. Про проект Конституції України. Постанова Верховної Ради України. N219/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2020).

103. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628> (дата звернення: 20.11.2020).

104. Шабко С. І. Суспільно-політична та державна діяльність Леоніда Кучми (1975 – 2005 рр.): дис. ... кандидата історичних наук : 07.00.01. Київ, 2016. 254 с.

105. Ларцев В. Как выбирали модель приватизации. *Экономическая правда*. 31 октября 2012. URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2012/10/31/341712/> (дата звернення: 24.11.2020).

106. Пасхавер О. Украинские реформы или приватизацию никто не любит. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2003/4. с. 61-85

107. Президентские выборы и Оранжевая революция: влияние на трансформационные процессы в Украине. *Фонд им. Фридриха Эберта*; Под редакцией Г.Курта и др. Киев: Заповит, 2005. 160 с.

108. Пасхавер. О. Кучма был самым продуктивным руководителем Украины. *Интернет-издание Odessa Daily*. 30 мая 2011. URL : <http://odessa-daily.com.ua/news/pasxaver-kychma-id33914.html> (дата звернення: 24.11.2020).

109. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада. Київ : *Юрінком Інтер*, 2004. 79 с.

110. Золотарева Е. Региональные гонки. *Интернет-издание «ZN.UA»*. 14 сентября 2001. URL : https://zn.ua/POLITICS/regionalnye_gonki.html (дата звернення: 29.11.2020).

111. Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року : Повідомлення від 25.04.2000 р. № п0002359-00. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/p0002359-00> (дата звернення: 29.11.2020).

112. Проект Закону про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою від

18.01.2001 р. № 5300. URL :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=8259 (дата звернення:
 29.11.2020).

113. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08.12.2004 р. №2222-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15/ed20041208#Text> (дата звернення: 05.12.2020).

114. Висновок щодо дотримання вимог конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року №2222-IV та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року і європейським стандартам. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_6933 (дата звернення: 05.12.2020).

115. Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика : монографія / М. Ф. Орзих, В. Н. Шаповал и др ; под ред. М. Ф. Орзиха. Киев. : Юринком Интер, 2013. 512 с.

116. Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків : Фоліо, 2014. 511 с.

117. Ткач Д. І. Міжнародно-правовий аспект зовнішньої політики України за Президента В. А. Ющенка. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 24. С. 79-89.

118. Михальченко М., Бушанський В. Від демократії до авторитаризму. Аналіз президентства Віктора Ющенка. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 3-18.

119. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). № v020p710-10. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10> (дата звернення: 09.12.2020).

120. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним

поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 05.10.2010 р. № na20d710-10. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/na20d710-10/para2#n2> (дата звернення: 09.12.2020).

121. Речицький В. Коментар до рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2010 р. URL : <http://khpg.org/1286019651> (дата звернення: 15.12.2020).

122. Мацієвський Ю., Собчук І. Клієнтелізм в українській політиці у період президентства Віктора Януковича. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2014. 30 с.

123. Про ліквідацію Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України : Указ Президента України від 02.04.2010 р. № 495/2010. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/495/2010> (дата звернення: 15.12.2020).

124. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2012 р. № 2411-17. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 15.12.2020).

125. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (дата звернення: 19.12.2020).

126. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21.04.2010 р. № 643_359. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_359 (дата звернення: 19.12.2020).

127. Ткач Д. Роль суб'єктивного чинника у зовнішній політиці за часів президентства В. Ф. Януковича. *Polsko-ukraińskie czasopismo naukowe*. 2015. № 03 (15). URL : https://sp-sciences.io.ua/s2617764/social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_2017_vol._03_15_ (дата звернення: 19.12.2020).

128. Оприлюднено текст Угоди про врегулювання кризи в Україні. УНІАН.
URL : <https://www.unian.ua/politics/887868-oprilyudneno-tekst-ugodi-pro-vregulyuvannya-krizi-v-ukrajini.html> (дата звернення: 19.12.2020).

129. Речицький В. Український конституційний процес у 2014 році. URL : <http://khpg.org/1432192458> (дата звернення: 23.12.2020).

130. Підсумковий звіт за результатами громадського спостереження Опори під час позачергових виборів Президента України 2014 року. URL : <https://opora.ua.org/report/vybory/vybory-prezidenta/vybory-prezidenta-2014/5802-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-sposterezhennja-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-prezydenta-ukrajiny-2014-rok> (дата звернення: 23.12.2020).

131. Умланд А. Парадокси та причини поразки Петра Порошенка на президентських виборах 2019 року. URL : <https://voxukraine.org/uk/paradoksi-ta-prichini-porazki-petra-poroshenka-na-prezidentskih-viborah-2019-roku/> (дата звернення: 23.12.2020).

132. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування) від 26.06.2014 р. № 4178а URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513 (дата звернення: 23.12.2020).

133. Венеціанська Комісія та Україна: український шлях до демократії через право. Часопис «Парламент». 2016. Вип. 3. 56 с. URL : <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/Parlament-3-Print.pdf> (дата звернення: 03.01.2021).

134. Csink Lóránt. Creating Presidential Status in Hungary. *Studia iuridica caroliensia. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar*, Budapest. 2007. Pp. 9-18.

135. Balogh Éva. Alkotmányozási eljárások Magyarországon (1989-2011). *Debreceni Jogi Műhely*, 2014. évi (XI. évfolyam) 1-2. szám. DOI 10.24169/DJM/2014/1-2/4.

136. Tóth Zoltán József. A köztársasági elnökök megválasztása Magyarországon, 1990-2012. In: *Tanulmányok a társadalomról : a Szegedi*

Tudományegyetem JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti Tanszék tudományos diákköri munkái, (1). 2013. pp. 153-183.

137. András Bozóki. Party formation and constitutional change in Hungary. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Volume 10, 1994 - Issue 3: Hungary: The Politics of Transition. Pp. 35-55.

138. 1989. évi XXXI. Törvény az Alkotmány módosításáról. URL : <http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/2-01.html> (дата звернення: 03.01.2021).

139. 1989. évi XXXV. Törvény a köztársasági elnök választásáról. URL : <http://jogiportal.hu/index.php?id=7z8yj784ve6cuzrh7&state=19900625&menu=view> (дата звернення: 08.01.2021).

140. Gulyás Mónika. A népszavazás intézménye - történeti-összehasonlító perspektívában. *Politikatudományi Szemle*, 8 (4). pp. 107-132.

141. Barna Dániel. A stabil alkotmány nyomában. *Magyar Közigazgatás Új folyam* 1. sz. 2011. P. 39.

142. Varga Judit. Sikertelen népszavazási kezdeményezések. Szakdolgozatot. *Miskolci Egyetem. Államtudományi Intézet. Alkotmányjogi Tanszék. Miskolc*. 2015. P. 44.

143. Attila Vincze. Shaping Presidential Powers in Hungary: Convention, Tradition and Informal Constitutional Amendments. *Review of Central and East European Law*. 2021. Vol 46 (3-4.) pp. 307-320.

144. Gulyás A. Göncz Árpád a demokráciáért, a demokrácia kialakulásáért. URL : http://www.gonczarpad.hu/goncz_arpad_a_demokraciaert_a_demokracia_kialakulasae rt&prev=search (дата звернення: 08.01.2021).

145. Wisinger I. Dae Soon Kim doktori disszertációja Göncz Árpádról. Tükör által világosan. június 11, 2012. URL : https://gonczarpad.hu/tukor_altal_vilagosan (дата звернення: 08.01.2021).

146. Gyurcsány Ferenc. Egy európai plebejus - Göncz Árpád. *Nepszava*. 2016. URL : https://nepszava.hu/1095272_egy-europai-plebejus-goncz-arpad (дата звернення: 08.01.2021).

147. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій : монографія. К. : МАУП, 2004. 504 с.

148. Lőrincz Tamás. Göncz Árpád mindig keményen harcolt. 2015. URL : <http://www.origo.hu/itthon/20151008-igazi-harcos-volt-goncz-arpad.html> (дата звернення: 13.01.2021).

149. Усиевич М. А. Десятилетие реформ в Венгрии. 90-е годы XX века. Новая и новейшая история. 2002. № 5. С. 80–97.

150. Ткач Д. І. Інститут президентства в Угорщині новітньої доби. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. №1(51). С. 93-109.

151. Tóth László. A végrehajtó hatalom prezidencializálódásának egyes aspektusai a II. és III. Orbán-kormányok esetében. Parlamenti Szemle. 2017. № 2. Pp. 47-68.

152. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.

153. Országgyűlés. URL : <https://www.parlament.hu/bevezetes2> (дата звернення: 18.01.2021).

154. Про вибори Президента України : Закон України від 05.03.1999 р. № 474-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14/ed19990305#Text> (дата звернення: 18.01.2021).

155. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення: 23.10.2021).

156. Стешенко Т. В. Сучасні тенденції розвитку виборчого законодавства України. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 2. Ч. 1. С. 130–134.

157. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 06.03.2021 р. № 794-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 04.02.2021).

158. Ковриженко Д. С. Інститут вето: зарубіжний досвід, національне законодавство і практика, пропозиції. Київ : *Лабораторія законодавчих ініціатив*, 2009. 60 с.

159. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2003 р. № 1-7/2003. URL : <https://ccu.gov.ua/docs/473> (дата звернення: 09.02.2021).

160. Савчин М. В. Президент України у конституційній системі: забезпечення континуїтету та належного функціонування публічної влади главою держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3. С. 65-75.

161. Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави : Указ Президента України від 12.10.2019 р. № 513/2008. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/513/2008/ed20191012#Text> (дата звернення: 09.02.2021).

162. Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин : Указ Президента України від 20.07.2016 р. № 841/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841/96#Text> (дата звернення: 16.02.2021).

163. 48/1991. (IX. 26.) AB határozat. Ügyszám: 953/G/1991. Előadó alkotmánybíró: Sólyom László Dr. ABH oldalszáma: 1991/217. A döntés kelte : Budapest, 23.09.1991. URL : <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/413887D00724A32FC1257ADA00529B43?OpenDocument> (дата звернення: 29.01.2021).

164. Mihályffy Zsuzsanna, Fruzsina Nábelek. A liberális politikai közösség kommunikációja 1990-1997. *Working Papers in Political Science Politikatudományi műhelytanulmányok*. 2016. № 2. Pp. 36.

165. 36/1992. (VI. 10.) AB határozat. Ügyszám: 765/G/1992. Előadó alkotmánybíró: Sólyom László Dr. ABH oldalszáma: 1992/207. A döntés kelte: Budapest, 08.06.1992. URL : <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/DA6CAEF75D9C7CF7C1257ADA00528F45?OpenDocument> (Last accessed 29.01.2021).

166. 2011. évi CX. Törvény a köztársasági elnök jogállásáról és javadalmazásáról. URL : <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100110.tv> (дата звернення: 29.01.2021).

167. 2011. évi CLI. Törvény az Alkotmánybíróságról. URL : <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100151.tv> (дата звернення: 04.02.2021).

168. 62/2003. (XII. 15.) AB határozat. Ügyszám: 525/G/2003. Előadó alkotmánybíró: Bihari Mihály Dr. ABH oldalszáma: 2003/637. A döntés kelte: Budapest, 15.12.2003. URL : <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/FE5BD1180D22F7B4C1257ADA00527E70?OpenDocument> (Last accessed 04.02.2021).

169. 48/1991. (IX. 26.) AB határozatát. Ügyszám: 953/G/1991. Előadó alkotmánybíró: Sólyom László Dr. ABH oldalszáma: 1991/217. A döntés kelte: Budapest, 23.09.1991. URL : <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/413887D00724A32FC1257ADA00529B43?OpenDocument> (Last accessed 04.02.2021).

170. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2003 р. № 1-7/2003. URL : <https://ccu.gov.ua/docs/473> (дата звернення: 09.02.2021).

171. Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентів України законів України : Розпорядження Президента України від 30.05.1997 р. № 221/97-пп. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221/97-%D1%80%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.02.2021).

172. Даниляк О. О. Контрасигнація як механізм взаємодії Глави держави з Урядом: проблеми та шляхи вдосконалення конституційного регулювання : аналітична записка. Київ : *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1214/> (дата звернення: 22.02.2021).

173. Моніторинг законотворчої діяльності Верховної Ради: Перші дві сесії IX скликання. 19 лютого 2020. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL : <https://parlament.org.ua/2020/02/19/monitoryng-zakonotvorchoyi-diyalnosti-verhovnoyi-rady-pershi-dvi-sesiyi-ih-sklykannya/> (дата звернення: 22.02.2021).

174. Németh Márton. Az Országgyűlés feloszlatása az új Alaptörvényben. *Tanulmány az ars boni jogi folyóiratból*. 2012. P. 27.

175. A Köztársasági elnök szerepe a törvényalkotásban. URL : <https://www.parlament.hu/osszesito-tablázat> (дата звернення: 16.02.2021).

176. Раймон Клод Фердинанд Арон. Демократія і тоталітаризм. М. : *Изд-во «Текст»*, 1993. 146 с.

177. Eurostat. Real GDP growth rate – volume. (online data code: TEC00115). URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en> (дата звернення: 03.03.2021).

178. Войтко С. В. Порівняльний аналіз економіки України та реєр-групи країн на періоді 1990-2014 років. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 81-85.

179. Ткач Д. І. Угорський шлях до євроінтеграції. *Суспільно-політичний журнал «Зовнішні справи»*. К. : 2017. № 1. С. 21-25.

180. Зуб С. Основні чинники внутрішньої та зовнішньої взаємодії країн Вишеградської групи. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2018. Вип. 1. С. 217-235.

181. Ткач Д. І. Політичний режим в Угорщині: загальне, особливе. URL : <https://www.krok.edu.ua/download/publikatsiji/tkach-dmitro-ivanovich/dmitro-tkach-publikatsiya-008.pdf> (дата звернення: 08.03.2021).

182. Француз А. Й., Баликіна Л. І. Генезис інституту парламентаризму в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 1. С. 51-63.

183. Скоморовський В. Б. Політико-правові передумови створення СРСР. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2011. № 4. С. 184-189.

184. Tímea Drinóczi, Agnieszka Bień-Kacała. Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland. *German Law Journal* , Volume 20 , Issue 8., December 2019. pp. 1140 – 1166.

185. Renáta Uitz. Can you tell when an illiberal democracy is in the making? An appeal to comparative constitutional scholarship from Hungary. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 13, Issue 1. January 2015. Pp. 279-300.

186. Aron Buzogány. Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation? *Taylor & Francis. Democratization*. June 2017. Pp. 1307-1325.

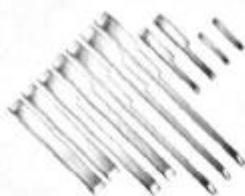
187. Országgyűlési választások 2010-2018. Nemzeti Választási Iroda. URL : <https://www.valasztas.hu/orszaggyulesi-valasztasok> (дата звернення: 08.03.2021)

188. V21 csoport «Csend és kiáltás» Láttelelet Magyarországról. Budapest, 2019. P.25.
189. Волчкова О. О. Венгерская модель президенциализации политической системы. *Ученые записки Казанского университета. Гуманитарные науки*. 2015. Т. 157. Кн. 1. С. 194-201.
190. Juhász Attila, László Róbert, Zgut Edit. Egy illiberális vízió eddigi következményei. *Political Capital*. Budapest, 2015. P. 37.
191. 2020 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Hungary. Brussels, 30.9.2020 SWD(2020) 316 final.
192. Cservák Csaba. Választási és kormányzati rendszerek összefüggései. URL : <http://jesz.ajk.elte.hu/cservak30.html> (дата звернення: 08.03.2021)
193. Csink Lóránt. Az Alkotmány egy vitatott bekezdése: a 29. § (4). *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica: Publicationes Doctorandorum Juridicorum 1587-9941*. 2005. №5 (13). Pp. 33-51.
194. Veress Emőd. Államfő és kormány a hatalommegosztás rendszerében. A magyar parlamentarizmus és a román félparkamentarizmus. *Disszertáció. Pécsi Tudományegyetem*. 2006. P. 282.
195. Міхневич Л. В. Державне (конституційне) право раннього радянського періоду (1920–1930 рр.). *Правове регулювання економіки*. 2017. № 16. С. 9-20.
196. Биков О. М. Особливості взаємовідносин держави і церкви в країнах з монорелігійним складом населення. *Форум права*. 2011. № 3. С. 47-52.
197. Биков О. М. Перспективи розвитку та шляхи вдосконалення законодавства у сфері реалізації права на свободу віросповідання в Україні. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2011. № 5. С. 84-91.
198. Дегтярев А. А. Принятие политических решений : учеб. пособие для вузов. М. : Кн. дом «Университет», 2004. С. 414.
199. Баликіна Л. І. Розвиток парламентаризму в Україні та Республіці Білорусь: основні порівняльні аспекти. *Актуальні проблеми сучасної наукової думки : матеріали Науково-практичної конференції молодих учених (м. Київ, 14 листопада 2014 р.)*. К. : Університет економіки та права «КРОК», 2014. С. 427-428.

200. Серьогіна С. Г. Оптимізація статусу президента як ключова ланка конституційної реформи в Україні. Право України. 2009. № 6. С. 23-29.

201. Веніславський Ф. Проблеми української моделі організації державної влади. 25 березня 2004 р. URL : <https://helsinki.org.ua/articles/problemu-ukrajinskoji-modeli-orhanizatsiji-derzhavnoji-vlady/> (дата звернення: 26.03.2021).

Додаток А

УНІВЕРСИТЕТ "КРОК"

Україна, м. Київ, 03113,

вул. Табірна, 30-32, а/с 65

Тел.: (044) 455-57-57, 455-58-88, 455-56-66

Тел./факс: (044) 456-03-28

krok@krok.edu.ua

№ 45-1/13 від 09 серпня 2021 року

ДОВІДКА

про апробацію і впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Телліса Сергія Олександровича

на тему «Інститут президентства в Україні та в Угорщині: теоретико-правовий порівняльний аналіз»

Протягом 2019-2021 років ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» упроваджував у навчальний процес підготовки здобувачів освітнього рівня вищої освіти «бакалавр» та «магістр» результати дослідження аспіранта Телліса С.О., проведені та викладені у науковому дисертаційному дослідженні.

Розроблені дисертантом теоретико-правові положення стосовно теоретико-правових та методологічних основ дослідження проблематики президентства, розкриття генези президентства як конституційно-правового інституту в Україні та в Угорщині, дослідження ролі президентів обох країн у здійсненні зовнішньої політики держав, використані у процесі викладання лекційних та семінарських занять з дисциплін: «Історія міжнародних відносин», «Аналіз та прогнозування зовнішньої політики», «Теорія та історія держави та права України».

Основні ідеї, положення, висновки дисертації, що стосуються ролі й місця інституту президентства в системі вищих органів державної влади обох держав використовувалися студентами під час написання курсових та дипломних робіт в Університеті «КРОК».

Проректор з наукової роботи

Ірина МІГУС

Додаток Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Телліс С. О. Інститут президентства в Угорщині новітньої доби: політико-правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 29. С. 58–65.
2. Телліс С. О. Інститут президентства в Україні 1991-2014 р.: історично-правові аспекти, суб'єктивні чинники та їх наслідки (частина 1). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 30. С. 113–120.
3. Телліс С. О. Інститут президентства в Україні 1991-2014 р.: історично-правові аспекти, суб'єктивні чинники та їх наслідки (частина 2). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 31. С. 99–106.
4. Телліс С. О. Історично-правові особливості формування інституту президентства в Угорщині. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2018. Vol. 04 (20). URL : https://sp-sciences.io.ua/s2641767/tellis_sergii_2018_.historical_and_legal_features_of_foundation_the_presidency_institution_in_hungary_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_04_20_
5. Ткач Д.І., Телліс С. О. Порівняльний аналіз інститутів президентства Угорщини та України: політико-правовий аспект, суб'єктивні чинники та їх наслідки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 33. С. 22–33. (особистий внесок автора - 0,49 ум.друк.арк.)
6. Телліс С. О. Президент Угорщини та органи державної влади: механізми взаємодії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 47–54.
7. Телліс С. О. Особливості конституційного статусу Президента Угорщини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*.

2020. № 3. С. 58–65.

8. Tellis S. Institute of presidency in Hungary and Ukraine: political and legal aspect. *Public administration and law review*. 2020. № 3. С. 85–94.

9. Телліс С. О. Методологічні основи дослідження інституту президентства Угорщини та України: порівняльно-правовий аналіз. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. Вип. 36-37. С. 17–25.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Телліс С. О. Порівняльний аналіз порядку виборів президента в Угорщині та в Україні: політико-правовий аспект. *Актуальні питання сучасної науки та практики* : матеріали науково-практичної конференції, 15 листопада 2018 р. Київ : Університет «КРОК», 2018. С. 697–699.

11. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління Угорщини наприкінці XIX століття. *Механізм функціонування громадянського суспільства* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти, 20 листопада 2020 р. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 326–329.

12. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління Королівства Угорщина у 1919–1946 роках. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 жовтня 2020 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 43–46.

13. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління Угорщини у 1946-1949 роках. *Децентралізація публічної влади: національний та зарубіжний досвід* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6 листопада 2020 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. С. 112-115.

14. Телліс С. О. Нормативно-правове регулювання державного управління в Україні на початку XX століття. *Юридична осінь 2020 року* : збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, 23 листопада 2020 р. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 185-188.

Додаток В

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ, ЗАКРІПЛЕНОГО В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ, ТА ПРЕЗИДЕНТА УГОРЩИНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ 1949 РОКУ (ЗІ ЗМІНАМИ 1988-2008 рр.).

Згідно з Конституцією Угорщини [83]	Згідно з Конституцією України [103]
Уряд	
Президент пропонує на посаду Прем'єр-міністра [ст.33 (3)]	Президент призначає на посаду Прем'єр-міністра (за згодою Ради); припиняє повноваження Прем'єр-міністра та приймає рішення про його відставку [ст.106, п.9]
Прем'єр-міністр обирається Державними Зборами [ст.19 (3) k)]	до повноважень Ради України належить надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністра України [ст.85, п.12]
Президент призначає на посаду та приймає рішення про відставку міністрів (за пропозицією Прем'єр-міністра) [ст.33 (4)]	Президент призначає міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій (за поданням Прем'єр-міністра) та припиняє їхні повноваження на цих посадах [ст.106, п.10]
Прем'єр-міністр призначає заступника Прем'єр-міністра з числа міністрів [ст.33 (2)]	Президент утворює та ліквідує міністерства та органи виконавчої влади (за поданням Прем'єр-міністра) [ст.106, п.15]; скасовує акти уряду [ст.106, п.16] Уряд відповідальний перед Президентом та керується, в тому

Уряд несе відповідальність перед Державними Зборами [ст.39 (1)], члени уряду несуть відповідальність перед урядом і Державними Зборами [ст.39 (2)] члени Уряду повинні прийняти присягу перед Державними Зборами [ст.33 (5)]	числі, актами Президента України [ст.113, ч.3] Уряд складає повноваження перед новообраним Президентом [ст.115]
Судова влада	
Президент пропонує на посаду Голови Верховного Суду [ст.48 (1)] (обирається Державними Зборами) Президент призначає заступників голови Верховного Суду (за пропозицією Голови Верховного Суду) [ст.48 (1)] Президент призначає професійних суддів [ст.48 (2)] (за пропозицією Голови Верховного Суду) Голова Верховного Суду обирається Державними Зборами [ст.19 (3) к)] члени Конституційного Суду обираються Державними Зборами [ст.19 (3) к)]	Голова Верховного Суду обирається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду в порядку, встановленому законом [ст.128] призначає професійних суддів [ст.128] Президент призначає третину складу Конституційного Суду [ст.106, п.22] Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду шляхом таємного голосування [ст.148]
Прокуратура	
Президент пропонує на посаду Генерального прокурора [ст.52 (1)]	Президент призначає на посаду Генерального прокурора та звільняє з посади (за згодою Ради) [ст.106, п.11]

Президент призначає на посаду заступників Головного прокурора [ст.52 (1)] (за пропозицією Головного прокурора) Генеральний прокурор обирається Державними Зборами [ст.19 (3) к)] для прийняття закону про державну прокуратуру і службові відносини з державними обвинувачами потрібно дві третини голосів присутніх членів парламенту [ст.53 (4)]	до повноважень Верховної Ради України належить надання згоди на призначення Президентом України на посаду Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади [ст.85, п.25]
Національний банк	
Президент призначає на посаду і звільняє з посади керівника і заступників керівника Національного банку [ст.30 / А (1) і)] за контрасигнатурою Прем'єр-міністра або відповідального міністра [ст.30/А (2)]	Президент призначає половину складу Ради Національного банку [ст.106, п.12] до повноважень Ради України належить призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України [ст.85, п.18]
Органи нагляду	
Президент призначає на посаду і звільняє з посади Президента Органу фінансового нагляду [ст.30 / А. (1) і)] за контрасигнатурою Прем'єр-міністра або відповідального міністра [ст.30 / А. (2)] віцепрезиденти Органу фінансового нагляду призначаються	Президент призначає на посади та звільняє з посад Голову Антимонопольного комітету, Голову Фонду державного майна [ст.106, п.14] до повноважень ВР належить надання згоди на призначення на

Прем'єр-міністром [ст.40 / D. (2)]	посади та звільнення з посад Президентом Голови Антимонопольного комітету, Голови Фонду державного майна [ст.85, п.24]
президент і віцепрезидент Державної аудиторської служби обираються Державними Зборами [ст.19 (3) к)]	
Державні засоби масової інформації	
на посаду Президента Національної адміністрації засобів масової інформації та комунікацій призначає Прем'єр-міністр [ст.40/ E (2)]	Президент призначає на посади та звільняє з посад (за згодою Ради) Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України [ст.106, п.14] Президент призначає половину складу Національної ради з питань телебачення і радіомовлення [ст.106, п.13] до повноважень Ради належать надання згоди на призначення на посади та звільнення з посад Президентом Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України [ст.85, п.24]
Законотворчість	
законодавство може бути ініційоване Президентом [ст. 25 (1)]	Президент має право законодавчої ініціативи; законопроекти, визначені Президентом як невідкладні, розглядаються Ради позачергово [ст.93]
Президент ратифікує і розпоряджається оприлюдненням законів, прийнятих Державними Зборами [ст. 26 (1)] або повертає закон зі своїми зауваженнями до Державних Зборів на повторний розгляд [ст. 26 (2)], або може передати цей закон до	Президент підписує закони, прийняті ВР України; [ст.106, п.29] Президент має право вето щодо прийнятих Ради законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд до Ради

Конституційного Суду для розгляду [ст. 26 (4)]	[ст.106, п.30]
Президент має право ініціювати проведення національних референдумів [ст. 30/ А (1) (g)], оголошує дати національних референдумів [ст. 30/ А (1) (d)]	Президент проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою; призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції [ст.106, п.6]
Президент ратифікує закон, що підлягає національному референдуму, якщо такий закон підтверджується національним референдумом [ст. 26 (6)]	законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Ради Президентом [ст.154]
Виконавча влада в областях і районах	
Державні Збори мають право розпустити представницькі органи місцевого самоврядування, дії яких були визнані неконституційними [ст. 19 (3) 1)] (за рекомендацією уряду) забезпечення контролю за правовою діяльністю органів місцевого самоврядування покладено на уряд [ст. 35 (1) d)], основні права органів місцевого самоврядування можуть бути обмежені урядом [ст. 44/С]	Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом (за поданням уряду) [ст.118] Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні, в тому числі перед Президентом. Неконституційні рішення голів місцевих державних адміністрацій можуть бути скасовані, в тому числі Президентом [2 ст.118]. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання, в тому числі актів Президента [ст.119 п.1]
Міжнародні відносини, участь в укладанні міжнародних договорів	
Президент представляє Угорщину [ст. 30/ А (1) (a)]	Президент представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю

Президент укладає міжнародні договори від імені Республіки; якщо предмет договору підпадає під його законодавчу компетенцію, для укладення договору необхідна попередня ратифікація Парламентом [ст. 30/ А (1) (b)] Президент уповноважений акредитувати та приймати послів і посланців [ст. 30/ А (1) (c)] за контрасигнатурою Прем'єр-міністра або відповідального міністра [ст. 30/ А (2)]	держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України [ст.106, п.3]; акти Президента України, видані в межах вказаних повноважень, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання [ст.106], приймає рішення про визнання іноземних держав [ст.106, п.4] призначає та звільняє глав дипломатичних представництв у інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав [ст.106, п.5]
---	---

Додаток Г

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ, ЗАКРІПЛЕНОГО
ОСНОВНИМ ЗАКОНОМ УГОРЩИНИ 2011 РОКУ, ТА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЗА ЧИННОЮ
КОНСТИТУЦІЄЮ В РЕДАКЦІЇ 2020 РОКУ**

Згідно з Основним Законом Угорщини [2]	Згідно з Конституцією України [1]
визначення статусу Главою держави Угорщина є Президент, який виражає єдність нації і стоїть на сторожі демократичної діяльності державного апарату [ст. 9 (1)]. формування Уряду та вплив на виконавчу владу Уряд є органом виконавчої влади, до сфери завдань і повноважень якого входить все те, що Основним Законом або законодавством категорично не віднесено до сфери завдань і повноважень іншого органу [ст. 15 (1)].	визначення статусу Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [ст. 102]. формування Уряду та вплив на виконавчу владу Уряд є вищим органом у системі органів виконавчої влади [ст. 113, ч.1]

Президент пропонує кандидатуру на пост Прем'єр-міністра [ст. 9 (3) j)] (обирає Прем'єр-міністра Парламент [ст. 1 (2) f)]) Президент призначає на посади міністрів [ст. 9 (4) с)] (за рекомендацією Прем'єр-міністра [ст. 16 (7)]) Уряд несе відповідальність перед Парламентом [ст. 15 (1)] Президент відмовляється від виконання, якщо у нього є поважні причини на припущення того, що це спричинило б за собою серйозне порушення демократичного функціонування державного апарату [ст. 9 (6)]	Президент вносить подання (за пропозицією коаліції) про призначення Парламентом Прем'єр-міністра [ст. 106, п.9)] Президент вносить подання про призначення Парламентом Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України [ст. 106, п.10)]. інші члени Уряду призначаються ВР за поданням Прем'єр-міністра України [ст. 114, ч.4] Уряд відповідальний перед Президентом України і Парламентом, підконтрольний і підзвітний Парламенту [ст. 113, ч.2]. Президент зупиняє дію актів Уряду з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності [ст. 106, п.15)] Уряд у своїй діяльності керується також указами Президента України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України [ст. 113, ч.3] Президент може пропонувати Парламенту розглянути питання про відповідальність Уряду [ст. 87] Рада національної безпеки і оборони (далі - РНБО) координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Головою РНБО є Президент, який формує Персональний склад РНБ та рішення РНБО вводяться в дію указами Президента [ст. 107].
--	---

право законодавчої ініціативи, референдуми Президент може виступати із законодавчою ініціативою [ст. 9 (3) с)] (в той же час право законодавчої ініціативи має Уряд, комітети і депутат Парламенту [ст. 6 (1)]) Президент може брати участь і виступати на засіданнях Парламенту [ст. 9 (3) b)] законодавством є указ Президента, виданий за час особливого становища [ст. Т (2)] (в той же час законодавством є Постанова Уряду, Указ Прем'єр-міністра, розпорядження міністра) Президент може виступати з ініціативою щодо проведення всенародного референдуму [ст. 9 (3) d)] (референдум також може ініціювати Уряд [ст. 8 (1)]) (предметом всенародного референдуму можуть бути питання, які стосуються завдань і повноважень Парламенту [ст. 8 (2)]; не може проводитися всенародний референдум з питань, що стосуються внесення змін до Основного Закону [ст. 8 (3) а)]) ініціатива про прийняття або внесення змін до Основного Закону може вноситися Президентом, Урядом, Парламентом [ст. S (2)].	право законодавчої ініціативи, референдуми право законодавчої ініціативи належить Президенту, депутатам Парламенту, Уряду [ст. 93, ч.1] Президент звертається з щорічними і позачерговими посланнями до Парламенту [ст. 106 п.2)] Президент на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [ст. 106, п.31)] Президент проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою [ст. 106, п.2)] (референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії [ст. 74]) Президент призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції [ст. 106, п.6)]
---	---

вплив на законодавчу владу Президент призначає дату проведення виборів до Парламенту [ст. 9 (3) е)]. Президент скликає установче засідання Державних Зборів [ст. 9 (3) g)] Президент, одночасно з призначенням виборів, може розпустити Державні Збори, якщо: - в разі складання Урядом повноважень, кандидатуру, подану Президентом на посаду Прем'єр-міністра, не обрано Парламентом протягом сорока днів з дня висунення першої кандидатури [ст. 3 (3) а)]; - центральний бюджет за даний рік не затверджений Державним Зборами до 31 березня [ст. 9 (3) b)]. Перед розпуском Парламенту Президент зобов'язаний ознайомитися з думкою Прем'єр-міністра, спікера і керівників депутатських груп [ст. 3 (4)]. Президент Угорщини своє право, яке передбачається в положеннях ст. 3 (3) а), може здійснювати до тих пір, поки	вплив на законодавчу владу Президент призначає позачергові вибори до Ради [ст. 106, п.7)] На вимогу Президента (або на вимогу народних депутатів) скликаються позачергові сесії Ради [ст. 83, ч.2] Президент має право достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо: - протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію [ст. 90, ч.2, п.1)] - протягом шістдесяти днів після Уряду не сформовано персональний склад Уряду [ст. 90, ч.2, п.2)] - протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися [ст. 90, ч.2, п.3)]. Рішення про дострокове припинення повноважень Ради приймається Президентом після консультацій зі спікером, його заступниками та головами депутатських фракцій [ст. 90, ч.3] Повноваження Парламенту, що обрано на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом повноважень Парламенту попереднього
---	--

Державні Збори не оберуть Прем'єр-міністра [ст. 3 (5)] Президент Угорщини своє право, яке передбачається в положеннях ст. 3 (3) b), може здійснювати до тих пір, поки Державні Збори не затвердять центральний бюджет [ст. 3 (5)] право вето Президент може направити ухвалений закон Конституційному Суду для вирішення питання про його невідповідність Основному Закону або може повернути його до Парламенту на повторний розгляд [ст. 9 (3) i)] Парламент повторно розглядає закон і повторно приймає рішення про його прийняття [ст. 6 (5)]; рішення Парламенту вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини від числа присутніх депутатів [ст. 5 (6)] (прийняті закони для вирішення питання про їх відповідність Основному Закону можуть направлятися Парламентом Конституційному Суду за пропозицією ініціатора закону, Уряду або спікера [ст. 6 (2)])	скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня його обрання [ст. 90, ч.4]. Повноваження Парламенту не можуть бути достроково припинені Президентом в останні шість місяців строку повноважень Парламенту або Президента [ст. 90, ч.5] право вето Президент має право вето щодо прийнятих Парламентом законів (окрім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Парламентом [ст. 106, п.30)] Президент промульгує закон або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Парламенту для повторного розгляду [ст. 94, ч.2]. Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Парламентом не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів [ст. 94, ч.4]. (вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду;
--	--

вплив на судову владу та силовий блок Парламент обирає членів та Голову Конституційного Суду, Голову Верховного Суду, Генерального прокурора, комісара з основних прав і його заступників [ст. 1 (2) е)] Голову Верховного Суду з числа суддів за поданням Президента обирає Парламент [ст. 26 (3)]. Президент призначає на посаду професійних суддів [ст. 9 (3) к)] Генерального прокурора з числа прокурорів за рекомендацією Президента обирає Парламент [ст. 29 (4)] діяльністю поліції та Службою національної безпеки управляє Уряд [ст. 46 (2), (4)]	Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [ст. 150]) вплив на судову владу та силовий блок Президент призначає на посади третину складу Конституційного Суду України [ст. 106, п.22)]. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проєкт якого до Ради вносить Президент після консультацій з Вищою радою правосуддя [ст. 125, ч.2]. Президент призначає на посаду суддів за поданням Вищої ради правосуддя [ст. 128, ч.1]. Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких двох призначає Президент [ст. 131, ч.2]. Президент призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Ради Генерального прокурора [ст. 106, п.11)]. Президент очолює Раду національної безпеки і оборони України [ст. 106, п.18)]. Президент вносить до Ради подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України [ст. 106 п.14)].
--	--

зовнішньополітична діяльність Президента Президент представляє Угорщину [ст. 9 (3) а)].	<i>згідно із Законом «Про національну безпеку України»</i> Служба безпеки України підпорядковується Президентові України та підконтрольна Раді [ст. 19 §2]. (Парламент затверджує загальну структуру, чисельність, визначає функції Служби безпеки України, а також Міністерства внутрішніх справ України [ст. 85, п.22])) <i>згідно із Законом «Про національну безпеку України»</i> Пріоритетні завдання розвідувальним органам визначаються Президентом України [ст. 20 §2]. Управління державної охорони України підпорядковане Президентові України та підконтрольне Раді України [ст. 21 §2 ч.1]. Начальник Управління державної охорони України призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України [ст. 20 §2 ч.2]. Міністерство внутрішніх справ України очолює Міністр внутрішніх справ України, який призначається на посаду Прем'єр-міністром України [ст. 18 §2]. зовнішньополітична діяльність Президента Президент представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України [ст. 106, п.3)].
--	--

Президент Угорщини за дорученням Парламенту визнає обов'язковість міжнародних договорів [ст. 9 (4) а)]. призначає і приймає послів і посланників [ст. 9 (4) b)]. (Для всіх рішень, зазначених у положенні ст. 9 (4), Президенту необхідна контрасигнація члена Уряду [ст. 9 (5)]) можливість впливати на інші державні структури Президент призначає на посаду президента, віцепрезидентів Національного банку Угорщини, керівника самостійного органу регулювання і професорів університетів [ст. 9 (4) с)] Президент затверджує на посаді президента Академії наук Угорщини [ст.9 (3) l)]	Президент приймає рішення про визнання іноземних держав [ст. 106, п.4)]. Президент призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав [ст. 106, п.5)]. (Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами ст. 106, п.5), скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання.) (Парламент надає законом згоду на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсацію міжнародних договорів України [ст. 85, п.32)]. Парламент визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [ст. 85, п.5)].) можливість впливати на інші державні структури Президент призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України [ст. 106, п.12] Президент призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і
---	--

Президент визначає структуру Управління справами Президента [ст. 9 (3) m)] Президент приймає рішення з питань, що стосуються адміністративно-територіальної організації, які відносяться до її відання і компетенції [ст. 9 (4) h)] для всіх рішень, зазначених в положенні ст. 9 (4) Президенту необхідна контрасигнація члена Уряду [ст. 9 (5)] Збройни сили Президент є Головнокомандувачем Збройних сил Угорщини [ст.9 (2)] Управління Армією вправі здійснювати Парламент, Президент, Рада оборони Угорщини, Уряд, а також відповідний міністр. Діяльністю Армії управляє Уряд [ст. 45 (2)] Рішення щодо переміщення Армії з перетином кордонів приймаються Урядом [ст. 47 (1)] Парламент приймає рішення про застосування Армії за кордоном або на території Угорщини [ст. 47 (2)]	радіомовлення [ст. 106, п.13)] Президент створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби [ст. 106, п. 28)] Збройни сили Президент є Верховним Головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави [ст. 106, п.17)] (Парламент затверджує загальну структуру, чисельність, визначення функцій Збройних сил України та інших утворених військових формувань [ст. 85, п.22)] Президент вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України
---	---

	військових формувань [106, п.19)] (оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України [ст 85, п.9]) Президент приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [106, п.20)] <i>згідно із Законом «Про національну безпеку України»</i> Міністр оборони України підпорядковується Президентові України як Верховному Головнокомандувачу Збройних сил України [ст. 15, 5), ч.2). Міністр оборони України здійснює керівництво Міністерством оборони України, військово-політичне і адміністративне керівництво Збройними силами України безпосередньо та через першого заступника Міністра оборони України, заступників Міністра оборони України, а також через Головнокомандувача Збройних сил України [ст. 15 8)]. Головнокомандувач Збройних сил України призначається на посаду за поданням Міністра оборони України та звільняється з посади Президентом України. Головнокомандувач Збройних сил України підпорядковується Президентові України та Міністру оборони України [ст. 16, 3)]
--	--

надзвичайний стан

Парламент оголошує надзвичайний стан і створює Раду Оборони Угорщини [ст. 48 (1)]

Президент має право оголосити військовий стан, оголосити надзвичайний стан і створити Раду Оборони Угорщини, оголосити особливе становище в разі, якщо у Парламенту виникли перешкоди в прийнятті цих рішень [ст. 48 (3)]

обґрунтованість оголошення воєнного стану, надзвичайного або особливого положення встановлюється одноголосно Президентом, спікером, Головою Конституційного Суду і Прем'єр-міністром [ст. 48 (5)]. Парламент після усунення перешкод для прийняття рішення переглядає обґрунтованість оголошення воєнного стану, надзвичайного стану або особливого положення [ст. 48 (6)]

Головою Ради Оборони Угорщини є Президент [ст. 49 (1)]. Рада Оборони Угорщини здійснює права Парламенту, Президента, Уряду [ст. 49 (2) а) b) c)]

Під час особливого становища рішення щодо застосування Армії може приймати Президент, якщо Парламент не може прийняти рішення [ст. 50 (2)]. Під час особливого становища надзвичайні заходи вводяться указом Президента [ст. 50 (3)]. Надзвичайні заходи, введені указом Президента, залишаються в

надзвичайний стан

Президент приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України [ст. 106, п. 21)]

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 статті 106, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання [ст. 106]

дії протягом тридцяти днів [ст. 50 (5)], Указ Президента втрачає чинність з припиненням особливого положення [ст. 50 (6)] У разі вторгнення іноземних збройних сил на територію Угорщини Уряд зобов'язаний негайно вжити заходів [ст.52 (1)]. У разі стихійного лиха чи промислової аварії Уряд може оголосити небезпечне становище і застосувати надзвичайні заходи [ст. 53 (1)] Президент приймає рішення про особливий правовий режим [ст. 9 (3) f)]	
---	--